

T.C.

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI

HZ. İBRÂHİM DÖNEMİ ELÇİLERİNDE EVLAT-EBEVEYN İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS

Yunus Emre BÜLBÜL

NİSAN-2023
GÜMÜŞHANE

T.C.

**GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI

HZ. İBRÂHİM DÖNEMİ ELÇİLERİNDE EVLAT-EBEVEYN İLİŞKİSİ

**THE RELATIONSHIP WITH THE SON AND THE PARENTS IN THE
AMBASSADORS OF THE ERA OF HAZRAT ABRAHAM**

YÜKSEK LİSANS

Yunus Emre BÜLBÜL

**NİSAN-2023
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI

HZ. İBRÂHİM DÖNEMİ ELÇİLERİNDE EVLAT-EBEVEYN İLİŞKİSİ

**THE RELATIONSHIP WITH THE SON AND THE PARENTS IN THE
AMBASSADORS OF THE ERA OF HAZRAT ABRAHAM**

YÜKSEK LİSANS

Yunus Emre BÜLBÜL

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa KAYHAN

**NİSAN-2023
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Hız. İbrâhim Dönemi Elçilerinde Evlat-Ebeveyn İlişkisi**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programıyla Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

14/04/2023

.....
Yunus Emre BÜLBÜL

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamda değerli görüşleriyle bana yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa KAYHAN, yine düşüncelerinden faydalandığım Doç. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ ve Doç. Dr. Ahmet YAZICI hocalarıma şükranlarımı sunarım. Ayrıca tez sürecinde benden desteğini esirgemeyen eşim Ayşegül BÜLBÜL'e ve görüşlerinden yararlandığım tüm arkadaş ve dostlarıma da teşekkür ederim. Yine görüşlerinden istifade ettiğim tüm müellif ve yazarlara da teşekkür etmeyi bir vazife olarak addederim.

Yunus Emre BÜLBÜL
GÜMÜŞHANE - 2023

ÖZET

Bu çalışma, Hz. İbrâhim Dönemi Elçilerinde Evlat-Ebeveyn ilişkisini ele almıştır. Çalışma iki bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde konuyla ilgili elçilerin aile fertleriyle yaşadıkları olaylar kısaca anlatılmıştır. Bu dönemde Hz. İbrâhim'in çevresinde birçok elçinin bulunduğu görülmüştür. Onların hayatları, kıssaları ve Kur'ân'da anlatılan durumlarına kısaca ve kronolojik olarak temas edilmiştir.

İkinci bölümün ilk kısmında bu dönemdeki resullerin elçiler olarak ve babalar-eşleri olarak evlatlarıyla yaşadıkları olaylar anne-baba ve çocuk ilişkileri kapsamında incelenmiştir. Bu açıdan Kur'ân'da Hz. İbrâhim, Hz. Lût, Hz. İsmâil, Hz. İshâk, Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf kıssaları baba-anneler olarak çocuklarıyla münasebetleri irdelenmiştir.

Yine ikinci bölümün ikinci kısmında ise evlatların, yani elçilerin çocuklarının anne ve babalarına yani elçi olan babalarına karşı davranışları ele alınmıştır. Aile fertleri arasındaki ilişkiler ele alınırken özellikle evlatların anne ve babayla olan münasebetlerindeki örnek oluşturacak münasebetlere temas edilmiştir. Bir başka temas edilen nokta ise anne ve babanın evlatlarıyla olan ilişkilerinde olmuştur. Bu bağlamda nebilerin aile bireyleri ile ilişkilerinde örnek birer şahsiyet oldukları vurgulanmıştır. Ayrıca burada incelenen aile içerisindeki ilişki biçimlerinin, geçmişten günümüze kadar her topluma hitap edebilecek özellikte oluşlarına dikkat çekilmiştir. Bu açıdan özellikle müslüman aile bireyleri için elçilerin aile fertleriyle olan ilişkileri, örnek olmalarıyla ilişkilendirilmiştir. Resullerin aile fertleriyle ilişkileri ele alınırken öncelikle Kur'ân'da yer alan ayetlerden, ardından tefsir, hadis ve tarih kitaplarından, tezlerden, makalelerden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıssa, Hz. İbrâhim, Evlat-Ebeveyn, Ebeveyn-Evlat

SUMMARY

This work had dealt with the relationship with the son and the parents in the ambassadors of the era of Ḥazrat Abraham. The study had been composed of two parts. In the first chapter, the events that the ambassadors experienced with their family members had been briefly explained. During this period, it had been seen that there were many ambassadors around Ḥazrat Abraham. Their lives, parables and situations described in the Qur'ān had been briefly and chronologically touched upon.

In the first part of the second chapter, the events of the prophets/rasūl in this period as ambassadors and as fathers-wives with their children had been examined within the scope of mother-father and child relationships. In this respect, the parables of Ḥazrat Abraham, Ḥazrat Lūṭ, Ḥazrat Ismā'īl, Ḥazrat Ishāq, Ḥazrat Ya'qūb, Ḥazrat Joseph in the Qur'ān and their relations with their children as fathers and mothers had been investigated.

Again, in the second part of the second chapter, the behaviors of the children as the children of the ambassadors towards their parents, especially their fathers who are the ambassadors had been discussed. While dealing with the relations between family members, the relations that will set an example in the relations of children with their parents had been mentioned. Another point of the subject was the relations of parents with their children. In this context, it had been emphasized that the prophets/nabī were exemplary personalities in their relations with their family members. In addition, the fact that the types of relationships within the family examined here are capable of appealing to every society from the past to the present had been drawn attention. In this respect, especially for Muslim family members, the relations of the ambassadors with their family members had been associated with being an example. While dealing with the relations of the prophets/rasūl with their family members, firstly the verses in the Qur'ān, then the sources of the field of tafsīr, ḥadīth and history books, theses and articles had been benefited.

Keywords: The Qur'ān, Parable, Ḥazrat Abraham, The Son and the Parents, The Parents and the Son.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	VI
TEŞEKKÜR	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XI
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	2
II. Araştırmanın Amacı	3
III. Araştırmanın Metodu	3
IV. Araştırmanın Kaynakları	4
V. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi	5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HZ. İBRÂHİM'LE ÇAĞDAŞ OLAN NEBİLERİN KUR'ÂN'DA ANLATILAN KISSALARI	8
1.1. Hz. İbrâhim'in Kur'ân'da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası	8
1.1.1. Hz. İbrâhim'in Aile Fertleri Hakkında Genel Bilgiler	9
1.1.2. Hz. İbrâhim'in Dünyaya Gelişi	11
1.1.3. Hz. İbrâhim'in Kavminin İnanç Yapısı	11
1.1.4. Hz. İbrâhim'in Hanîf Dinini Tebliğ Edişİ	12
1.2. Hz. Lût'un Kur'ân'da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası	14
1.2.1. Hz. Lût'un Sodom'a Yerleşmesi	15
1.2.2. Hz. Lût'un Sodom Kavmiyle Mücadelesi	16
1.3. Hz. İsmâil'in Kur'ân'da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası	24
1.3.1. Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil'in Kurbanla İmtihanı	26
1.3.2. Hz. İsmâil'in Hz. İbrâhim'le Kâbe'yi İnşa Etmesi	30
1.4. Hz. İshâk'ın Kur'ân'da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası	31
1.5. Hz. Yakûb'un Kur'ân'da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası	35
1.6. Hz. Yûsuf'un Kur'ân'da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası	36

İKİNCİ BÖLÜM

2. HZ. İBRÂHİM DÖNEMİNDEKİ RESULLERDE EBEVEYN-EVLAT MÜNASEBETLERİ VE EVLAT-EBEVEYN İLİŞKİLERİ	41
2.1. Hz. İbrâhim Dönemindeki Elçilerde Ebeveyn-Evlat Münasebetleri	41

2.1.1. Ebeveyn Âzer ve Nuna'nın Hz. İbrâhim'le Münasebeti	41
2.1.1.1. Nuna'nın Hz. İbrâhim'le Olan Münasebetinde Koruyuculuk	42
2.1.1.2. Nuna'nın Hz. İbrâhim'le Münasebetinde Sevgi ve Merhamet	43
2.1.1.3. Âzer'le Hz. İbrâhim Arasındaki Münasebette Şiddet ve Tehdit	44
2.1.1.4. Âzer'le Hz. İbrâhim Arasındaki Münasebette Dil ve Üslup	48
2.1.2. Hz. İbrâhim'in Hz. Lût'la Münasebeti	48
2.1.2.1. Hz. İbrâhim'le Hz. Lût Arasındaki Münasebette Merhamet.....	49
2.1.2.2. Hz. Lût'un Kızlarına ve Helak Olacak Kavmine Şefkat ve Merhameti.51	
2.1.3. Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil'le Münasebeti.....	53
2.1.3.1. Hz. İbrâhim ve Hacer'in Hz. İsmâil'le İlişkisinde Dil ve Üslup.....	53
2.1.3.2. Hz. İbrâhim'le Hz. İsmail Arasındaki İlişkide Birlikte Sınanma.....	55
2.1.3.3. Anne ve Babanın Hz. İsmâil'le İlişkisinde Merhamet	57
2.1.3.4. Hz. İbrâhim'le Hz. İsmâil İlişkisinde Sorumluluk Kazandırma.....	60
2.1.3.5. Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil'de Dînî Kimlik Oluşturması	62
2.1.3.6. Hz. İsmâil'in Evlatlarına Namaz Kılmayı ve Zekâtı Emretmesi	64
2.1.4. Hz. İbrâhim'in Hz. İshâk'la Münasebeti	65
2.1.4.1. Hz. İbrâhim ve Sâre'nin Hz. İshâk'la İlişkisinde Sevgi.....	66
2.1.4.2. Hz. İbrâhim'in Hz. İshâk'a Vasiyet ve Dua Etmesi.....	68
2.1.5. Hz. İshâk'ın Hz. Yakûb'la Münasebeti	70
2.1.6. Hz. Yakûb'un Oğullarıyla Münasebeti	71
2.1.6.1. Hz. Yakûb ve Oğulları Arasındaki İlişkide Sevgi.....	72
2.1.6.2. Hz. Yakûb'un Ben-î Yakûb'a Karşı Sevgisi	76
2.1.6.3. Hz. Yakûb'un Ben-î Yakûb'la İlişkisinde Güven Olgusu.....	78
2.1.6.4. Hz. Yakûb'un Evlatlarıyla İlişkisinde Sabır ve Tevekkül.....	80
2.1.6.5. Hz. Yakûb'la Evlatları Arasındaki İlişkide Tedbir	83
2.2. Hz. İbrâhim Dönemindeki Nebilerde Evlat-Ebeveyn İlişkileri.....	84
2.2.1. Hz. İbrâhim Kıssasında Evlat-Ebeveyn İlişkisi.....	85
2.2.1.1. Hz. İbrâhim'in Annesini ve Babasını İmana Davet Etmesi	86
2.2.1.2. Hz. İbrâhim'in Putperest Âzer'le İlişkisinde Dil ve Üslup	93
2.2.1.3. Hz. İbrâhim'in Âzer'le İlişkisinde Saygı	94
2.2.1.4. Hz. İbrâhim'in Âzer'e Karşı Merhameti	96
2.2.2. Hz. Lût'un Hz. İbrâhim'le ve Kızlarıyla İlişkisi	99
2.2.3. Hz. İsmâil'in Ebeveyn Hz. İbrâhim ve Hacer'le İlişkisi	101
2.2.3.1. Hz. İsmâil'in Hz. İbrâhim'e Karşı Kullandığı Üslup	101
2.2.3.2. Hz. İsmâil'in Hz. İbrâhim'e İtaati	102
2.2.3.3. Hz. İsmâil'in Ebeveynine Karşı Merhameti.....	104
2.2.4. Hz. İshâk'ın Hz. İbrâhim'le İlişkisi.....	106
2.2.4.1. Hz. İshâk'ın Hz. İbrâhim'e İtaat Etmesi	107
2.2.4.2. Hz. İshâk'ın Babasına Karşı Son Görevini Yerine Getirmesi.....	108

2.2.5. Hz. Yakûb'un Hz. İshâk'la İlişkisi.....	108
2.2.6. Hz. Yûsuf'un ve Kardeşlerinin Hz. Yakûb'la İlişkisi	110
2.2.6.1. Hz. Yûsuf'la Hz. Yakûb Arasındaki İlişkide Dil ve Üslup	110
2.2.6.2. Hz. Yûsuf'un Hz. Yakûb'a Değer Vermesi ve Saygısı.....	111
2.2.6.3. Hz. Yûsuf'un Ebeveyniyle İlişkisinde Cömertlik ve Misafirperverlik	113
3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	116
KAYNAKÇA	119
ÖZGEÇMİŞ	126

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: bin, ibn (Oğlu)
bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım Yeri Yok
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
sad.	: Sadeleştiren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı Yok

GİRİŞ

Tefsir alanında kaleme alınmış farklı hacimlerde pek çok eser bulunmaktadır. Bunların hepsinin tefsir disiplini içerisinde önemli bir yere sahip oldukları bilinmektedir. Tefsir ilmi içerisinde çalışma alanı açısından özellikle kıssalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı genel manada kıssaları ele almakta, diğer kısmı ise kıssaların içeriğinden ve onlardaki tikel mevzulardan söz etmektedir. Kur'ân'da kıssalar aileden ve onu oluşturan ebeveyn ve evlattan da bahsetmektedir. Ayrıca ebeveyn-evlat ilişkilerinden de söz edilmektedir. Bu araştırmada “Hz. İbrâhim Dönemi Elçilerinde Evlat-Ebeveyn İlişkisi” araştırılmıştır. Ebeveyn-evlat ilişkileri ve evlat-ebeveyn ilişkileri detaylıca ele alınmaktadır. Bu bağlamda günümüz baba-oğul, baba-kız veya ana-oğul, ana-kız münasebetlerine büyük bir katkıda bulunacağı umulmaktadır.

Ebeveyn-evlat ve evlat-ebeveyn ilişkileriyle ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak bunların birbirlerine karşı davranışları araştırılmaktadır. Bunlar arasındaki ilişki genel olarak sevgi, saygı, muhabbet, merhamet, iyilik, dua, eğitim, cömertlik gibi güzel ahlakla ilgili davranışlar üzerinden aktarılmaktadır. Zira elçilerin, nebi ya da resullerin anne, baba ve çocuklarıyla olan ilişkileri, özellikle Kur'ân'daki kıssalarda bahsedilmektedir. Bu kıssaların bazı detaylarından hadislerde ve tarih kitaplarında anlatılmaktadır. Bu çalışma marifetiyle, Hz. İbrâhim dönemindeki elçilerde ebeveyn-evlat ilişkileri ortaya çıkarılmaya gayret edilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde Hz. İbrâhim ve onun soyundan gelen nebilerin ebeveyn-evlat ve evlat-ebeveyn ilişkileri incelenmeden önce bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini belirleyebilmek için Kur'ân'daki kıssalara yer verilmektedir. Bu kıssalarla, ilgili âyetler bağlamında aile bireyleri arasındaki ilişkilere yaşanan olaylar kapsamında bütüncül olarak bakılması hedeflenmektedir. Burada ayrıca Hz. İbrâhim ve dönemindeki diğer elçilerin kıssaları da zikredilmek suretiyle toplamda altı resulün anne-babalarıyla veya evlatların ebeveynleriyle olan ilişkileri belirlenmeye çalışılmaktadır. Bunlar Hz. İbrâhim, Hz. Lût, Hz. İsmâil, Hz. İshâk, Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf kıssalarından oluşmaktadır. Kur'ân'daki kıssalarda elçilerin çokça incelendiği bir diğer dönem Hz. Zekeriyya, Hz. Meryem, Hz. Yahya ve Hz. İsa'nın yaşadığı dönemdir. Ailenin değerlerinin ve hatta ebeveyn-evlat, evlat-ebeveyn ilişkilerinin yozlaştığı bir dönemde konunun işlenmesi büyük bir önem arz etmektedir.

Bu bölümde Kur'ân'daki değişik sûrelerde yer alan âyetler üzerinden bir çalışma yapılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için rivayet ve dirayet tefsirlerinden

yararlanılmaya gayret edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada ilgili olduğu kadar hadis-i şerîfler ve tarih kitaplarından yararlanılmıştır. Bu çalışmada yer alan âyetlerin anlamları Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Meâli’nden aktarılmıştır.

İkinci bölümün ilk kısmına “Hz. İbrâhim Dönemindeki Elçilerde Ebeveyn-Evlat Münasebetleri” başlığı verilmiştir. Burada ebeveynlerin evlatlarına karşı tutum ve davranışları incelenmiştir. Burada ilk bölümdeki bazı âyetlerin ilgili bölümlerinden istifade edilmiş ve ebeveynlerin çocuklarına karşı davranışları farklı başlıklarda ele alınmıştır. Ayrıca ebeveynlerin evlatlarına karşı davranışları âyetler, tefsirler, konuyla ilgili yazılan makaleler, tezler ve kitaplar ışığında etüt edilmiş, aralarındaki ilişkiler farklı yönlerden tespit edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünün ikinci kısmına “Hz. İbrâhim Dönemindeki Nebilerde Evlat-Ebeveyn İlişkileri” başlığı uygun bulunmuştur. Burada evlatların ebeveynlerine karşı tutum ve davranışları araştırılmıştır. Bu bölüm oluşturulurken birinci bölümde yer alan bazı âyetlerden, tefsirlerden, konuyla ilgili makalelerden, tezlerden, kitaplardan ve tarih kitaplarından faydalanılmıştır. Böylece evlatların anne ve babalarıyla yani ebeveynleriyle olan ilişkileri farklı başlıklarda irdelenmiştir. Özellikle evlatların ebeveynlerine karşı olan sorumluluklarına da değinilmiştir. Sonuçta ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırma “Hz. İbrâhim Dönemi Elçilerinde Evlat-Ebeveyn İlişkisi” adı altında ele alınmıştır. Çalışmanın konusu başta Hz. İbrâhim olmak üzere onun çağdaşı olan elçilerin anne-baba ve çocuklarıyla olan ilişkilerini ele almaktadır.

Aile kavramı çerçevesinde yapılan çalışmalar genelde bir nebi üzerinden ele alınmış ya da farklı dönemlerde yaşayan elçilerin evlatlarıyla olan imtihanı şeklinde kurgulanmıştır. Bu çalışmada ise Hz. İbrâhim’den başlamak üzere, onunla çağdaş olan nebilerin aile içerisindeki ebeveyn-evlat ve evlat-ebeveyn ilişkilerinin ele alınması düşünülmüştür. Böylece gerek evlatların anne-babaya gerek ebeveynlerin çocuklarına karşı aile içinde göstermeleri gereken örnek davranışların işlenmesi uygun bulunmuştur. Bu çalışmada, toplumun en önemli kurumlarından biri olan aile için, kendi içindeki devamlılığını sağlamasında iletişimin ne kadar önemli olduğuna vurgulanmıştır. Ayrıca elçilerin göstermiş oldukları davranışlarla, kendilerinden sonra gelen nesillere her alanda olduğu gibi özellikle aile hayatlarında da rol-model oldukları tespit edilmiştir.

II. Araştırmanın Amacı

İslâm dini, toplum içerisinde yaşayan fertlerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyici, fertlerin birbirlerine karşı olan haklarını koruyucu emir ve yasaklar ortaya koymuştur. Toplum içerisinde kendine has bir kurum olan ailenin, huzur ve güvenin, mutluluk ve sevincin kendisinde oluşması için birtakım ilkelere ihtiyacı olduğu düşünülmüştür. Aile kurumunda özellikle ebeveyn-evlat ve evlat-ebeveyn arasındaki ilişkilerin samimi, güvenli, saygılı ve devamlılık içinde olması gerektiği kabul edilmiştir. Çünkü aile, bireylerle toplum arasında bağ kurmada ve toplumun devamlılığının sağlanmasında çok önemli görülmüştür. Aile kurumunun sağlam temellere dayanması için Allah, insanlar tarafından uyulması gereken emir ve yasakları elçileri vasıtasıyla insanlara bildirmiştir.

Allah, elçilerine vahiy yoluyla bildirdiği emirlerinin insanlara tebliğ edilmesini istemiştir. Ancak insanlar tarih boyunca ilahi emirleri sadece dinlemek, okumak suretiyle iktifa etmemişlerdir. Bunun yanında geçmiş milletlere veya kendi kavimlerine gönderilen peygamberlerin hayatlarından kendilerine pay çıkarmışlardır. Zira Kur'ân'da nebilerin kıssalarının zikredilme amacı, insanların onları okuyarak ya da dinleyerek hoşça vakit geçirmelerini sağlamak değildir. Bu kıssaların zikredilmesindeki gâyelerden biri, insanların bunlardan ibret alıp, hayatlarına en iyi şekilde yansıtmaıdır.

Bu çalışmada Hz. İbrâhim ve onun çağdaşı olan elçilerin aile hayatlarındaki ilişkilerinin ele alınıp, bunlar ışığında İslâm toplumunun aile içi iletişimde bazı esaslar belirlemek hedeflenmiştir. Bunun yanında anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkinin sınırlarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Zira Kur'ân, ihtiva ettiği âyetlerle geçmişten bu yana her döneme ışık tutmuştur. Kur'ân'ın ahlakıyla ahlaklanan, Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet eden nebiler, yaşadıkları dönemde gösterdikleri davranışlarla günümüzde, bireylerin aile hayatlarındaki ilişkilerinde örnek alınmışlardır.

III. Araştırmanın Metodu

Toplum içerisinde önemli yeri olan aile kurumunun kendisini meydana getiren anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkiyi belirlemede bireylerin birbirleri için ne ifade ettiği oldukça önemlidir. Bu, bireylerin birbirlerini karşılıklı olarak zihinlerinde veya kalplerinde hangi konumda değerlendirmeleri gerektiğine yardımcı olmuştur. Bu sayede bireyin, karşısındaki kişinin ifade ettiği anlama göre tutum ve davranışta bulunacağı varsayılmıştır. Bireyin sergileyeceği tutum ve davranışların ölçüsünü belirleyebilmesi için dinin ortaya koyduğu kurallar oldukça önemlidir. Bundan dolayı aile içindeki bireylerin, İslâm'ın ebeveyn-evlat ilişkisine dair ortaya koyduğu ilkeleri iyi bilmeleri

gerekir. Zira anne-baba ve çocuk arasındaki ilişki, çocuğun doğumundan başlayıp ölümüne kadar devam eden bir süreçtir. Bunun için bireylerin öncelikle müracaat edecekleri kaynak şüphesiz Kur'ân olmuştur.

Aile içerisindeki bireylerin sadece bu ilkeleri okumakla davranışlarına yön vermeleri yeterli değildir. Bunun yanında ilahi vahyi insanlara tebliğ eden elçilerin, anlatmış oldukları şeyleri hayatlarında nasıl yaşadıklarının tespit edilmesi oldukça önemlidir. Bunun, okunup kavranan bilginin davranışa yansıtılmadan önce pekiştirilmesine katkı sağlayacağı umulmuştur. Bu araştırmada daha çok tarama yöntemi kullanılmıştır. Başlangıç aşamasında bazı kavramların tahlili yapılmış, daha sonra Hz. İbrâhim ve onunla çağdaş olan nebilerin aile içinde yaşadıkları olaylar kısaca halinde ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise zikredilen kıssalar çerçevesinde ebeveyn-evlat ilişkisinin sınırları belirlenmiş ve elçilerin aile içindeki ilişkilerinde örnek davranışları incelenmiştir. Kıssaların oluşturulmasında ve davranışların değerlendirilmesinde Kur'ân'daki âyetler, tefsir kaynakları, hadisler, tarih kitapları taranmıştır. Bazı müfessirlerin konuyla ilgili âyetlere yaptıkları yorumlar araştırılmıştır. Bunun yanında konuyla ilgili tez, makale ve eserlere de başvurulmuş ve bu alanda yapılan çalışmalardan istifade edilmiştir.

IV. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmanın ortaya konulmasında faydalanan ana kaynak Kur'ân olmuştur. Hz. İbrâhim ve onunla çağdaş olan elçilerin aile fertleriyle, özel olarak da babalarıyla ve evlatlarıyla olan diyaloglarını ve ilişkilerini ifade eden âyetler çalışmada sunulmuştur. Kur'ân'daki âyetlerin meâli verilirken Kur'ân Yolu Meâli'nden faydalanılmıştır. Bunun yanında konuyla ilgili âyetlerin bazı müfessirler tarafından yorumlarına çalışmada yer verme adına rivayet ve dirayet tefsirlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili yazılmış arapça ve türkçe tarih kitapları, türkçe eserler, ansiklopedi maddeleri, tezler ve makalelerin yanı sıra hadis kitaplarından da yararlanılmıştır.

Elçilerin yaşamış oldukları olaylar kıssalar halinde ele alınırken öncelikle Kur'ân'da konuya dair âyetler, ilk müracaat noktasını teşkil etmiştir. Ele alınan kıssalarda olay örgüsü yönüyle eksik kalan noktalarda, tarih kitaplarından faydalanılmıştır. Bu kaynaklar arasında özellikle Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* ve Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer Ya'kûbî'nin *Târîhu'l-Ya'kûbî* eserleri kaynak olmaları açısından önemli görülmüştür. Yazarlar eserlerinde elçilerin doğum zamanını, künyelerini, kavimlerinin inanç şeklini, nebilerin

yaşadıkları toplumdaki insanlarla ve aile bireyleriyle olan ilişkilerini olay örgüsü içinde aktarmışlardır.

Çalışmada yararlanılan rivayet ve dirayet tefsirleri de çalışmada kaynak olma itibariyle önemli yer tutmuştur. Özellikle Râzi'nin "*Mefâtîhu'l-Gayb*", Taberî'nin "*Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*", Sâbûnî'nin "*Safvetü't-tefâsir*" ve "*Tefsîru'l-vâzih*", Mevdûdî'nin "*Tefhîmü'l-Kur'ân*", İbn Acîbe'nin "*el-Bahru'l-medîd*", Zemahşerî'nin "*el-Keşşâf*" ve İsmail Hakkı Bursevi'nin "*Ruhu'l-Beyân*" eserleri konuya dair âyetleri geniş bir şekilde açıklamalarından dolayı sıkça başvurulmuş kaynaklardan olmuştur.

Konuyla ilgili kullanılan türkçe eserlerde ise Hüseyin Çelik'in "*Kur'an'da Aile Modelleri*" ve Mevlüt Topçu'nun "*Kur'an'da Aile Örnekleri*" isimli eserleri çalışmaya ışık tutmuştur. Zira bu eserler Kur'an'da adı geçen bazı elçilerin ebeveyn-evlat ilişkisinin gerçekleştiği aile kurumunu geniş bir şekilde ele almıştır. Aile kavramının tanımı, işlevi, Kur'an kıssalarında yer alan aile örneklerini hem eşler hem de evlatlar açısından incelemiştir.

Araştırmada kullanılan kaynaklardan biri de Mansur Teyfur'un "*Kur'an'da Aile Bireyleri Arasındaki İlişkiler*" adlı makalesi olmuştur. Teyfur çalışmasında toplumun mutlu olmasını ailenin mutlu olmasına bağlamıştır. Bunun da ancak aile bireyleri arasında sevgi ve saygıya dayalı ilişkiyle gerçekleşeceğini savunmuştur. Teyfur çalışmasında eşler arasındaki karşılıklı görevleri, aile içerisindeki reislik meselesini ve ebeveyn-evlat ilişkisini ele almıştır. Anne-babanın, çocuklarını yetiştirirken ve eğitirken dikkat etmeleri gereken hususlara dikkat çekmiştir. Bunun yanında çocuğun da annesine ve babasına karşı tutum ve davranışlarına dikkat etmesi gerektiğini âyet ve hadislerden delil getirerek ifade etmiştir.

V. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Allah, canlıları çiftler halinde yaratmıştır. Canlıların neslinin devamını ise eşlerin beraberliğine bağlamıştır. İnsan en üstün niteliklerle donatıldığı halde, sosyal bir varlık olarak daima başkalarına ihtiyaç duymuştur. Özellikle bu durum küçük yaşlardan itibaren çocuklarda daha çok göze çarpmıştır. Nitekim çocuklar, hayatları boyunca sergileyecekleri birçok davranışı aile vasıtasıyla öğrenmişlerdir. Bu yönüyle aile, çocuğun bireysel ve toplumsal anlamda gelişimine önemli katkı sunmuştur. Zira anne-baba, çocukluktan itibaren bireyin kişilik ve karakterinin oluşmasında oldukça önemli yere sahip olmuştur. Aile içi iletişimin temelini, ebeveynlerin birbirine karşı sözleri, tutum ve davranışları oluşturmuştur. Anne-babanın sergilediği davranışlar, çocuğun

davranışlarının oluşumunda etkili olmuştur. Kur'ân birçok âyette, aile konusuna değinmiş ve örnek modeller yoluyla insanlara mesajlar vermiştir.¹

Toplumun temel kurumlarından biri olan aile, “ehl” (أَهْلٌ) kavramıyla Kur'ân'da 127 âyette zikredilmiştir.² Bu kelime أَهْلُ الرَّجُلِ yani bir adamın ehli olarak ifade edildiğinde ise, kişiyi başkasıyla birleştiren soy, din ya da bu ikisi gibi işlev gören sanat, ev, şehir anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda أَهْلُ الْإِسْلَام şekliyle İslâm'ın birleştirdikleri anlamında da kullanılmıştır.³ Kur'ân'da bu kelime, aile fertleri, inanç ailesi, akraba, bir yerin sakinleri, yolcu, kitap ehli, ehil ve ümmet anlamlarında kullanılmıştır.⁴

Aile içerisinde çocuk, önemli bir yere sahiptir. Çocuk kavramının karşılığı olarak kullanılan “tıfl” ve “sabî” kelimeleri, birkaç âyette geçmekle beraber fazla kullanılmamıştır. Ancak çocukla ilgili değinilen meselelere göre, bu kavram farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bunlardan bazılarının ibn, veled, evlâd, gulâm, sagîr, zürriyyet, hafede, ehl, âl kelimeleri olduğu tespit edilmiştir.⁵ Konumuzla ilgili olan “veled” sözcüğü arapçada وَلَدٌ şeklinde istimal edilmiştir. Bu kelimenin çoğulu ise أَوْلَادٌ şeklinde kullanılmıştır. Bu kelimenin, doğan çocuk anlamına geldiği bildirilmiştir. Çocuk kavramının küçüğü ve büyüğü aynı zamanda tekili ya da çoğulu hep bu isimle ifade edilmiştir. Ayrıca evlat edinilen çocuk için de وَلَدٌ ifadesi kullanılmıştır.⁶ وَلَدٌ kelimesinden türeyen kelimeler Kur'ân'da 102 kere zikredilmiştir.⁷

Kur'ân'da servetle beraber evlatlar da dünya hayatının süsü ve zineti olarak zikredilmiş⁸ ve bunlarla övünmenin yanlış bir tutum olduğu açıklanmıştır. Aynı zamanda Kur'ân, aile içerisinde anne-baba ve çocukların karşılıklı haklarından, çocukların eğitiminden ve emzirilmesinden bahsetmiştir. Bütün bu âyetlerde zikredilen وَلَدٌ/أَوْلَادٌ kelimeleri terim anlamının dışında sözlük anlamıyla kullanılmıştır.⁹ Arapçada ebeveyn kelimesinin tekil hali “eb” kelimesi أَبٌ şeklinde ifade edilmiştir. أَبٌ kelimesinin baba anlamına geldiği bildirilmiştir. Bir şeyin icadı, ıslahı ve ortaya çıkmasına sebep olan herkese baba denilmiştir. Bunun yanında babanın, insanın öğretmeni anlamına geldiği de

¹ Mevlüt Topçu, *Kur'an'da Aile Örnekleri* (Ankara: DİB Yayınları, 2022), 7-8.

² Muhammed Fuâd Abdülbâki, *el-Mu'cemü'l-müfreh li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Mısır: Dârü'l-Kütübü Mısriyye, 1364), “ehl”, 1/95-97.

³ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Ahmed Dâvûdî (b.y.: Dârü'l-Kalem, 1430/2009), “ehl”, 96.

⁴ Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân Sözlüğü* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), 105-107.

⁵ Hayati Hökelekli, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/355.

⁶ İsfahânî, *Müfredât*, “vld”, 883.

⁷ Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân Sözlüğü*, 884.

⁸ *Kur'an Yolu Türkçe Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: DİB Yayınları, 2017), el-Kehf 18/46.

⁹ Hamza Aktan, “Evlât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/526.

açıklanmıştır. Amcayla baba ve babayla amca, aynı zamanda dedeyle baba, beraber ebeveyn/ أَبَوَيْنِ olarak ifade edilmiştir.¹⁰

Anne kelimesi arapçada “Ümm/ أُمُّ” şeklinde istimal edilmiştir. Bu kelime, babanın karşılığında kullanılmakla birlikte, kişiyi dünyaya getiren yakın annesi ve annesini doğuran uzak annesi anlamında da kullanılmıştır. Ayrıca bir şeyin kaynağında veya başlangıcında, yetiştirilmesinde ve düzeltilmesinde bu kelime temel ögeyi ifade etmiştir.¹¹ Kur’ân’da أَبٌ ve أُمٌّ kelimeleri dışında vâlid ve vâlide kelimeleri de anne ve babayı ifade etmek üzere birçok âyette zikredilmiştir.¹²

¹⁰ İsfahânî, *Müfredât*, “eb”, 57.

¹¹ İsfahânî, *Müfredât*, “ümm”, 85.

¹² Abdulbâki, *el-Mu’cemü ’l-müfehres*, “vld”, 1/764.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HZ. İBRÂHİM'LE ÇAĞDAŞ OLAN NEBİLERİN KUR'ÂN'DA ANLATILAN KISSALARI

1.1. Hz. İbrâhim'in Kur'ân'da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası

Hz. İbrâhim, Kur'ân'da ismi en fazla geçen elçilerden biridir. Bu bağlamda ismi Kur'ân'da 69 kere zikredilmiş ve 186 yerde ona atıfta bulunulmuştur.¹³ Kur'ân'ın 14. sûresine İbrâhim sûresi adı verilmiştir. Hz. İbrâhim'in adı hem mekkî hem de medenî sûrelerde çokça geçmektedir. Ancak isim olarak daha çok mekkî sûrelerde zikredilmiştir. Mekkelilerin Hz. İbrâhim'e duyduğu büyük saygıyla, bunun bağlantılı olduğu ifade edilmiştir.¹⁴

Hz. İbrâhim, yahûdilikte, nasrânilikte ve İslâm'da çok önemli yere sahiptir. İslâm hariç eskiden kutsal olan bu dinlerin metinlerinde ve çalışmalarında, diğer elçilerine göre hakkında daha fazla bilgi verilen bir elçidir. Özellikle yâhûdi ve İslâm kaynaklarında yaşadığı toplumda tevhid inancını yerleştirmeye yönelik yaptığı uygulamalardan çokça bahsedilmiştir. Bunlar, onun bu dinlerde ne kadar önemli olduğunu gösteren verilerdir.¹⁵

Hz. İbrâhim'in doğum yeriyle ilgili tarihçiler tarafından farklı bilgiler öne sürülmüştür. Bazı eserlerde bunlar arasında Ahvaz bölgesindeki Sûs şehri, Bâbil'deki Kûsa bölgesi veya Varkâ kenti sayılmıştır.¹⁶ İslâm âlimlerinden İbn Sa'd, (ö. 230/845) Hz. İbrâhim'in babasının aslen Harranlı olduğunu beyan etmiştir. Oradan Hürmüzcürd'e göç etmiştir. Hz. İbrâhim'in burada doğduğu beyan edilmiştir. Doğuşundan bir süre sonra ailesiyle birlikte Bâbil'in Kûsâ bölgesine gittiği de açıklanmıştır. Daha sonra buradan Harran'a gitmiştir.¹⁷ Ancak Kur'ân'da, kendisinden bahseden ayetlerde doğduğu yer ve zaman konusunda herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

Hz. İbrâhim'in milattan önce tarihin hangi döneminde yaşadığı ve hangi kavme elçi olduğuyla ilgili kesin bilgi yoktur. Ancak onun, Kûfe ile Basra arasında bulunan Ūr şehrinde doğduğuna ve hem putlara hem de yıldızlara tapan bir kavme gönderildiğine

¹³ Abdulbâki, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, "ebr", 1/1.

¹⁴ Mehmet Paçacı vd. (ed), *Hayat Rehberi Kur'ân* (İstanbul: DİB Yayınları, 2021), 2/173.

¹⁵ Ömer Faruk Harman, "İbrâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 21/266-267.

¹⁶ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim es-Sa'lebî, *Kıssasü'l-enbiyâ' el-müsemmâ bi-'Arâ'isi'l-mecâlis*, nşr. Mustafa Halebi (Mısır: y.y, 1374/1954), 72.

¹⁷ Ebû Abdillâh b. Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421/2001), 1/29-30.

kaynaklarda yer verilmiştir.¹⁸ Burada onun, Filistin’de ki Ken’ân bölgesine gittiği ve ömrünü burada geçirdiği bildirilmiştir.¹⁹ Bu elçi, Nemrud adında zamanın hükümdarıyla mücadele etmiştir. Ancak bu kralla ilgili Kur’ân’da ve hadislerde açık ve kesin bilgiye yer verilmemiştir.

Kur’ân’da, Hz. İbrâhim kıssasında onun bazı özelliklerinden söz edilmiştir. Bu bağlamda Hz. İbrâhim’in birçok özelliğine temas edilmiştir. Bu özellikleriyle tanıtılan Hz. İbrâhim, aynı zamanda üstün ve güzel vasıflarla da yüceltilmiştir. Kur’ân, Hz. İbrâhim’i halîlullah yani Allah’ın dostu olarak anmıştır.²⁰ Yine onun, hanîf,²¹ çok içli ve Allah’a yönelen yani evvâh,²² mümin,²³ dürüst,²⁴ vefâkar,²⁵ tevhid önderi,²⁶ şükreden bir kul²⁷ şeklinde betimlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca misafirperver olduğu,²⁸ üsve-i hasene görevi gördüğü de²⁹ Kur’ân’da zikredilmiştir. Dahası onun, ülü’l azm³⁰ elçilerden olduğu da ifade edilmiştir. Kur’ân’da Hz. İbrâhim’e bahşedilen nimetlerden de söz edilmiştir. Bu bağlamda âyetlerden hareketle Allah’ın onu elçiliğe layık görmesi,³¹ uzun yıllar boyunca nesline nübüvvetin verilmesi,³² kendisine suhuf bahşedilmesi,³³ göklerin ve yerin sırrının kendisine gösterilmesi³⁴ ona verilen nimetlerden bazılarıdır.

1.1.1. Hz. İbrâhim’in Aile Fertleri Hakkında Genel Bilgiler

Hz. İbrâhim’in aile efradıyla ilgili bilgilere, kısmen Kur’ân’dan kısmen de tefsir ve tarih kitaplarından erişim sağlanmıştır. Kur’ân’da, Hz. İbrâhim’in babasının Âzer olduğu

¹⁸ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1407), 1/144.

¹⁹ Sa’lebî, *‘Arâ’isi’l-mecâlis*, 79.

²⁰ en-Nisâ 4/125.

²¹ Âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/67; el-Bakara 2/135; el-En’âm 6/161; Hanîf kelimesi h-n-f kökünden türetilmiştir. Çoğulu, hunefâ şeklinde yapılmıştır. Buna sapıklıktan ayrılıp istikamete meyiletmek anlamı verilmiştir. Araplar, hac görevini yerine getirene veya sünnet olanlar için Hz. İbrâhim’in dinine bağlı olduğuna dikkat çekmek için hanîf demişlerdir. Ayrıca bk. İsfahânî, *Müfredât*, “hnf”, 260.

²² Âyet için bk. Hûd, 11/75.

²³ Âyet için bk. es-Saffât 37/111.

²⁴ Âyet için bk. Meryem 19/41.

²⁵ Âyet için bk. en-Necm 53/37.

²⁶ Âyet için bk. en-Nahl 16/120.

²⁷ Âyet için bk. en-Nahl 16/121.

²⁸ Âyet için bk. ez-Zâriyât 51/24-26.

²⁹ Âyet için bk. el-Mümtehine 60/4.

³⁰ Âyet için bk. el-Ahkâf 46/35; Ülü’l-Azm terkibine sabırlı ve gayretli olmak manaları verilmiştir. Ahzâb sûresinin 7. âyetinde ülü’l-azm peygamberlerin Hz. Nûh, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ, Hz. Muhammed ve Hz. İbrâhim olduğu zikredilmiştir. İmam Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*’da konu hakkında Şûra suresindeki âyetten ve zikredilen âyetlerden yola çıkarak beş nebiye de aynın dinin verildiğini vurgulamıştır. Bu elçilere aynı dinin verilmesi ve kendilerinden sağlam söz alınması onların ülü’l azm resullerden olduğu anlamına geldiğini beyan etmiştir. Bu ifadeye, Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Nebi’ye elçilerden bazılarının azimle, kararlılıkla sabrettikleri gibi kendisinin de sabretmesi gerektiği emredilirken yer verilmiştir; Detaylı bilgi için bk. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne: Te’vilâtü’l-Kur’ân*, thk. Mecdi Baslum (Dâru’l Kütübî’l-İlmiyye, 1426/2005), 8/358; 9/259; Ayrıca bk. Muhammed Aruçi, “Ülü’l Azm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/294-295.

³¹ Âyet için bk. el-Bakara 2/124.

³² Âyet için bk. el-Ankebût 29/27.

³³ Âyet için bk. el-A’lâ 87/19.

³⁴ Âyet için bk. el-En’âm 6/75.

açıklanmıştır.³⁵ Ancak bazı müfessirler, bu hususta farklı görüşler öne sürmüştür. Bir kısmı babasının adının, Âzer olduğunu beyan etmiş, buna karşın diğerleri ise Tarah olduğunu, Âzer lafzının ise lakabı olduğunu iddia etmiştir. Başka bir görüşte Âzer kelimesine “hata eden” manası verildiği, bu sebeple Kur’ân’da kastedilen mananın “İbrâhim hata eden babasına dedi.”³⁶ şeklinde olduğu açıklanmıştır.

Yukarıda Hz. İbrâhim’in babasının, Tarah olduğu da beyan edilmiştir. Buna göre Âzer, Tarah’ın kardeşi yani Hz. İbrâhim’in amcası olabileceği belirtilmiştir. Bazı müfessirler bu görüşlerini oğullarının Hz. Yakûb’a “...*Senin, ataların İbrâhim, İsmâil ve İshâk’ın ilâhı olan tek Tanrı’ya kulluk edeceğiz...*”³⁷ sözlerine dayandırmıştır. Bu âyette Yakûb oğulları, babalarının amcası olduğu halde Hz. İsmâil’i baba olarak zikretmişlerdir. Çünkü amcanın, eski geleneksel aile birimlerinde baba yarısı olduğu ifade edilmiştir. Bundan dolayı bazı müfessirler, Hz. İbrâhim’in babasının Âzer olmadığını, aksine amcası olduğunu dile getirmiştir. Ancak genel manada kabul edilen görüşte, Hz. İbrâhim’in babasının Âzer olduğu beyan edilmiştir.³⁸

Ebu Hayyân (ö. 745/1344), Âzer’in marangoz, müneccim ve astrolog olduğunu tefsirinde zikretmiştir. Yine Nemrud’un da yıldızlara ve geometriye önem verdiğini bildirmiş, Âzer’in de onun yanında sevilen bir kişi olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Başka bazı bilginler, Âzer’in put ustası olduğunu, putlara taptığını⁴⁰ ve Harran’da öldüğünü belirtmiştir.⁴¹ Hz. İbrâhim’in annesinin kim olduğu ve isminin ne olduğuyla ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Annesinin adının Kernaba b. Kûsâ’nın kızı Nuna veya Efrahim b. Ergu b. Falığ b. Âbir b. Şalîh b. Erfahşed b. Sam b. Nuh’un kızı Ebyuna olduğu dile getirilmiştir.⁴²

Hz. İbrahim’in hayatında dört evlilik yaptığı kaynaklarda yer almıştır. Hz. Sâreyle yaptığı evlilikten Hz. İshâk, Hz. Hacer’le yaptığı evlilikten ise Hz. İsmâil doğmuştur. Hz. Yakûb’un ise torunu olduğu, onun da İshâk’ın oğlu olduğu Kur’ân’da açıklanmıştır.⁴³ Hz. Sâre öldükten sonra Kantûra isimli bir kadınla, daha sonra Haccûn isimli bir kadınla evlendiği kimi kaynaklarda yer almıştır. Rivayetlere göre Hz. İbrâhim’in Kantûra’dan

³⁵ Âyet için bk. el-En’âm 6/74.

³⁶ Âyet için bk. el-En’âm 6/74.

³⁷ el-Bakara 2/133.

³⁸ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu’l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 9/508-509. Ayrıca bk. Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, ts.), 3/451; Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 2/429, 430.

³⁹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü’l-muhîth*, thk. Adil Ahmet - Ali Muavviz, (Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1993), 4/169.

⁴⁰ Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî İbnü’l-Verdî, *Tetimmatü’l-Muhtasar fî ahbâri’l-beşer (Târîhu İbni’l-Verdî)* (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1417/1996), 1/14.

⁴¹ Taberî, *Târîh*, 1/175.

⁴² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 1/29.

⁴³ Âyet için bk. Meryem 19/49; Benzer âyetler için bk. Hûd 11/71; el-En’âm 6/84.

altı, Haccûn'dan ise beş çocuğu olmuştur. Bundan dolayı kaynaklarda on üç çocuğu olduğu zikredilmiştir.⁴⁴

1.1.2. Hz. İbrâhim'in Dünyaya Gelişi

Kur'ân'da veya hadislerde Hz. İbrâhim'in doğuşundan hiç bahsedilmemiştir. Fakat Hz. İbrâhim doğmadan kısa bir süre önce Bâbil'in uluları ve yıldızları izleyip tahminde bulunanları, Nemrud'u bir konuda uyarmışlardır. Buna göre hâkim olduğu topraklarda bir erkek çocuğun doğacağı kehânetinde bulunmuşlardır. Bu doğan çocuğun onlara inançlarının batıl olduğunu söyleyeceği, putları kıracağı, neticede Nemrud'un sahip olduğu iktidarı ve mal varlığını elinden alacağını kendisine bildirmişlerdir. Bunu duyan Nemrud, yeni doğan erkek çocukların öldürülmesini emretmiştir. O, bununla yetinmemiş, şehirdeki bütün erkekleri şehir dışına çıkarmış ve hanımlarıyla buluşmalarını yasaklamıştır. Bir zaman sonra Nemrud, Âzer'e olan güveni sebebiyle hanımıyla görüşmemesi şartıyla bir iş için onu şehre göndermiştir. Bu arada Âzer'in hanımıyla buluştuğu ancak bunu Nemrud'dan gizlediği anlatılmıştır.⁴⁵

Âzer'in hanımı, çocuğunu erkek doğurduğu bilindiğinde evladının öldürüleceğine adı gibi emin olmuştur. Doğum zamanı geldiğinde bir mağaraya gitmiş, orada çocuğunu doğurmuştur. Nemrud'un, evladını öldüreceğini bildiği için onu emzirmiş ve doyurduktan sonra mağaraya bırakmıştır. Anne, çocuğunun ölmemesi ve ona zarar gelmemesi için mağaranın önünü taşla kapatmıştır. Nemrud'un yanında çalışan eşine güvenmemiş ve kocasına evladının ölü olarak doğduğunu söylemiştir. Böylece ilahi irade tecelli etmiş, Allah'ın güzel ve üstün vasıflarla övdüğü Hz. İbrâhim büyümeye başlamıştır. Evlat İbrâhim, mağarada on beş ay kalmıştır. Anne bundan sonra sürekli mağaraya gitmiş, onu doyurmuş, bakımını yapmıştır. Hz. İbrâhim, büyürken diğer çocuklardan farklı özellikler göstermiş, annesi de bu hallere tanıklık etmiştir. Çünkü Allah, onu insanların içinden seçmiştir. Zamanı geldiğinde en yüce görevlerden biri olan elçilikle onu görevlendireceğini de planlamıştır.⁴⁶

1.1.3. Hz. İbrâhim'in Kavminin İnanç Yapısı

Hz. İbrâhim dünyaya gelmeden önce Bâbil yönetimine Kenan oğlu Nemrud adında sert ve tavizsiz bir hükümdar tahta oturmuştur.⁴⁷ Nemrud, halk tabanında kendisinin

⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/31. Ayrıca bk. Taberî, *Târîh*, 1/186.

⁴⁵ Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Beyrut: Dâru Sâder, 1415/1995), 1/23. Ayrıca bk. Taberî, *Târîh*, 1/143-144; Cengiz Batuk, "Nemrud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/555.

⁴⁶ Taberî, *Târîh*, 1/143.

⁴⁷ Ya'kûbî, *Târîh*, 1/23.

rakipsiz olduğunu iddia etmiştir. Hatta başına ilk defa taç takan⁴⁸ ve ateşe tapıp secde eden kişi⁴⁹ olduğu bile dile getirilmiştir. Halk, el becerileriyle yaptıkları irili ufaklı heykellere tapmayı sürdürmüştür. Nemrud, bu batıl inançlardan beslenmiş ve halkı kendisinin mülk sahibi olduğuna ikna etmiştir. Bunun üzerine putperest halkı kendisine boyun eğdirmiştir.⁵⁰ Bunun yanında ilah olduğunu iddia etmiş ve halkı kendisine ibadet etmeye çağırmıştır.⁵¹ Hz. İbrâhim, putperest bir inanca sahip bu kavmi uyarmak, onları doğru yola çağırmak için Allah tarafından onlara elçi olarak gönderilmiştir.

1.1.4. Hz. İbrâhim'in Hanîf Dinini Tebliğ Edişi

Hz. İbrâhim, putlara ve gök cisimlerine tapan bir kavmin içinde doğmuştur. Ancak o, hiçbir şekilde kavminin düştüğü yanlışa düşmemiş ve putperestliğe yaklaşmamıştır. O, putların kendisine fayda sağlamadığını, sıradan şeyler olduğunu düşünmüştür. Hz. İbrâhim, gök cisimlerini de incelemiş, kendisini var eden ve rızıklandıran Allah'ın onları da yarattığı sonucuna ulaşmıştır.⁵²

Kur'ân, Hz. İbrâhim'in elçi olarak görevlendirildikten sonra en yakınında olan babasından tebliğe başladığını belirtmiştir.⁵³ Ardından kavmini bu dine davet etmiş, onları uyarmıştır. Putlara ve gök cisimlerine tapan milletin, açık bir sapıklık içinde olduklarını onlara göstermeye çalışmıştır. Bu açıdan, putperest düşünce ve yaşantılarının, faydasız olduğunu putları kırarak göstermeyi hedeflemiştir. Hatta onları düşündürmek suretiyle tartışma yöntemi geliştirmiştir. Başka varlıkları tanrı tanınamaları ve onlara ibadet etmemeleri için öncelikle babasıyla tartışmıştır. Ona putlara ve gök cisimlerine tapmanın, ne denli büyük bir hata olduğunu çeşitli üsluplarla anlatmaya çalışmıştır. Bir de tanrı kabul ettikleri ve adlarına putlar yonttukları gök cisimlerinin, tapılmaya layık varlıklar ya da tanrılar olmadığını beyan etmiştir. Babasına ve halkına sonradan doğan, bir süre sonra yok olan cisimlerin, asla tanrı olamayacağını, bu cisimleri de içeren bütün kâinatı Allah'ın yarattığını belirtmiştir. Yani onu ve halkını, düşündürmeyi ve örneklerle yanlışlıklarını göstermeyi hedeflemiştir.⁵⁴

Kur'ân, Hz. İbrâhim'in Allah'ı ararken kullanmış olduğu yönteme ve ifadelere temas etmiştir: “*Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. ‘Rabbim budur.’ dedi. Yıldız batınca da ‘Batanları sevmem.’ dedi. Ayı doğarken görünce ‘Rabbim budur.’ dedi.*

⁴⁸ Sa'lebî, 'Arâ'isi'l-mecâlis, 73.

⁴⁹ Ya'kûbî, Târih, 1/23.

⁵⁰ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî İbn Asâkir, Târihu Medîneti Dımaşk, thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 6/167.

⁵¹ Sa'lebî, 'Arâ'isi'l-mecâlis, 73.

⁵² Taberî, Târih, 1/143.

⁵³ Âyetler için bk. el-En'âm 6/74; Benzer âyetler için bk. Meryem 19/42-45.

⁵⁴ İsmail Yiğit, Kur'ân'ı Kerîm ve Hadis Kaynakları Işığında Peygamberler Tarihi (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2021), 212-213.

O da batınca ‘Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yolunu şaşırmış kimselerden olurum.’ dedi. Güneşi doğarken görünce ‘Rabbim budur; zira bu daha büyüktür.’ dedi. O da batınca bu kez: ‘Ey kavmim! ben, sizin (Allah’a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben, O’nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah’a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.’ dedi.”⁵⁵

Hiz. İbrâhim, güneş, yıldız ve ay için “Rabbim budur” ifadesiyle bu varlıkları ilah olarak benimsememiştir. Aksine onların, rab veya tanrı olma vasfından uzak olduklarını göstermek istemiştir ve böylelikle onları inkâr etmeyi ya da hasmı susturmayı hedeflemiştir. Aslında Hiz. İbrâhim, güneş ve ay için bu mudur rabbim demiştir. Yani sizin bana önerdiğiniz rab bu mudur demek istemiştir. Doğru yolu bulmanın, ancak Allah’a iman etmekle mümkün olacağını anlatmış, bu söylemleri nedeniyle müşrikler tarafından tehdit edilmiştir. Ancak o, kendisini tehdit edenlerden korkmadığını, asıl korkması gerekenlerin puta tapanların olduğunu söylemiştir. Putperestliği din edinmelerinden dolayı Allah’ın azabından korkmaları gerektiğini açıkça söylemiştir. Hiz. İbrâhim, putperestlerin inandığı batıl tanrılara inanmadığını açıkça beyan etmiş ve Allah’ın birliğine olan imanını ortaya koymuştur. Bu tebliğ ve davete karşı kavmi, çirkin söz ve fiilleriyle ne kadar dirense de Hiz. İbrâhim, Allah’ın varlığını ve birliğini onlara sürekli hatırlatmış ve onlarla tartışmıştır.⁵⁶

Hiz. İbrâhim, putlara ve yıldızlara tapan kavmini sapkın ve saçma inançlardan kurtarmayı ve onları tevhid inancına davet etmeyi hep sürdürmüştür. Bu açıdan Allah’ı bütün vasıflarıyla kavmine tanıtmaya çalışmıştır. Allah’ın sadece tüm kâinatı yaratmakla kalmadığını, fakat aynı zamanda varlıkları rızıklandırıldığını, günahlarını affettiğini, öldükten sonra onları dirilteceğini ve amellerinin karşılığını tek tek vereceğini belirtmiştir.⁵⁷ Bu uyarılara rağmen Hiz. İbrâhim’e ağır eleştiriler yapılmış ve tehditlere maruz bırakılmıştır. Onlar, Hiz. İbrâhim’i dinlememiş ve söylediklerini düşünmemişler, bunun yerine düşmanlık göstermişlerdir. Kendilerine hidayet için elçi gönderilen her toplumda olduğu gibi, onlarda da inkâr etme hastalığı boy vermiştir. Davete ve tebliğe sırt dönen bu putperestler, kendilerine hiçbir fayda ve zarar veremeyen basit eşyalara tapmaktan ve onlardan yardım dilemekten asla vazgeçmemişlerdir.⁵⁸

Hiz. İbrâhim’in onları ikna etmek için kullandığı bazı cümlelere Kur’ân’da birçok âyette yer verilmiştir.⁵⁹ Yine o, hükümdarı Nemrud’un tanrılık iddiasından vazgeçmesini, halkı ezmeye yönelik tutum ve davranışlarını terk etmesini tavsiye etmiştir. Bu bağlamda

⁵⁵ el-En’âm 6/76-79.

⁵⁶ Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 213.

⁵⁷ Paçacı vd., *Hayat Rehberi Kur’ân*, 2/178.

⁵⁸ Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 214.

⁵⁹ Âyetler için bk. el-En’âm 6/80-83; eş-Şuarâ 26/69; el-Ankebût 29/16-17.

Kur’ân’da Hz. İbrâhim’in Nemrud’a meydan okumasına ve kavminin putlarını kırmasına ve ardından ateşe atılmasına pek çok ayette yer verilmiştir.⁶⁰

1.2. Hz. Lût’un Kur’ân’da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası

Hz. Lût’un hakkında Kur’ân’da ve tarihi kaynaklarda pek fazla bilgiye rastlanmamıştır. Verilen bilgilerin birçoğuda şüphelidir. Kaynaklarda Hz. İbrâhim’in, Haran ve Nahor olmak üzere iki kardeşi olduğu ifade edilmiştir.⁶¹ Hz. Lut’un babasının Haran olduğu ifade edilmiştir.⁶² Kur’ân’da bazı âyetlerde Hz. Lût’un niteliklerinden bahsedilmiştir. Mesela elçilerden bir elçi⁶³ olduğu, ilim ve hikmet⁶⁴ sahibi, salih ve rahmete erdirilen⁶⁵ bir nebi olarak dile getirilmiştir. Ayrıca Kur’ân’da *وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ* ve *وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ* âyetinde ondan söz edilmiştir. Âyete bazı meâl mütercimleri “İsmâil, Elyesa, Yûnus ve Lût’u da (hidayete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık.”⁶⁶ anlamını vermiştir. Bu onun Allah katındaki değerini göstermesi açısından önemli görülmüştür.

Hz. Lût, Hz. İbrâhim’e ilk iman eden kişi olmuş ve onunla hicret etmiştir. Kur’ân’da Lût’un imanı ile ilgili *...لُوطٌ... فَأَمَنَ لَهُ لُوطٌ* buyrulmuştur. Âyete “Bunun üzerine Lût ona iman etti...”⁶⁷ manası verilmiştir. Bu, onun ilk iman eden olduğuna ve onunla da hicret ettiğine delil sayılmıştır.⁶⁸ Allah, Hz. İbrâhim’i ve yeğenini kavminin zulmünden kurtarmış ve bereketli ülkeye göç etmelerini emretmiştir.⁶⁹ Onlar, bu bereketli topraklara yerleşmiş ve oradaki toplumda İslâm’ı yaymaya ve tevhid akidesini yerleştirmeye gayret etmişlerdir. “Bereketli ülke” ifadesiyle ağırlıklı olarak Şam ve Filistin bölgesinin kastedildiği ilan edilmiştir.⁷⁰ Hz. İbrâhim’le ilgili kaynaklardaki bilgiler de onların, bu bölgeye hicret ettiklerini destekler mahiyettedir. Bu bölgenin “bereketli yer” olarak ifade edilmesi, bölgedeki toprakların verimli olması ve asırlar boyu bölgeye çok sayıda nebi ve resul gönderilmesi veya gönderilecek olmasıyla ilişkili bulunmuştur.⁷¹

⁶⁰ Âyetler için bk. el-Bakara 2/258; el-Ankebût 29/ 16-17; es-Sâffât 37/83-98; el-Enbiyâ 21/51-70.

⁶¹ Taberî, *Târîh*, 1/148. Ayrıca bk. Ebu’l-Âlâ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, trc. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 3/317.

⁶² Taberî, *Târîh*, 1/148. Ayrıca bk. İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dımaşk*, 50/306.

⁶³ Âyet için bk. es-Sâffât 37/133.

⁶⁴ Âyet için bk. el-Enbiyâ 21/74.

⁶⁵ Âyet için bk. el-Enbiyâ 21/75.

⁶⁶ el-En’âm 6/86.

⁶⁷ el-Ankebût 29/26.

⁶⁸ EbûlFidâ İsmâil b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kureşî İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, thk. Sami b. Muhammet Selâme (Suudi Arabistan: Dâru’t-Tayyibe, 1420/1999), 6/272.

⁶⁹ Âyet için bk. el-Enbiyâ 21/71.

⁷⁰ M. Reşîd Rızâ, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-hakîm* (Mısır: el-Heyetü’l-Mısriyyetü’l-Âmme, 1990), 7/491. Ayrıca bk. Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* (Beyrut: Müessesetü’t-Târihi’l-Arabî, 1420/2000), 17/79.

⁷¹ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 3/317.

1.2.1. Hz. Lût'un Sodom'a Yerleşmesi

Hz. Lût'un Ken'ân diyarından Sodom ve Omre (Gamre) bölgesine gitmesiyle ilgili farklı bilgilere yer verilmiştir. Buna göre Hz. Lût'un, Ken'ân bölgesinde çok fazla sığırları ve koyunları olduğu beyan edilmiştir. Bölgenin suları ve otlaklarının hayvanların ihtiyacını karşılamaya yetmediği ifade edilmiştir. Bunun sonucu olarak amcası Hz. İbrâhim'in ricası üzerine bu elçi Ken'ân bölgesinden ayrılarak Sodom çevresine yerleşmiştir.⁷² Bir diğer görüşe göre Hz. Lût, bu bölgeye elçi olarak görevlendirildiği için gitmiştir.⁷³ Bu ikinci görüş, Hz. Lût'un elçi olması sebebiyle daha tutarlı görülmüştür. Zira ilk görüşü destekleyen bir veriye Kur'an'da rastlanmamıştır.

Allah, bütün elçileri kavimlerine tevhid inancını yaymaları için görevlendirmiştir. Yine onların bir başka görevinin de insanları, İslâm dinine aykırı olarak toplumların yaptıkları fiillerden alıkoymaktır. Sodom halkı, yaptıkları putlar ve insan biyolojisine aykırı livâta eylemiyle de diğer toplumlardan bir hayli farklılaşmıştır. Günümüzde en büyük cinsel sorunlardan biri olan eşcinsellik veya "homoseksüellik" Hz. Lût'un elçi olarak gönderildiği toplumda çok yerleşmiştir. Bu kavram, kişinin kendi cinsinden olan kişilere karşı cinsel duygularıyla yönelimini ifade etmek için kullanılmıştır. Eşcinsellik, bütün dinlerin her dönemde ortaklaşa mücadele ettiği ve kınadığı cinsi bir sapkınlık olmuştur. İslâm tarihinde bu kelimeyi doğrudan ifade edecek bir kelime bulunmamıştır. Erkekler arasında gerçekleşen bu çirkin davranış, "livâta" olarak ifade edilmiştir.⁷⁴

Bu davranışa, Hz. Lût'tan hareketle lûtîlik veya livâta denilmemiştir. Böyle düşünenler büyük bir yanılga içindedir. Aksine bu fiile yapışmak veya duvarı sıvamak anlamındaki kökten çıkarılan livâta denilmiştir.⁷⁵ Lûtîlik olarak anılması ise Hz. Lût'a karşı büyük bir saygısızlık olarak lanse edilmiştir. Sodom halkından erkekler, bu çirkin davranışı işlemiştir. Halbuki İslâm, kişinin kendi cinsleriyle olacak cinsi münasebetini yasaklamıştır. Dahası İslâm, bu davranışı, büyük bir ahlaksızlık olarak nitelemiştir.

Sodom halkı, putlara tapan bir millettir. İslâm tarihinde kadınlarla evlenmeyi bırakıp erkeklere şehvetle giden, birbirleriyle evlenen ilk toplumun Sodom halkı olduğu açıklanmıştır. Onlar, haramilik, yol kesmek, yoldan geçenlerin mallarını çalmak, onları alaya almak gibi kötü davranışları da yapmakta idiler. Ayrıca onlar, bulundukları ortamlarda göze alınmayacak kötü ifadeler söylemiş, birbirleriyle tartışmış ve edepsizlik yapmıştır. Allah, hidayet yolundan uzaklaşmış bu topluma Hz. Lût'u elçi olarak göndermiştir.⁷⁶

⁷² Ya'kûbî, *Târîh*, 1/24-25.

⁷³ İbnü'l-Verdî, *Târîh*, 1/15.

⁷⁴ M. Kâmil Yaşaroğlu, "Livâtâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/198.

⁷⁵ İsfahânî, *Müfredât*, "lvt", 750-751.

⁷⁶ Taberî, *Târîh*, 1/175, 177.

yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz?”⁸³ manasını vermiştir. Hz. Lût’un kavmine yaptığı uyarılar ve olumsuz eylemlerden vazgeçmelerine yönelik ikazı, onlara hiçbir fayda sağlamamıştır. Onlar, bu çirkin davranışlarını yapmayı sürdürmüşlerdir. Bununla da kalmamış, kavmi Hz. Lût’u لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ şeklinde tehdit etmişlerdir. Bazı meâl sahipleri âyete “Ey Lût! Bu tutumundan vazgeçmezsen iyi bil ki sen de kovulacaksın!’ dediler”⁸⁴ anlamını uygun görmüştür.

Sodom halkının Hz. Lût’un uyarılarına kulak vermemesi, onu ve iman edenleri şehirlerinden çıkarmakla tehdit etmesi ve hatta onlarla alay etmesi Kur’ân’da فَمَا كَانَ جَوَابَ âyetiyle ifade edilmiştir. Bazı meâl yazarları âyete “Fakat kavminin ona cevabı, ‘Lût ailesini ülkenizden çıkarın. Kuşkusuz onlar (ahlâkça) temizlik taslayan kimselermiş!’ demekten ibaret oldu.”⁸⁵ manasını vermiştir. Sodom halkı, düşüncelerine uymayan ve muhalefet edenleri memleketlerinden sürmüştür. Büyük olasılıkla göçe zorladıkları insanları aşağılamış, mallarına el koymuş ve küçük düşürmüşlerdir. Bu bağlamda Hz. Lût’un, insan biyolojisine aykırı fiilleri bırakmayla ilgili uyarısı muhalefet niteliği taşımış, bu sebeple kavmi, onu ve beraberindekileri memleketlerinden atmakla tehdit etmiştir.⁸⁶

Sodom halkının Hz. Lût’un çağrılarına kulak vermediği âyetlerden anlaşılmıştır. Allah’ın azabını istemekte çok cesur davranmışlardır. Bu hallerine Kur’ân’da فَمَا كَانَ جَوَابَ ... قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ifadesiyle temas edilmiştir. Bazı meâl müellifleri âyete “...Ona kavminin tek cevabı şu oldu: ‘Hadi, doğru söyleyenlerden isen başımıza Allah’ın azabını getir de görelim!’ demek oldu”⁸⁷ manasını vermiştir. Bu tarz ifadeler cahiliyye toplumu tarafından Hz. Muhammed’e karşı da söylenmiştir. Kur’ân’da elçilerin, gaybı bilmediği, azabı ve musibeti ancak Allah’ın belirleyeceği farklı âyetlerde⁸⁸ ifade edilmiştir.⁸⁹

Kur’ân’da farklı âyetlerde Hz. Lût’un Sodom kavminin bu azgınlığına karşı yardım istediği ifade edilmiştir. Kur’ân’da bir âyette “Lût, ‘Şu ahlâkı bozan topluluğa karşı bana yardım et rabbim!’ diye dua etti.”⁹⁰ denilmiştir. Bir başka âyette ise o, “Lût ‘Rabbim! Beni ve ailemi, bunların yapmakta olduklarının vebalinden kurtar’ diye dua etti.”⁹¹ cümlesine yer verilmiştir. Allah, Sodom halkının azgınlıklarına karşı Hz. Lût’un duasını

⁸³ el-A’râf 7/80.

⁸⁴ eş-Şuarâ 26/167.

⁸⁵ en-Neml 27/56.

⁸⁶ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fî vücihi’t-te’vil’ (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 1433/2012), 3/303. Ayrıca bk. Mevdûdî, Tefhîmü’l-Kur’ân, 4/59.

⁸⁷ el-Ankebût 29/29.

⁸⁸ Âyetler için bk. el-En’âm 6/57-59.

⁸⁹ Karaman vd., Kur’ân Yolu, 2/414.

⁹⁰ el-Ankebût 29/30.

⁹¹ eş-Şuarâ 26/169.

kabul etmiştir. Başlarına gelecek azabı bildirmek için Cebrâil, Mikâil ve İsrâfil meleklerini görevlendirmiştir. Bunlar genç ve güzel bir erkek suretinde Hz. İbrâhim'e misafir olmuşlardır.⁹² Allah, meleklerle Hz. İbrâhim arasında geçen diyaloga Kur'an'da yer vermiştir. İlgili âyette “*Elçilerimiz İbrâhim'e müjdeyi getirip selâm vermişlerdi. O da 'selâm' dedi, çok geçmeden (konuklarına) kızartılmış bir buzağı getirdi. Ona el uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içine bir korku düştü. 'Korkma! Biz Lût kavmine gönderildik' dediler.*”⁹³ buyrulmuştur.

Hız. İbrâhim'e verilen müjde konusunda iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Birincisi, melekler, oğlu İshâk'ın ve torunu Yakûb'un doğacağını müjdelemiştir. İkincisi ise Hz. Lût ve ailesinin kurtarılacağı, kavminin ise helak edileceği bildirilmiştir.⁹⁴ Hz. İbrâhim, sonuçta meleklerin Sodom halkını helak etmek için geldiğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Hz. İbrâhim, Sodom halkıyla birlikte yaşayan Hz. Lût ve müminlere şefkat göstermesinden dolayı meleklerle tartışmaya girişmiştir. Bu konuşmaya Kur'an'da, “*İbrâhim, 'Ama orada Lût da yaşıyor!' dedi. 'Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz. Onu ve karısı dışındaki bütün ailesini elbette kurtaracağız. Karısı geride kalanlar arasında yer alacak.' dediler.*”⁹⁵ şeklinde yer verilmiştir. Sodom ülkesinde Hz. Lût'un olduğunu Hz. İbrâhim'in meleklerle söylemesi onun, Lût'a olan şefkatinin bir göstergesidir. Ayrıca bu, müslüman bir kimsenin müslüman kardeşi için üzülmelerini, ona destek vermesini ve koruması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁹⁶ Melekler, Hz. İbrâhim'e Lût'un ve müminlerin kurtulacaklarını haber verince Hz. İbrâhim ferahlamıştır.

Melekler, Hz. Lût'un karısının kurtulamayacağını beyan etmiştir. Bu kadının adının Vâhile olduğu kaynaklarda zikredilmiştir.⁹⁷ Bu kadın, Hz. Lût'la hicretten önce Ürdün'e yerleştiğinde evlenmiştir. Yıllarca kocasının yanında olduğu halde ona iman etmemiş, bunun yerine sürekli olarak kendi kavmiyle tavır ve eylem birliğinde olmuştur. Hz. Lût'un açıkladığı tevhid inancına ve evine gelen meleklerle ihanet etmiştir. İman konusu olunca akrabalık ve kardeşlik gibi şeylerin Allah katında bir önemi olmadığı anlaşılmıştır. Herkes kendi ameline göre karşılık göreceği için Hz. Lût'un karısı da resul olan eşinden hiçbir fayda görmemiştir.⁹⁸ Bu hususa Kur'an'da “*Allah, inkâr edenlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal vermektedir. Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama kocalarının davasına hıyanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah'tan*

⁹² Taberî, *Târîh*, 1/150-151. Ayrıca bk. Sa'lebî, *Arâ'isi'l-mecâlis*, 115.

⁹³ Hûd 11/ 69-70.

⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 6/153. Ayrıca bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 13/66.

⁹⁵ el-Ankebût 29/32.

⁹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/415.

⁹⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân fî tefsîri'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru l-hyâi't-Turâsi'l-'Arabi, ts.), 4/476.

⁹⁸ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furkân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), 12/224-225. Ayrıca bk. Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 4/247; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/412-413.

*kadınlar, benim kızlarım, (nikâh) yaparsanız...*¹⁰⁷ tavsiyesinde bulunmuştur. Bu teklif, arzularını ahlâkî ve helal yoldan karşılamaları için yapılmıştır. Bu âyetteki “kızlarım” ifadesi iki farklı şekilde anlaşılmıştır. Buna göre Hz. Lût, bu ifadeyle kendi kızlarını nikahlamaları şartıyla kavmine sunmuştur. Ancak tercih edilen görüş bunların, kavminin kızları olduğu yönünde ağırlık kazanmıştır. Çünkü Hz. Lût, bir elçi olarak kendisini ümmetinin babası konumunda görmüştür. Bu da ümmetinin kızlarına şefkat ve merhamet duymasına ve onları kendi kızları gibi görmesine sebep olmuştur.¹⁰⁸

Sodom kavmiyle Hz. Lût arasındaki diyalog Kur’ân’da belirtildiği üzere “*Sen de biliyorsun ki bizim senin kızlarında gözümüz yok. Bizim ne istediğimizi pekâlâ biliyorsun...*”¹⁰⁹ şeklinde devam etmiştir. Hz. Lût’un direnmesi, onların geri adım atmalarını sağlamamıştır. Sodom kavminin bu cevabı, onların ahlaksızlığın derin çukuruna düştüklerinin, arsızca erkekleri istediklerinin açıkça delili olmuştur. Onlar, temiz yolu terketmiş ve doğal olmayan yolu tercih etmişlerdir. Bu, onların ahlaken ve manen büyük bir çöküşte olduklarına işaret kabul edilmiştir. Zira onlar için geride iyi adına hiçbir şey kalmamıştır.¹¹⁰

Onlar, genç erkek suretindeki melekleri istemekte ısrar etmişlerdir. Tebliğ görevini gücü yettiği kadar yapmaya ve onları bu çirkin fiillerinden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Onları Allah’tan korkmaya çağırmıştır. Ancak içlerinden sözünü dinleyecek ve öğütlerine kulak verecek birini bulamamıştır. Çünkü onlar, ahlaksızlığı ilke edinmiş ve arzularının peşinden ayrılmamışlardır. Bu nedenle kendilerine gelen elçinin verdiği öğütlere kulaklarını tıkamışlardır. Misafirlerine zarar vermek ve onları taciz etmek için Hz. Lût’un evinin avlusuna kadar ilerlemişlerdir.¹¹¹

Hz. Lût, kavminin bu hallerine çok içerenmiş, üzüntü ve kederinden onu sıkıntılar basmıştır. Onun bu durumu *لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ*... cümleleriyle Kur’ân’da ifade edilmiştir. Bazı meâl yazarları âyete “...*Keşke benim size karşı koyacak bir gücüm olsaydı veya güçlü bir desteğe dayanabilseydim!..*”¹¹² anlamını vermiştir. Hz. Lût, hicret ederek buraya yerleştiğinden, bu bölgede hiçbir akrabası olmamıştır. Ailesi dışında dayanacağı kimsecikleri de kalmamıştır. Sodom toplumu, bulundukları şehirden Lût’u çıkarmaya yeltenmiştir.¹¹³ Bazı kaynaklar, Hz. Lût’un “*güçlü bir desteğe dayanabilseydim!*” ifadesinden “keşke bir aşirete mensup olabilseydim” manasını kastettiğini dile

¹⁰⁷ el-Hicr 15/71.

¹⁰⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 6/454. Ayrıca bk. Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4/555; Mevdûdî, *Tefhimü’l-Kur’ân*, 2/413.

¹⁰⁹ Hûd 11/79.

¹¹⁰ Mevdûdî, *Tefhimü’l-Kur’ân*, 2/415.

¹¹¹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3/188.

¹¹² Hûd 11/80.

¹¹³ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3/188.

getirmişlerdir. Nitekim araplar arasında “güçlü destek” ifadesiyle aşiret manası kastedildiği açıklanmıştır.¹¹⁴

Hız. Lût’un bu son sözüne, gücünün son sınırına varıncaya kadar izleyen melekler, onun üzüntüsünü fark edince müdahale etmişlerdir. Kur’ân’da, farklı âyetlerde onların Hız. Lût’a ... قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصْلُوا إِلَيْكَ dediklerine yer verilmiştir. Bu âyete “*Elçiler ‘Ey Lût! Biz rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamayacaklar...*”¹¹⁵ manası verilmiştir. Bir başka âyette ise “*Öyle ama, biz sana insanların, hakkında kuşkuya düştükleri şeyi getirdik. Sana, gerçeği getirdik. Biz muhakkak doğru söylüyoruz.*”¹¹⁶ dediklerine yer verilmiştir. Melekler, Lût’un davetini reddettikleri ve meleklerle de kötülük yapmaya kalkıştıklarından dolayı Allah’ın, Sodom toplumu için verdiği belanın gerçek olduğunu açıkça beyan etmişlerdir.¹¹⁷

Melekler, Hız. Lût’un endişesini gidermek üzere hem kendisinin hem de diğer iman edenlerin korkmaması gerektiğini onlara telkin etmiştir. İnkârcılara, Allah tarafından gönderildiklerini ve inkâr ettikleri azabı başlarına geçireceklerini bildirmişlerdir. Hız. Lût, bu sıkıntılı süreçten meleklerin kendilerini tanıtması ve gelme sebeplerini açıklamalarıyla rahatlamıştır. Kur’ân’da bu hususa “...Ama onlar ‘Korkma, tasalanma!’ dediler. Biz seni ve eşin dışında bütün aileni kurtaracağız. Eşin ise geride kalanlar arasında yer alacak. Biz, yoldan çıkmalarının cezası olarak bu memleket halkının üzerine gökten alçaltıcı bir belâ indireceğiz!’ dediler.”¹¹⁸ şeklinde değinilmiştir.

Azgın kavim, meleklerle saldırmak için düstursuz avludan içeri hücum etmiştir. Rivayete göre Cebrâil, Hız. Lût’a üzülmemesini ve kapıyı açmasını tembihlemiş ve onları cezalandırmak için Allah’tan izin istemiştir. Cebrâil’in bir eylemiyle o kavim kör olmuş ve onlar, evlerinin yolunu bile bulamamıştır.¹¹⁹ Kur’ân’da bu duruma “*Üstelik onun misafirleriyle ilgili çirkin bir talepte bulundular. Biz de gözlerini silme kör ediverdik; tadın bakalım azabımı ve uyardığım sonuçları!*”¹²⁰ ifadeleriyle temas edilmiştir.

Sodom halkının bu taşkınlığından sonra artık onlara azap etme vakti yaklaşmıştır. Melekler, Hız. Lût’un azaptan zarar görmemesi için nasihatlerde bulunmuştur. Bu duruma Kur’ân’da “...Hemen gecenin bir vaktinde ailenin hızla yola koyulmasını sağla! Sen de arkalarından git! Hiçbiriniz arkasına dönüp bakmasın! Size emredilen yere doğru gidin!

¹¹⁴ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 6/162. Ayrıca bk. Bursevî, *Ruhu’l-Beyân*, 4/168.

¹¹⁵ Hûd 11/81.

¹¹⁶ el-Hicr 15/63-64.

¹¹⁷ Mütercimlerin yorumu hakkında bk. Karaman vd., *Kur’ân Yolu Meâli*, el-Hicr 15/64.

¹¹⁸ el-Ankebût 29/ 33-34.

¹¹⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 6/162. Ayrıca bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 13/85-86; Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl*, thk. Muhammet Ali Derviş (Lübnan: Dâru’t-Tahkîk, 2018), 2/69; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3/360.

¹²⁰ el-Kamer 54/37.

Lût'a 'Onlar, sabah vaktine girerken son ferdine kadar yok edilmiş olacaktır!' hükmünü bildirdik."¹²¹ âyetiyle temas edilmiştir. Bu nazik durum Kur'ân'da anlatılmıştır.¹²²

Âyette de belirtildiği üzere melekler, Lût'tan karısı dışında kalan ailesini gece yarısı şehirden çıkarmasını istemiştir. Kafir olduğu için Lût'un karısı ise geride bırakılan ve kavmiyle birlikte helak edilenlerden olmuştur.¹²³ Kavmini sevk ve idare etmesi, durumlarını görmesi ve onların sıkıntılarını paylaşması için en arkadan gelmesi istenmiştir.¹²⁴ Bu, geriye bakmaması, dönmemesi ve yanlış davranışa düşmekten korunmalarını sağlamıştır. Bir başka görüş, iman edenler önden gönderilmiş ve böylece kurtuluşları garanti edilmiştir. Hz. Lût'a Mısır, Şam veya Şam'da Zağar adlı kasabaya gitmeleri emredilmiştir.¹²⁵

Melekler, arkalarına bakmamalarını ve devamlı yol almalarını istemiştir. Bu, iman edenlerin gelecek ağır azabı görmeye dayanamayacakları ve kendilerine bu azap sebebiyle zarar gelebileceği gayesiyle irtibatlandırılmıştır.¹²⁶ Bir başka görüşe göre, ardında bıraktıkları malları ve dostları sebebiyle bakmamaları talep edilmiştir.¹²⁷ Hz. Lût tarafından İslâm'a, ahlaklı olmaya ve haddi aşmamaya çağrılan ama bu çağrıya kulak vermeyen Sodom halkının helakı yaklaşmıştır. Allah, onların üzerine ister iman etsin ister kafir olsun herkes için ibret olacak bir azap indirmiştir.

Bu kavmin helakıyla ilgili birçok âyet indirilmiştir. Mesela, "*Ve nihayet bir sabah erkenden kalıcı bir azap onları yakalayiverdi.*"¹²⁸, "*Nihayet ortalık aydınlanırken korkunç ses onları yakalayiverdi! Ardından yurtlarının altını üstüne getirdik, üzerlerine taşlaşmış çamur yağdırdık.*"¹²⁹, "*Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine sağanak halinde, rabbin katında işaretlenmiş taşlar yağdırdık. Böyle cezalar zalimlerin başından hiç eksik olmaz.*"¹³⁰, "*Ve üzerlerine dehşetli bir yağmur (taş) yağdırdık. İşte gör günahkârların sonunun ne olduğunu!*"¹³¹, "*Biz de üzerlerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik...*"¹³² bu âyetlerden bazılarıdır.

Sabah olduğunda beklemedikleri bir azap onları kuşatmıştır. Cebrâîl, Lût kavminin yaşadığı şehirleri altüst etmiştir. Böylece onlar yerin dibine geçirilmişlerdir. Dünyadaki azapları sadece bununla bitmemiştir. Ardından Sodom halkının üzerine pişmiş çamurdan

¹²¹ el-Hicr 15/65-66.

¹²² Âyet için bk. Hûd 11/81.

¹²³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/163. Ayrıca bk. Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1432/2011), 4/461-462.

¹²⁴ Neseffî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2/176.

¹²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/452. Ayrıca bk. Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 4/169.

¹²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/452. Ayrıca bk. Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 4/169.

¹²⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 13/86.

¹²⁸ el-Kamer 54/38.

¹²⁹ el-Hicr 15/73-74.

¹³⁰ Hûd 11/82-83.

¹³¹ el-A'râf 7/84.

¹³² el-Kamer 54/34.

taşlar yağdırılmıştır. Bu taşların her biri belli bir tahrip görevini yerine getirmesi ve belli bir suçluyu helak etmesi için işaretlenmiştir. O bölge halkından olup bu suçları işlediği halde azap vaktinde orada bulunmayanlar olmuştur. Taşlar, bu kimselere de ulaşmıştır. Böylece Sodom halkı, üzerlerine taş yağdırılmak suretiyle helak edilmiştir.¹³³

Hız. Lût'un kavminin helak edildiği bu yerleşim birimlerine Kur'an'da "alt üst edilmiş şehirler" manasında mü'tefikât adı verilmiştir. Kaynaklar, bu şehirlerin Sodom, Sa'be ya da Sab'a, Omre ya da Gamre, Dûma ve Sa've ya da Da've olduğunu belirtmiştir.¹³⁴ Kur'an'da birçok âyette¹³⁵ "alt üst edilmiş şehirler" şeklinde bu şehirlerden bahsedilmiştir. Mü'tefikât tabiriyle Kur'an'da işaret edilen bu şehirlerin, günümüzde İsrail'de Lût gölünün güneydoğusundaki Lisân yarımadasının güneyinde sular altında kaldığı belirtilmiştir.¹³⁶

İslâm dini, temiz ve nezih bir aile kurulmasını, hayırlı bir nesil inşa edilmesini amaçlamıştır. Bu gayenin dışına çıkıldığında ise ahlakın yozlaşacağı, gönüllerin kirleneceği ve toplumsal dokunun bozulacağını açıklamıştır. Helak edilen Lût kavmi, sadece Allah'a ortak koşmakla kalmamıştır. Aynı zamanda eşcinsellik günahında ısrar etmişlerdir. Bu fiil, yaratılış fitratına aykırı bir davranıştır. Onlar, Allah'ın yarattığı fitrata karşı savaş açmışlardır. İşledikleri fiille, bilcümle insan neslinin devamını engellemişlerdir. Allah da onları yaptıklarından dolayı cezalandırmıştır.¹³⁷ Bu kavmin içine düştüğü yanlışlık ve hata sebebiyle gördükleri ceza, Kur'an'daki "*Gerçek şu ki Allah insanlara zerrece kötülük etmez, fakat insanlar kendilerine kötülük ediyorlar.*"¹³⁸ âyetiyle de dile getirilmektedir.

Burada Allah, âsi davranışlarda bulunan, elçilerinden gelen uyarıları dikkate almayan ahlaksızlığa devam eden, hiçbir değer yargısı tanımayan toplumun âkıbetini anlatmıştır. Lut'un kavminin, tarihten bu şekilde silinmesinde insanlık için birçok ders vardır. Kur'an'da bu kavimle ilgili açıklamalar, sadece bu toplumun insanları için değildir. Fakat aynı zamanda insanın Allah'tan ve peygamberden gelen bütün uyarıları dinlemeyenler için de geçerli addedilmiştir. Çünkü insanın, beşerî tabiatına, istek ve arzularına esir olması halinde sağlıklı düşünme yeteneğini kaybedeceği ifade edilmiştir. Hatta bu, insanın, en doğru ve faydalı öğütleri bile duyduğunda anlayamayacak duruma gelmesine ve insanlığını kaybetmesine sebep olmuştur.¹³⁹

¹³³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/164. Ayrıca bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 10/501; Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 4/480; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 2/415.

¹³⁴ Taberî, *Târîh*, 1/183.

¹³⁵ Âyetler için bk. et-Tevbe 9/70; el-Hâkka 69/9; en-Necm 53/53-54.

¹³⁶ Mustafa Öztürk, "Mü'tefike", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/185.

¹³⁷ Paçacı vd., *Hayat Rehberi Kur'an*, 2/264.

¹³⁸ Yûnus 10/44.

¹³⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/361.

1.3. Hz. İsmâil'in Kur'ân'da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası

Hz. İsmâil, Hz. Hacer'in oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Kur'ân'da on iki âyette kendisinden söz edilmiştir.¹⁴⁰ Yine birçok âyette onun özelliklerinden de bahsedilmiştir. Bu bağlamda sabırlı olduğu,¹⁴¹ iyilik sahibi olduğu,¹⁴² hidayete erdirildiği, âlemlere üstün kılındığı¹⁴³ ve sözüne sadık bir kişiliğe sahip bulunduğu¹⁴⁴ beyan edilmiştir.

Hz. İbrâhim, babası ve kavmiyle yaşadığı tevhit mücadelesinden sonra iman edenlerle ve ailesiyle önce Harran'a buradan da Mısır'a hicret etmiştir.¹⁴⁵ Hz. Sâre de kocası Hz. İbrâhim'le Mısır'a hicret etmiştir. Rivayetlere göre Mısır'da Hz. Sâre'yle o zamanın Mısır yöneticisi arasında geçen olaylar¹⁴⁶ sebebiyle sarayda cariye olan Hacer'i almış ve oradan çıkmışlardır. Ardından Filistin topraklarına dönmüşler ve Remle ile Kudüs arasındaki bir bölgeye yerleşmişlerdir.¹⁴⁷

Hz. İbrahim yaptığı çalışmayla mal ve servet kazanmıştır. Ama henüz kucağına bir evlat alamamıştır. Buna üzülen Hz. İbrâhim, rabbine sürekli dua etmiş ve bu duasına Kur'ân'da رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ... cümlesiyle değinilmiştir. Bazı meâl müellifleri âyete "...Rabbim! Bana iyilerden olacak bir evlât ver!"¹⁴⁸ manasını vermiştir. Bu âyetten hareketle, Hz. İbrâhim'in o dönemde bir çocuğunun olmadığı sonucuna varılmıştır. Zira yanında sadece hanımı Sâre'nin ve yeğeni Hz. Lût'un olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁹ Hz. İbrâhim, diğer nebiler gibi, öncelikle evladının sâlih ve iyi kimselerden olmasını istemiştir.¹⁵⁰ Ayrıca o, davette ve tâatte kendisine yardım edecek ve yalnız kaldığında yarenlik edecek bir evlat istemiştir.¹⁵¹ Yani, yaptığı yolculuklarda ve gurbette kendisine dost ve arkadaş olacak bir evlat talep etmiştir.¹⁵²

Hz. Sâre, kocasının bir çocuk istediğinden haberdar olmuştur. Hatta, yaşının ilerlemesi nedeniyle bir çocuk sahibi olamayacağını düşünmüştür. Bunun üzerine Hz. İbrâhim'e yanında cariye olan Hz. Hacer'le evlenmesini tavsiye etmiştir. Bu teklifi kabul eden Hz. İbrâhim, Hz. Hacer'le evlenmiş ve bir süre sonra İsmâil dünyaya gelmiştir.¹⁵³

¹⁴⁰ Abdulbâki, *el-Mu'cemü 'l-müfehres*, "esm", 1/33.

¹⁴¹ Âyet için bk. el-Enbiyâ 21/85.

¹⁴² Âyet için bk. Sâd 38/48.

¹⁴³ Âyet için bk. el-En'âm 6/86.

¹⁴⁴ Âyet için bk. Meryem 19/54.

¹⁴⁵ Taberî, *Târîh*, 1/148.

¹⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü 'l-Kübrâ*, 1/32-33. Ayrıntılı bilgi için bk. Taberî, *Târîh*, 1/148-149.

¹⁴⁷ Taberî, *Târîh*, 1/150.

¹⁴⁸ es-Sâffât 37/100.

¹⁴⁹ Mevdûdî, *Tefhîmü 'l-Kur'ân*, 5/27.

¹⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtu 'l-Kur'ân*, 8/577.

¹⁵¹ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî İbn-i Acîbe, *el-Bahrü 'l-medîd fî tefsîri 'l-Kur'âni 'l-mecîd*, thk. Ahmet Abdullah el-Kuraşî (Mısır: el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmme, 1419/1999), 4/608.

¹⁵² Bursevî, *Ruhu 'l-Beyân*, 7/473.

¹⁵³ Taberî, *Târîh*, 1/150. Ayrıca bk. Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 290.

Kur’ân bundan قَبَشْرَاهُ بَعْلَامَ حَلِيم şeklinde bahsetmiştir. Bazı meâl sahipleri âyete “*Bunun üzerine halim bir evladı olacağını kendisine müjdeledik.*”¹⁵⁴ manasını vermiştir.

Hiz. İbrâhim’e verilen bu müjdenin üç şeyi kapsadığı açıklanmıştır. İlk olarak doğacak çocuğun, erkek olacağı müjdelendirilmiştir.¹⁵⁵ İkinci olarak âyette belirtilen husus müjdelenen çocuğun bülüğ çağına erişinceye kadar yaşayacağıdır. Çünkü küçükken çocuğa halîm nitelemesinin yapılamayacağına işaret edilmiştir.¹⁵⁶ Çünkü halîm hem zihinsel gelişmişlik düzeyini hem de ahlaki olgunluk durumunu ifade etmekte kullanılmıştır.¹⁵⁷ Ayrıca bu kelimedede sabırlı, akıllı, ağır başlı ve temkinli anlamlarının bulunduğu da beyan edilmiştir.¹⁵⁸ Bir de on yaşındaki küçük çocuğa sabî denildiği, halîm denilmediği ifade edilmiştir. Son olarak halîm, yaptığı işlerde aceleyle hareket etmeyen, zorluklara katlanan, istenmeyen bir şey başına geldiğinde panik yapmayan ve öfkesine hâkim olan kimseleri ifade ederken kullanılmıştır.¹⁵⁹ Kelimenin ifade ettiği anlamlar çerçevesinde ayetten bülüğ çağına ermiş çocuk anlamı anlaşılmıştır. Üçüncü olarak âyet, Hiz. İbrâhim’in evladının yumuşak huylu olduğuna işaret etmiştir. Zira gördüğü rüya üzerine onu boğazlamak istediğinde hiçbir tereddüt göstermemiş ve itirazda bulunmamıştır. Dahası o, emredileni yerine getirmesini babasından istemiştir.¹⁶⁰ Yalnız burada çocuğun müjdelenmesiyle, kurban edilmesi arasındaki zamansal aralık, sanki de hiç dikkate alınmamıştır.

Hiz. İbrâhim, Mekke’ye gitme ve Kâbe’yi yapma emrini, Mekke’ye gitmeden önce büyük olasılıkla almıştır. Bu yüzden sebepler onun oraya gitmesi için vesile kılınmıştır. Bu manada, Hiz. Sâre bir zaman sonra Hiz. Hacer’i kıskanmaya başlamıştır. Buna zamanla bazı tehditleri de eklenmiştir. Hiz. İbrâhim’den, Hâcer’i bulundukları yerden başka bir yere götürmesini istemiştir. Ne yapacağını bilemeyen Hiz. İbrâhim, yanına biraz yiyecek ve su almış, Hiz. Hâcer ve oğluyla birlikte evden çıkmıştır. Hiz. İbrâhim’e, nereye gideceği kesinlikle söylenmiştir. Rivayete göre yoldayken Cebrâil, yanına gelmiş ve Belde-i Haram’a gitmesini ona bildirmiştir. Hiz. İbrâhim, böylece yolun yönünü Mekke’ye çevirmiştir. Hiz. İbrâhim, ilahi emir sebebiyle oğluyla eşini burada bırakmış ve eşini Sâre’nin yanına geri dönmüştür.¹⁶¹ Hiz. İsmail, burada bölgeye gelen Cürhüm kabilesinin arasında büyümüş ve onların içinden bir kızla evlenmiştir. Hiz. İbrâhim ise eşini ve oğlunu belli aralıklarla ziyaret etmiştir.¹⁶²

¹⁵⁴ es-Sâffât 37/101.

¹⁵⁵ Molla Musa Celâlî, *Haşiyetu vadihu’l-mesâlik alâ tefsîri medârik* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 5/101.

¹⁵⁶ Sâbûnî, *Safvetü’l-Tefâsîr*, 2/1033.

¹⁵⁷ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 4/544.

¹⁵⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/486-487.

¹⁵⁹ Bursevî, *Ruhu’l-Beyân*, 7/473.

¹⁶⁰ İbn Acîbe, *el-Bahrü’l-medîd*, 4/608.

¹⁶¹ Taberî, *Târîh*, 1/152.

¹⁶² İbnü’l-Verdî, *Târîh*, 1/14, 16.

1.3.1. Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil'in Kurbanla İmtihanı

Allah, Hz. İbrâhim'i farklı şekillerde mesela kavmiyle, Nemrud'la ve eşleriyle imtihan etmiştir. Ancak Hz. İbrâhim'in en büyük imtihanı ise evladını kurban edeceğini rüyasında görmesiyle başlamıştır. Zira o, yıllarca hasretini çektiği ve özlemle doğmasını beklediği oğlunu kurban etmekle sınanmıştır. Hz. İbrâhim, oğluyla imtihan edilmiştir. Nitekim bu durumu gösterme adına Kur'ân'da “*Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın katındadır.*”¹⁶³ buyrulmuştur. Bu âyetten evlatların, babaları için bir imtihan unsuru olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hz. İbrâhim'in gördüğü rüya üzerine Allah'ın emri sandığı oğlunu kurban etme hadisesine değişik vesilelerle Kur'ân'da temas edilmiştir. Bu olay ve Hz. İbrâhim'in tutumu, İslâm'ın emirlerini yerine getirmede ve Allah'ın emrine boyun eğme hususunda bütün insanlara örnek olmuştur. Hz. İbrâhim'in, çocuğu olmadığı zaman Rabbine dua ettiği ve bir evladı olursa onu Allah yolunda kurban edeceğini söylediği rivayetlerde yer almıştır. Bunun üzerine Allah, bu duasına icabet etmiş ve İsmâil'i evlat olarak ona vermiştir. Aradan birkaç yıl geçtiği için verdiği sözü unuttuğu da rivayetlerde yer almıştır. Bir gece rüyasında “Ey İbrâhim! Allah'a verdiğin sözü unuttun. Nezrini yerine getir!”¹⁶⁴ diye söylendiği beyan olmuştur.

Bir başka görüşe göre Hz. İbrahim'in terviye gecesini gördüğü bir rüyada birisinin ona, Allah şu oğlunu kurban etmeni sana emrediyor! dediği beyan edilmiştir. Hz. İbrâhim, sabahtan akşama kadar gördüğü rüyanın, Allah'tan mı yoksa şeytandan mı olduğunu düşünmüştür. Onun bu tutumu sebebiyle bu güne terviye günü denilmiştir. Hz. İbrâhim, sonraki gece aynı rüyayı gördüğü ve bunun Allah'tan olduğunu anladığı dile getirilmiştir. Bundan dolayı o gün, arefe diye adlandırılmıştır. Daha sonra aynı rüyayı üçüncü gece de görünce, onu kurban etmeye niyetlenmiştir. Bugüne de yevm-i nahr yani kurban günü denilmiştir.¹⁶⁵

Muhammed b. Ka'b (ö. 108/726), Hz. İbrâhim'in gördüğü rüyanın vahiy niteliği taşıyıp taşımadığını şöyle izah etmiştir. Bazı elçilere vahiy hem uyanırken hem de uyuklama halindeyken gelmiştir. Çünkü onların gözlerinin uyuduğu ancak kalplerinin uyumadığı beyan edilmiştir.¹⁶⁶ İbn Abbâs (ö.68/687-88), nebilerin rüyalarının hak olduğunu söylemiştir.¹⁶⁷ İbn Abbâs'ın öğrencisi olan Katâde (ö. 117/735), nebilerin

¹⁶³ et-Tegâbün 64/15.

¹⁶⁴ Taberî, *Târîh*, 1/164.

¹⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/618. Ayrıca bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, 18/625; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/66; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, haz. Muhammed Abdurrahman Maraşlı (Beyrut: Dâru'l-İhyâi Tûrâsî'l-Arabiyye, ts.), 5/15.

¹⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/65.

¹⁶⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/1044.

rüyada gördükleri şeyin gereğini uyanınca yerine getirdiklerini söylemiştir.¹⁶⁸ Buradan hareketle, gördüğü rüyayı Hz. İbrâhim vahiy olarak değerlendirmiştir. Zira nebilerin kalpleri ve gönülleri tertemiz olduğu için şeytanın vesveselerine medar olmamışlardır.¹⁶⁹ Ayrıca Hz. İbrâhim'in gördüğü rüya vahiy niteliği taşıdığı için, Allah kalkıştığı bu fiil sebebiyle onu uyarmıştır.¹⁷⁰

Müfessir Mevdûdî'ye (ö.1979) göre, Hz. İbrâhim rüyasında oğlunu kurban ettiğini görmemiş, aksine onu kurban etmek üzere olduğunu görmüştür. Böylece o, yanlışlıkla oğlunu kurban etmesi gerektiğini sanmış ve bundan dolayı onu Allah yolunda kesmeyi düşünmüştür. Zira “...Rüyayı gerçekleştirmiş oldun...”¹⁷¹ âyeti, Hz. İbrâhim'in rüyada oğlunu kurban ettiğinin değil, fakat onun kesmek üzere olduğunun delili olarak sunulmuştur. Bu yüzden de onu kesmeye hazırlandığında rüyasını doğruladığı açıklanmıştır.¹⁷²

Hz. İbrâhim, rüyasından sonra hiç durmamıştır. Hemen devesine binmiş, Şam'dan Mekke'ye gitmiştir. Oğlunun yanına varmış ve odun toplamak için ormana gideceklerini söylemiştir. Yanına bir ip ve bıçak almasını tembihlemiştir. Hz. İbrâhim, rüyasından oğluna hiç bahsetmemiştir. İkisi yolda ilerlerken rivayete göre insan kılığına giren şeytan önce Hz. İbrâhim'i oğlunu kurban etmekten caydırmaya çalışmıştır. Başaramayınca babasının kendisini boğazlayacağını söyleyerek Hz. İsmâil'i kandırmaya gayret etmiştir. Ancak Hz. İsmâil, küçük bir çocuk olmasına rağmen kurban edilmekten korkmamış ve babasının rüyasını gerçekleştirmesini istemiştir. Şeytan, babayı ve oğlunu amaçlarını yerine getirmekten vazgeçirememiş ve Hz. Hacer'e kocasının evladını öldürmeye götürdüğünü fısıldamıştır. Ancak şeytan ondan da ret cevabını almıştır. Böylece hepsi rüyanın yerine getirilmesi hususunda iş birliği içinde olmuşlardır.¹⁷³ Bu bilgiler, rivayetler halinde kaynaklarda yer alsa bile, doğruluklarından şüphe edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bundan dolayı bu konuda Kur'an'da yer alan bilgilerle sınırlı kalınmalıdır.

Hz. İbrâhim, oğluyla baş başa kalmıştır. Aralarında geçen diyalog, Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir. فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ Bazı meâl yazarları bu âyete “Çocuk, iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, ‘Yavrucuğum dedi, Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm.

¹⁶⁸ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 4/609.

¹⁶⁹ Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 7/474.

¹⁷⁰ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 5/29.

¹⁷¹ es-Sâffât 37/105.

¹⁷² Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 5/28, 29.

¹⁷³ Taberî, *Târîh*, 1/165.

*Düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?’ O, ‘Babacığım! Sana buyurulanı yap. İnşaallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın.’ dedi.”*¹⁷⁴ manasını vermiştir.

Bu sırada Hz. İsmâîl’in yaşının 13 olduğu bazı müfessirler tarafından zikredilmiştir.¹⁷⁵ Âyette geçen “Çocuk, iş güç tutacak yaşa gelince...” ifadesiyle babasının inançlarını ve hedeflerini çocuğun anlayacağı ve bunları onunla paylaşacağı yaşa gelmesi hedeflenmiştir.¹⁷⁶ Bununla da Hz. İsmâîl’in ergenlik çağına gelmesi kastedilmiştir.¹⁷⁷ Bazı ulema, bundan Hz. İsmâîl’in emredileni yapabilecek yaşa ulaşmasını, babasıyla yol yürümesi veya hicret edebilecek yaşa gelmesini anlamıştır.¹⁷⁸

Kaynaklara göre Hz. İbrâhim, oğluyla beraber Mina mevkiine varmıştır. Burada evladını yüzüstü yere yatırdığı açıklanmıştır. Zira evladını kurban ederken yüzünü görmesi ve şefkatinin galebe çalması halinde görevini yerine getiremeyeceğinden endişe duymuştur. Hz. İsmâîl, babasından ellerini iyice bağlamasını istemiştir. Ayrıca elbisesinin de uzağa konulmasını dilemiştir. Babasından bıçağını bilemesini talep etmiştir. Baba oğluyla vedalaşmış ve bismillah diyerek boğazlama işine başlamıştır. Hz. İsmâîl, bıçağın neden kesmediğini sormuştur. Hz. İbrâhim, bastırıldığı halde bıçağın kesmediğini ve Allah’ın emrine şaşırdığını söylemiştir. Hz. İbrâhim, oğlunun boğazına bıçağı bastırınca bıçağın ikiye katlandığını görmüştür.¹⁷⁹ Bunun Mina bölgesinde bir kayanın yanında veya hacıların kurban kestikleri yerde vuku bulduğu çeşitli rivayetlerde aktarılmıştır.¹⁸⁰

Bu olayda, baba ve oğulun en samimi şekliyle Allah’a teslimiyetlerini gösterdikleri görülmüştür. Gösterdikleri bu sadakatleriyle Allah’ı hoşnut etmişler ve onları aldatmaya çalışan şeytanı hüsrana uğratmışlardır.¹⁸¹ Allah, bu ağır imtihanla onların teslimiyetini denemiş ve onlar da Allah’ın rızasını kazanmak için her türlü fedakarlığı yapacaklarını ispatlamışlardır. Gerçekten onlar, her nefsin kaldıramayacağı bir imtihanı başarmışlardır.

Allah’a sadakatlerini gösteren Hz. İbrâhim’e ve oğluna müjde verilmiştir. Bu hususa *فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّاهُ لِلْجَبِينِ * وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ * قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ * إِنَّ هَذَا لَهُوَ* *الْبَلَاءُ الْمُبِينُ* âyetinde yer verilmiştir. Bazı meâl sahipleri âyetlere “*Her ikisinde teslim olunca*

¹⁷⁴ es-Sâffât 37/102.

¹⁷⁵ Sâbûnî, *Tefsîru’l-vâdîhu’l-müeyesser*, 1123. Ayrıca bk. Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl ve esrârü’l-te’vîl*, 5/15; Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed - Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Tefsîrü’l-celâleyn*, (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2016), 1/449; İbn Acîbe, *el-Bahrü’l-medîd*, 4/609; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 23/63.

¹⁷⁶ Mütercimlerin yorumu hakkında bk. *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Muhammed Esed, Türkçeye çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), es-Sâffât 37/102.

¹⁷⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-vecîz*, 1/450.

¹⁷⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 8/577-578.

¹⁷⁹ Taberî, *Târîh*, 1/165. Ayrıca bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu’l-Gayb*, 18/633; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 18/69; Mevdûdî, *Tefhimü’l-Kur’ân*, 5/29.

¹⁸⁰ Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl ve esrârü’l-te’vîl*, 5/15. Ayrıca bk. Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 6/443; Ömer Nasuhî Bilmen, *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri* (İstanbul: Nesa Yayınları, ts.), 6/2994.

¹⁸¹ Bursevî, *Ruhu’l-Beyân*, 7/474.

ve babası onu yüzüstü yatırınca ona Ey İbrâhim! diye seslendik. Tamam, rüyayı gerçekleştirmiş oldun. İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz. Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı.”¹⁸² anlamını vermiştir. Onlar âyetle de belirtildiği gibi ağır sorumluluğu yerine getirmiş, onun emrine boyun eğmişlerdir. Böylece Allah, Hz. İbrâhim’e “Rüyayı gerçekleştirdin...” şeklinde hitap etmiştir. Bundan rüyadan elde edilmek istenen amaca ulaşılmış olduğu anlaşılmıştır.¹⁸³ Mevdûdî (ö.1979), bu ifadede Hz. İbrâhim’in oğlunu kurban ettiğini değil, rüyasında kurban etmek üzereyken ona gösterildiğini anlamıştır. Yani kurban etmek için niyet ettiğinde ve bu hususta hazırlandığında rüyasını gerçekleştirmiş olduğu ifade edilmiştir. Gösterdiği teslimiyet, imtihanı geçmesine vesile olmuştur.¹⁸⁴

Hz. İbrâhim, her türlü tehlikeyi göze alarak puta tapan babasına ve kavmine karşı mücadele etmiştir. Yine o, bu kez evladını kurban etme itaatini layıkıyla yapmıştır. Bu büyük özveriye karşı Allah hem onu ateşte yanmaktan kurtarmış hem de oğlunu kurban etmekten engellemiştir. Âyetteki “İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz...” ifadesi çok önemlidir. Allah, onu her türlü tehlike ve olumsuzluktan korumuştur.¹⁸⁵ Bu âyet, aynı zamanda onların yaşanan hadiseden sonra eriştikleri rahatlığı ve genişliği ifade etmektedir. Yani Allah onu, oğlunun boğazına dayadığı bıçağı kestirmeyerek mükafatlandırmıştır.¹⁸⁶

Hz. İbrâhim’in bu durumu için Kur’ân’da, إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ “Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı...” âyetine yer verilmiştir. Zira âyetle bu ağır imtihanın Hz. İbrâhim tarafından yerine getirilebileceğine işaret edilmiştir.¹⁸⁷ Bu âyetten hareketle baba İbrâhim’in, oğlunun canını almasının hedeflenmediği, asıl gayenin Allah’tan başka hiçbir şeyin ona daha sevimli olmadığını ortaya çıkarmak olduğu tespit edilmiştir.¹⁸⁸ Bu imtihanın, ihlas sahiplerini diğerlerinden ayıran ve kendisi dışında daha zor sıkıntının olmadığı bir imtihan olduğu zikredilmiştir.¹⁸⁹

Bu nidâdan sonra Allah, Cebrâil vasıtasıyla ona bir koç göndermiş ve onu kurban etmesini kendisine emretmiştir. Bu konuyla ilgili âyetle وَقَدْ يَنْهَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ buyrulmuştur. Bazı meâl yazarları “Biz, bedel olarak ona iri bir kurbanlık verdik.”¹⁹⁰ manasını vermiştir. Bir görüşe göre âyetle zikredilen bedel olarak verilen kurbanlığın “azîm” ile tavsif edilmesi, onun beden bütünlüğü şeklinde anlaşılmamıştır. Aksine kurbanlığın şerefi, yüceliği ve

¹⁸² es-Sâffât 37/103-106.

¹⁸³ Râzî, Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb, 18/633.

¹⁸⁴ Mevdûdî, Tefhimü’l-Kur’ân, 5/29.

¹⁸⁵ Karaman vd., Kur’an Yolu, 4/546.

¹⁸⁶ İbn Acîbe, el-Bahrü’l-medîd, 4/612.

¹⁸⁷ Mütercimlerin yorumu hakkında bk. Esed, Kur’an Mesajı, es-Sâffât 37/106.

¹⁸⁸ Mevdûdî, Tefhimü’l-Kur’ân, 5/29.

¹⁸⁹ Zemahşerî, el-Keşşâf, 3/619. Ayrıca bk. Beyzâvî, Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl, 5/16.

¹⁹⁰ es-Sâffât 37/107.

değerinin büyüklüğüne işaret edilmiştir.¹⁹¹ Hz. İbrâhim, oğlunun yerine bu koçu kurban etmiş ve ilahi emri yerine getirmiştir. İbn Abbâs, İsmâil'in kurban işi tamam edilseydi, herkesin oğlunu kurban etmesinin sünnet olacağını söylemiştir.¹⁹² Bu yorumun tutarsızlığını tartışmak bile gereksiz bulunmuştur.

1.3.2. Hz. İsmâil'in Hz. İbrâhim'le Kâbe'yi İnşa Etmesi

Kur'an'da Hz. İbrâhim'in oğlu İsmâil'le Kâbe'yi kurduğu beyan edilmiştir.¹⁹³ Hz. İbrâhim, Şam'dan Mekke'ye ara ara gitmiştir ve bu arada İsmâil'de büyümüştür. Hz. İbrâhim, bir gün Mekke'ye gelmiştir. Allah'ın İsmâil'le kendisine bir görev verdiğini söylemiştir. İsmâil bunu alçak gönüllülükle karşılamıştır. Hz. İbrâhim, bu kutlu görevde kendisine yardım etmesini ondan istemiştir. Hz. İsmâil'de babasına elinden geleni yapıp yardım edeceğini söylemiştir.¹⁹⁴

Rivayetler, Hz. İbrâhim'in Kâbe'yi nereye kuracağını bilmediğini beyan etmiştir. Oysa İbrâhim, evlatlarını bırakırken “...*senin beytinin yanına...*”¹⁹⁵ ifadesini kullanmıştır. Kur'an'da ki “*İbrâhim'i Beytullah'ın bulunduğu yere yerleştirdiğimizde...*”¹⁹⁶ âyeti Hz. İbrâhim'in daha ilk baştan Kâbe'nin yerini bildiğinin işareti sayılmıştır. Yani âyete “İbrâhim'e Beytullah'ın yerini gösterdiğimizde” ve “İbrâhim'e Beytullah'ın yerini hazırladığımızda” manaları verilmiştir.¹⁹⁷ Hz. İbrâhim'e bu yerin bilgisi Cebrâil tarafından verilmiştir. Hz. İbrâhim, Allah'tan aldığı emirle işe koyulmuş ve dağa gidip oğluyla beraber taş getirmiştir. Ardından Kâbe'yi en eski yerine yapmaya başlamışlardır. Hz. İbrâhim, Kâbe'nin yapımında usta olarak çalışmıştır. Hz. İsmâil ise babasının çıraklığını yapmış ve ona taş taşımıştır. Kâbe'nin duvarları yükselince bugün makâm-ı ibrahim diye bilinen taşı iskele olarak kullanmıştır. Kâbe'nin inşası tamamlanınca ikisi birlikte Allah'a dua etmişlerdir.¹⁹⁸ Bu bütün ustaların Hz. İbrâhim, bütün amelelerin Hz. İsmâil'in görevini icra ettiklerinin delilidir.

Kur'an'da Kâbe'nin yapımına ve bu iki elçinin duasına temas edilmiştir. “*İbrâhim İsmâil'le birlikte Kâbe'nin temellerini yükseltiyordu: “Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster,*

¹⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 18/73.

¹⁹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/619.

¹⁹³ Âyet için bk. el-Bakara 2/127.

¹⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), “Enbiyâ”, 3 (No.1395).

¹⁹⁵ Âyet için bk. İbrâhîm 14/37.

¹⁹⁶ el-Hac 22/26.

¹⁹⁷ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru'l-celâleyn*, 1/335. Ayrıca bk. Zuhaylî, *Tefsîru'l-vecîz*, 336.

¹⁹⁸ Taberî, *Târîh*, 1/153. Ayrıca bk. Sa'lebî, *Arâ'isi'l-mecâlis*, 88; Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 254.

tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin. Soyumuzdan, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sen kudret ve hikmet sahibisin.”¹⁹⁹ Bu dualarına Kur’ân’da yer verilmiştir.

Çoğu müfessir, temellerini yükseltmesinden hareketle, Kâbe’nin yerinde daha önceden bir yapı olduğunu dile getirmiştir. Onlar, bu yapının Nuh tufanında yıkıldığı ve üzerinin kumla kapatıldığını söylemişlerdir. Hz. İbrâhim bu yapının üzerindeki kumları açmış ve böylece beyti yükseltmiştir.²⁰⁰ Bu daha tercih edilebilir bir görüştür.

1.4. Hz. İshâk’ın Kur’ân’da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası

Hz. İshâk, Hz. İbrâhim’in Sâre adlı eşinden doğan ikinci oğludur. Milâttan önce 18-19. yüzyıllarda yaşadığı tahmin edilmektedir. Hz. İsmâil’den 13 yaş küçük olduğu zikredilmiştir. Kur’ân’da ve Tevrat’ta adı geçen elçilerdendir. Hz. İshâk, ben-î isrâil toplumunun Hz. İbrâhim’den sonra ikinci atası olarak kabul edilmiştir.²⁰¹ Nasranilerin atası olan Hz. İshâk’tan Kur’ân’da 17 yerde bahsedilmiştir.²⁰² Kaynaklardaki bilgilere göre Hz. İshâk 40 yaşında Hz. İbrâhim’in yeğeni Betuel’in kızı Rebekayla evlenmiştir. Bu evlilikten Hz. İshâk’ın Ays ve Yâkub isimlerinde ikiz iki oğlu doğmuştur. Ken’ân ilinde 160 yıl yaşayan Hz. İshâk, vefat edince babası Hz. İbrâhim’in kabrinin yanına defnedilmiştir.²⁰³

Kur’ân’da, farklı âyetlerde Hz. İshâk’a verilen birçok nimetten ve bazı özelliklerinden bahsedilmiştir. Kur’ân’da, vahiy alma şerefine²⁰⁴ ulaştığı, hidayete eren kullardan²⁰⁵ olduğu, sâlih kimselerden²⁰⁶ olduğu, hatta bereket verilen kullardan²⁰⁷ olduğu zikredilmiştir. Ayrıca doğacağına dair müjdenin melekler tarafından anne ve babasına²⁰⁸ iletildiğinden ve Allah tarafından ailesine bir bağış²⁰⁹ olduğundan da söz edilmiştir.

Her kadın için anne olmak ve bu duyguyu yaşamak oldukça önemlidir. Zira neslin devamı, çocuk sahibi olmaya bağlıdır. Ayrıca karı-koca arasındaki sevgi ve muhabbetin daha da artması için kadının çocuk sahibi olması önemlidir. Hz. İbrâhim’in ilk eşi Hz.

¹⁹⁹ el-Bakara 2/127-129.

²⁰⁰ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 1/211.

²⁰¹ Ömer Faruk Harman, “İshak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/519, 521. Ayrıca bk. Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 296.

²⁰² Abdülkâbi, *el-Mu’cemü’l-müfrehes*, “shk”, 1/347.

²⁰³ Taberî, *Târîh*, 1/200.

²⁰⁴ Âyet için bk. en-Nisâ 4/163.

²⁰⁵ Âyet için bk. el-En’âm 6/84.

²⁰⁶ Âyet için bk. el-Enbiyâ 21/72.

²⁰⁷ Âyet için bk. es-Sâffât 37/113.

²⁰⁸ Âyet için bk. Hûd 11/71; Benzer âyet için bk. es-Sâffât 37/112.

²⁰⁹ Âyetler için bk. Meryem 19/49-50; el-Enbiyâ 21/72.

Sâre'nin çocuğu olmamıştır. Bu durum, Hz. İbrâhim tarafından Hz. İsmâil'le müjdelendiğinde karısının kısır olduğunu söylemesiyle delillendirilmiştir.²¹⁰ Hatta Sâre'nin yaşının ilerlediği de belirtilmiştir. Hz. Sâre, Hz. İbrâhim'i cariyesiyle evlendirmiş, bundan Hz. İsmâil dünyaya gelmiştir.²¹¹ Allah, Hz. İbrâhim'e İshâk adında bir çocuğu olacağını müjdelemiştir. Bu müjde, İbrâhim'e Lût kavmini helak etmeye giden melekler tarafından verilmiştir. Bununla ilgili olarak عَلِيمِ بِغُلَامٍ عَلَيْكَ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلَيْكَ âyeti nazil olmuştur. Bazı meâl müellifleri âyete “İbrâhim'e 'Korkma! Biz sana bilgili bir çocuk müjdeliyoruz.' dediler.”²¹² manasını vermiştir.

Allah, halîl diye vasıflandırdığı Hz. İbrâhim'e insan görünümünde melek misafirler göndermiştir. Melekler ona bilgin bir çocuğu olacağını haber vermişlerdir. Hûd sûresindeki vurgulanan bu çocuğun İshâk olduğu sonucu çıkarılmıştır.²¹³ Zira burada tek kelimeyle “âlim” olacağı beyan edilmiştir. Böylelikle de ilmin mutlak değerine ve önemine işaret edilmiştir.²¹⁴ Ayrıca “alîm” ifadesinden ileride çok bilgili ve ilim sahibi olacağı anlaşılmıştır.²¹⁵

Hz. İbrâhim, bu haberi duyunca قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمِ بُشَيْرٍ وَنَ cümleleriyle şaşkınlığını izhar etmiştir. Bazı meâl yazarları âyete “İbrâhim, ‘Üzerime yaşlılık çökmüş olmasına rağmen bana böyle bir müjde getiriyorsunuz öyle mi? Peki (çocuğum olamayacağına göre) bana neyi müjdelemiş oluyorsunuz?’ dedi.”²¹⁶ manasını vermiştir. Hz. İbrâhim, meleklerin evlat müjdesini hayretle karşılamış ve bu sebeple onlara soruyla karşılık vermiştir. Ayrıca hem kendisinin hem de eşinin yaşlı olduğunu ve bu yüzden çocuk sahibi olmalarının mümkün olmadığını söylemiştir. Hz. İbrâhim, bunu soruyla meleklerle cevaben bildirmiştir.²¹⁷

Melekler, Hz. İbrâhim'e قَالُوا بَشَرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ lafzıyla yanıt vermiştir. Bazı meâl yazarları “Melekler, ‘Biz sana gerçeği müjdeledik. Sakın ümitsizliğe kapılanlardan olma’ dediler.”²¹⁸ şeklinde mâna vermiştir. Burada Hz. İbrâhim'in ümitsizlik içinde olmaması gerektiğini melekler kendisine belirtmişlerdir. Çünkü Allah insanı hiçbir şey bile değilken var etmiş ve her şeye gücü yeten bir rab olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple yaşlı olduğu halde insanın evlat sahibi olması asla ona güç gelmemiştir. Hz. İbrâhim, evlatla müjdelenmiş ama “Nasıl çocuk sahibi olabilirim?” diye

²¹⁰ Âyet için bk. ez-Zâriyât 51/29.

²¹¹ Taberî, *Târîh*, 1/150.

²¹² el-Hicr 15/53.

²¹³ Âyet için bk. Hûd 11/71.

²¹⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/357.

²¹⁵ Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevzî, *Zadü'l-mesîr fî ilmi-t tefsir* (Beyrut: Dâru İbn Cevzî, 1423/2002), 1/762. Ayrıca bk. Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vîl*, 3/213.

²¹⁶ el-Hicr 15/54.

²¹⁷ Sâbûnî, *Sâfvetü't-tefâsîr*, 2/604. Ayrıca bk. Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru'l-celâleyn*, 1/265; Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 4/474.

²¹⁸ el-Hicr 15/55.

hayretini gizleyememiştir. Daha da ileri gitmiş ve “Beni ne ile müjdeliyorsunuz?” bile demiştir. Hz. İbrâhim, Allah’ın bu işi yapmaya kadir olup olmadığını sorgulamak için bu soruları sormamıştır. Aksine Allah’ın dilediğinde herşeyi yapmaya kâdir olduğuna da kesinlikle iman etmiştir. Hayretini gizleyememiş, müjdeyi tekrar tekrar duymak istemiş ve emin olmak için meleklerden müjdenin teyidini almıştır.²¹⁹

Bu müjdeye sadece Hz. İbrâhim şaşırmamıştır. Hz. Sâre de olaylar karşısında hayrete düşmüştür. Kur’ân’da onunla ilgili âyette, وَأَمْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَلَبَسَ نَاقَهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ بَوَارِئِ عِلْمِ الْغُيُوبِ وَرَأَى إِسْحَاقَ يَغْتُوبُ buyrulmuştur. Bazı meâl müellifleri âyete “*Ayakta bekleyen karısı rahatlayıp güldü. Hemen ona İshâk’ı, İshâk’ın ardından da Yakûb’u müjdeledik.*”²²⁰ manasını uygun bulmuştur. Hz. Sâre, Hz. İbrahim’le meleklerin konuşmasını perdenin arkasından dinlemiştir. Helak edilişle ilgili korkusunun geçmesi ve Lût kavminin yok edileceğini öğrenmesiyle tedirginliği azalmıştır. Tam bu sırada İshâk’ın müjdelendiği haberini duymuştur. Çocuğun erkek olması, ardından da Yakûb adlı torunuyla müjdelenmesi, sevincine sevinç katmış ve kahkaha atmıştır.²²¹

Kur’ân, Hz. Sâre’nin kahkahasından bahsetmiştir. Hz. Sâre, müjdeli haberi duyduğunda buna çok sevinmiş, adeta kendinden geçmiştir. Kur’ân, onun buna karşı tutumuna قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْثٌ لِّشَيْءٍ عَجِيبٍ cümlelerinde temas etmiştir. Bazı meâl müellifleri âyete “O, ‘yâ rabbi! Ben bir yaşlı bir kadını, şu ihtiyar da kocamdır! Bu halde ben çocuk mu doğuracağım? Doğrusu bu şaşılacak bir şey!’ dedi.”²²² manasını uygun bulmuştur. Bir başka âyette onun şaşkınlığı, فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ فِي صَرَّةٍ فَصَكَّتْ cümleleriyle ifade edilmiştir. Bazı meâl yazarları âyete “*Karısı heyecanla bağırarak alnına vurdu. ‘Benim gibi yaşlı ve kısır bir kadın ha!’ diye şaşkınlığını dile getirdi.*”²²³ manasını vermiştir.

Kur’ân’da dile getirilen Sâre’nin yaşlı ve kısır bir kadın olması ve kocasının da ihtiyar olması meselesi, rivayetlerde daima somut hale getirilmiştir. Kaynaklarda, çocuğu olacağı müjdesi Hz. İbrâhim’e verildiğinde yaşının 100 veya daha fazla yaşta ve eşinin ise 70 veya 99 yaşlarında olduğu ifade edilmiştir. Âyette zikredilen ‘akîm kelimesine “kısır kadın”²²⁴ anlamı verilmiştir. Hz. Sâre, çok istediği halde yıllarca çocuk sahibi olamamış kısır bir kadın olduğu âyetten çıkarılmıştır. Bu açıdan, ilerlemiş yaşlarına ve kısır olmasına rağmen evlatla müjdelenmeleri, bunun nasıl olabileceğine hayret etmesinden doğmuştur. Ayrıca o, bu yaşta bir kadının, doğurmasının çok da uygun

²¹⁹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 14/116. Ayrıca bk. Bursevî, *Ruhu’l-Beyân*, 4/474-475.

²²⁰ Hûd 11/71.

²²¹ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, 2/410. Ayrıca bk. Celâlî, *Haşiyetu vadihu’l-mesâlik alâ tefsîri medârik*, 3/125-126.

²²² Hûd 11/72.

²²³ ez-Zâriyât 51/29.

²²⁴ İsfahânî, *Müfredât*, “akm”, 579.

olmadığını belirtmiştir.²²⁵ Buna sadece Hz. Sâre değil, aynı zamanda çocuk doğduğunda halkta şaşkınlığını gizleyememiştir. “Yüz yaşlarında ihtiyar bir adamın, doksan yaşlarında yaşlı karının çocuğu oldu ha!?” şeklinde şaşkınlıklarını dile getirmişlerdir.²²⁶ Verilen çocuk müjdesi karşısında Hz. Sâre’nin tepkisinin bağlamındaki sözcüklerden farklı anlamlar çıkarılmış ve değişik yorumlar yapılmıştır. Mesela bunların, şaşkınlıktan dolayı ses çıkarması, mahcubiyet hissetmesi, hayretinden dolayı elleriyle yüzünü kapatmaya çalışması ve yüzüne vurması şeklinde olduğu ifade edilmiştir.²²⁷

Hz. Sâre’nin bu şaşkınlığına Kur’ân’da ifade edildiği üzere melekler قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ şeklinde cevap vermişlerdir. Bazı meâl müellifleri âyete “Elçiler de ‘Allah’ın işine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmet ve bereketi üzerindedir, ey hâne halkı! Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır ve şanı yücedir’ dediler.”²²⁸ anlamını uygun bulmuştur. Yine meleklerin, Kur’ân’da هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ da dedikleri de bildirilmiştir. Yani “Onlar, ‘Rabbin böyle buyurdu’ dediler. Kuşkusuz hikmeti sonsuz, ilmi sınırsız olan yalnız O’dur.”²²⁹ anlamına gelen bir yanıt vermiştir.

Melekler bu yanıtlarıyla yaşlı bir kadının, çocuk doğurmasının Allah’a güç gelmeyeceğini ona hatırlatmışlardır. Yine onlar, bunda hayrete düşecek bir durum olmadığını da dile getirmişlerdir. Çünkü, böyle harika veya muhteşem olaylar, elçinin hanesinde ve mucizelerin yaşandığı bu ailede asla tuhaf karşılanmamıştır. Yani ehl-i beytine verilen bol lütuf ve nimetler, ilk kez burada yaşanmamıştır. Melekler, bu yaşlı kadına Allah’ın kudretine, takdirine, hikmetine şaşmaması gerektiğini net olarak açıklamışlardır.²³⁰ “Benim nasıl çocuğum olabilir?” diye sorusu ise yaşından dolayı hamile kalamayacağını düşünmesinden neşet etmiştir. Bir nebi hanımı olarak kendisinin, asla Allah’ın kudretini ve azametini sorgulamaması öğütlenmiştir.²³¹

Ulema, bu olaydan, alınması gereken bazı derslerin bulunduğu işaret etmiştir. Buna göre, dünya hayatında kulluğunu tam anlamıyla yerine getirenlere ahirette mükafatlarının tam verileceği beyan edilmiştir. Kadın genetiğiyle ilgili yasalara göre, hamile kalamayacak ve çocuk yapamayacak yaşta olan bu evli çiftte Allah’ın lütfuyla bağışta bulunulmuştur. Hz. İbrahim’e verilen bu lütuf, sadece bir çocuğa sahip olmakla sınırlandırılmamıştır. Zira bu çocuğun soyundan peş peşe dört resul ve nebi

²²⁵ Sâbûnî, *Tefsîru’l-vâdıhu’l-müyesser*, 556. Ayrıca bk. Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 3/141; Celâlî, *Haşiyetu vadihu’l-mesâlik alâ tefsîri medârik*, 3/125-126.

²²⁶ Ya’kûbî, *Târîh*, 1/26.

²²⁷ Sâbûnî, *Tefsîru’l-vâdıhu’l-müyesser*, 1318. Ayrıca bk. Celâlî, *Haşiyetu vadihu’l-mesâlik alâ tefsîri medârik*, 6/37-38; Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 5/131.

²²⁸ Hûd 11/73.

²²⁹ ez-Zâriyât 51/30.

²³⁰ Hûd 11/73.

²³¹ Sâbûnî, *Tefsîru’l-vâdıhu’l-müyesser*, 556. Ayrıca bk. Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 3/142; Zuhaylî, *Tefsîru’l-vecîz*, 231; Celâlî, *Haşiyetu vadihu’l-mesâlik alâ tefsîri medârik*, 3/125-126.

görevlendirilmiştir. Üç nesil boyunca kendisinden elçilik silsilesi devam etmiştir. Hz. İsmâil, Hz. İshâk, Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf gibi değerli elçiler hep onun soyundan seçilmiştir.²³² Burada seçimin soydan olmasına çok fazla bir anlam yüklenmemiştir. Zira Allah'ın seçim kanunlarında soy değil, ahlak ve göreve ehil olma önemsenmiştir. Onlar bunu önemsemediklerinde elçilik onlardan alınmış ve Hz. İsmâil zürriyetine bağışlanmıştır.

1.5. Hz. Yakûb'un Kur'an'da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası

Hz. Yakûb, toplumunu hidayete erdirmek ve Allah'ın bir olduğunu hatırlatmak, onları hak yoluna davet etmek için görevlendirilmiştir. O, Hz. Âdem'den beri gelen ve insanlık için seçilen İslâm'ın mensupları tarafından elçi olarak kabul edilmiştir. Bu elçi aynı zamanda Hz. İbrâhim'in torunu ve Hz. İshâk'ın oğlu olmakla müşerref olmuştur. Yine o, Kur'an'da uzun bir şekilde kıssasına yer verilen Hz. Yûsuf'un babasıdır. Hz. Yakûb'un annesinin Rebeka' olduğu daha önce açıklanmıştır. Kur'an'da hem Yakûb hem de İsrâil şeklinde anılmıştır. Ben-i İsrâil'in atası olarak kabul edilmiştir.²³³

Hz. Yakûb'un, dayısının iki kızıyla, yani Lea ve Rahel'le evlendiği kaynaklarda yer almıştır. Kur'an'da bu konuda bir bilgi verilmemiştir. İki kız kardeşle aynı nikahta evlenmek yasaklanmıştır.²³⁴ Bu açıdan tarihsel bilginin doğruluğunda şüphe meydana gelmiştir. Hz. Yakûb iki eşi tarafından kendisine verilen cariyelerle de evlenmiş ve böylece Hz. Yakûb'un dört eşi olmuştur. Hz. Yakûb'un iki eşinden on iki oğlu dünyaya gelmiştir. Bu elçinin soyu, bu oğulları vasıtasıyla devam etmiştir. Bu sebeple ben-i İsrâil, onun bu oğullarının soyundan çıkmış ve on iki kabileye ayrılmıştır.²³⁵

Kur'an'da onların on iki boya ayrıldıklarından bahsedilmiştir. Ben-i Yakûb'un her birinin soyuna ve oluşturdukları kabilelere torunlar anlamına gelen "sıbt/esbât" adı verilmiştir. Bu durum Kur'an'da da açıklanmıştır.²³⁶ Arap literatüründe bu ifade, "kabile" sözcüğüyle karşılanmıştır.²³⁷ Bu kabilelere ben-i İsrâil veya âl-i Yakûb denilmiştir.²³⁸ Kur'an'da, Hz. Yakûb'un çocukları arasından sadece, kendi adına bir sûre de bulunan Yûsuf zikredilmiştir. Diğer oğulları için ise "Yûsuf'un kardeşleri"²³⁹ istimal edilmiştir.

²³² Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 5/511.

²³³ Ömer Faruk Harman, "Ya'kûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43/274.

²³⁴ Âyet için bk. en-Nisâ 4/23.

²³⁵ Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 300.

²³⁶ el-Bakara 2/136.

²³⁷ Ayrıca bk. İsfahânî, *Müfredât*, "sbt", 394.

²³⁸ M. Süreyya Şahin, "Esbât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/363.

²³⁹ Âyet için bk. Yûsuf 12/7.

Kur'an'da Hz. Yakûb'un bazı özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu bağlamda güçlü ve basiretli,²⁴⁰ ihlaslı,²⁴¹ hayırlı ve seçkin kimselerden²⁴² olması, güzelce sabretmesi,²⁴³ hidayete erenlerden²⁴⁴ olması gibi özellikler ifade edilmiştir. Bu elçi, ilahi vahyin ulaştırıldığı elçiler arasında zikredilmiştir.²⁴⁵ Kur'an, Hz. Yakûb'un ne yahudi ne de nasrani olmadığını bildirmiştir.²⁴⁶ Bu resul, vefat edeceği sıra evlatlarına "...Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti. Öyleyse yalnız O'na teslim olmuş müminler olarak can verin!..."²⁴⁷ diye vasiyette bulunmuştur. Kur'an'da, onun bir toplumu dine davet ettiğiyle ilgili bilgi verilmemiştir. Kur'an, onun mücadelesini oğullarıyla imtihan çerçevesinde aktarmıştır. Yine Kur'an'da, ona bir kitap verildiğinden de bahsedilmemiştir.

Kur'an, ben-î isrâil adlandırmasının sebebi olan ben-î yakûb'tan söz etmiştir. Bu bilgilerin tarihi bilgiler olarak değerlendirilmesi yanında günümüzde ebeveynlerin çocuklarını yetiştirmeleri bağlamında çıkarılması gereken bir ders niteliğinde değerlendirmek gereklidir. Onların kıssasında bir de kardeşler arasında kıskançlık, kin ve nefret gibi duygular oluşmuş ve Hz. Yakûb'un yaşadığı sıkıntılar ve zorluklar karşısında takındığı tutum önem kazanmıştır. Hz. Yakûb'un başına gelenlere gösterdiği sabır, hatalarına rağmen affetmeyi seçmesi ve evlatlarının affedilmeleri için rabbine dua etmesi önemli dersler içermektedir. Böylelikle o, çocuklarının serkeşliklerine rağmen İslâm toplumu için örnek bir modeli ortaya koymuştur.

Hz. Yakûb ve oğullarıyla ilgili bilgiler, genel hatlarıyla vahyin haber verdikleriyle sınırlı tutulmuştur. Kur'an'da, Hz. Yakûb hakkındaki malumat, çoğunlukla Yûsuf sûresinde zikredilmiştir. Kıssada üç kere ismiyle, yirmi sekiz kere de baba sıfatıyla zikredilmiştir.²⁴⁸

1.6. Hz. Yûsuf'un Kur'an'da Zikredilen Özellikleri ve Kıssası

Kaynaklar Yûsuf'un, Hz. Yakûb'un Râhîl isimli eşinden doğan evladı olduğunu bildirmiştir.²⁴⁹ Yûsuf ismi 25'i Yûsuf sûresinde olmak üzere 27 kere Kur'an'da zikredilmiştir.²⁵⁰ Kur'an'da Hz. Yûsuf'un bazı özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu

²⁴⁰ Âyet için bk. Sâd 38/45.

²⁴¹ Âyet için bk. Sâd 38/46.

²⁴² Âyet için bk. Sâd 38/47.

²⁴³ Âyet için bk. Yûsuf 12/83.

²⁴⁴ Âyet için bk. En'am 6/84.

²⁴⁵ Âyetler için bk. Bakara 2/136; Âl-i İmrân 3/84.

²⁴⁶ Âyet için bk. Bakara, 2/140.

²⁴⁷ Bakara 2/132.

²⁴⁸ Rahime Kayhan, *Modern Öykü Kuramı Bağlamında Kur'an'da Yûsuf Kıssası* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 258.

²⁴⁹ Ya'kûbî, *Târîh*, 1/30. Ayrıca bk. Taberî, *Târîh*, 1/191.

²⁵⁰ Abdülbâki, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, "ysf", 1/773.

bağlamda samimi bir kul²⁵¹, ilim, hikmet²⁵² ve iffet sahibi olduğu²⁵³ gibi özelliklerden bahsedilmiştir. Kur’ân, Hz. Yûsuf’un yaşadığı hadiseleri Yûsuf sûresinde kıssa şeklinde beyan etmiştir. Allah, bu kıssayı “kıssaların en güzeli” şeklinde ahsenü’l-kasas²⁵⁴ olarak betimlemiştir.

Kur’ân’daki, anlatıma göre Hz. Yûsuf, bir defasında rüyasında on bir yıldızın güneşin ve ayın kendisine secde ettiklerini görmüştür. Hz. Yûsuf, uyandığında gördüğü rüyayı babasına anlatmıştır. Hz. Yakûb, rüyayı dinlemiş, diğer kardeşlerin ona kötülük edeceklerinden çekinmiş ve rüyasını onlara anlatmamasını oğluna öğütlemiştir.²⁵⁵ Hz. Yakûb rüyayı كَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا şeklinde yorumlamıştır. Bazı meâl müellifleri bu âyete “Anlaşılan böylece rabbın seni seçecek, sana rüyada görülenlerin yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrâhim ve İshâk’a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yakûb soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Kuşkusuz rabbın çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”²⁵⁶ manasını vermiştir.

Ben-î yakûb, babalarının kardeşleri Yûsuf ve Bünyâmin’i kendilerinden daha çok sevdiği gibi bir psikolojik hale saplanmıştı.²⁵⁷ Onlar bu nefsânî duygudan kurtulamamış ve olayları hep bu bağlamda değerlendirmişlerdir. Bir gün, ben-î yakûb, babalarından Yûsuf’un kendileriyle birlikte kıra gelmesi için izin talep etmişlerdir. Kur’ân’da buyrulduğu üzere ben-î yakûb babalarından “...Ey babamız! Niçin Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun? Oysa biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz.”²⁵⁸ diyerek Yûsuf’u istemişlerdir. Kur’ân, Hz. Yakûb’un onlara “...Doğrusu onu götürmeniz beni endişelendiriyor. Farkında olmadığınız bir sırada onu kurt yer diye korkuyorum...”²⁵⁹ dediğinden söz etmiştir.

Onlar, Yûsuf’u kuyuya atmayı, oradan geçen bir kervanla onu uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Onlar bu kötü niyetlerini yapmışlar ve Yûsuf’u kuyuya ipe sarkıtmışlardır. Akşam olunca ağlayarak babalarının yanına gelmişler, kardeşlerini kurdun yediğini söylemiş ve böylece babalarını kandırmaya çalışmışlardır. Bunu ispat etmek için de Hz. Yûsuf’un gömleğini bir hayvanın kanına sürerek yanlarında getirmişlerdir. Hz. Yakûb,

²⁵¹ Âyet için bk. Yûsuf 12/24.

²⁵² Âyet için bk. Yûsuf 12/22.

²⁵³ Âyet için bk. Yûsuf 12/32.

²⁵⁴ Âyet için bk. Yûsuf 12/3.

²⁵⁵ Âyetler için bk. Yûsuf 12/4-5.

²⁵⁶ Yûsuf 12/6.

²⁵⁷ Âyet için bk. Yûsuf 12/8.

²⁵⁸ Yûsuf 12/11.

²⁵⁹ Yûsuf 12/13.

oğullarının yalan söylediğini anlamış, ama bunu ortaya çıkaracak durumda olmadığını da düşünmüştür. Allah'a sığınmış ve güzelce sabretme yolunu tercih etmiştir.²⁶⁰

Hız. Yûsuf, köle ticareti yapan bir kervan tarafından kuyudan çıkarılmıştır. Bu güzel çocuk, kervanla birlikte Mısır'a gitmiş ve burada çok değersiz bir bedelle bir Aziz'e²⁶¹ satılmıştır.²⁶² Aziz'in karısı, Hız. Yûsuf'u ilk gördüğünde, ona ısınmış ve onun yanında yetişmesini sağlamıştır. Ancak Hız. Yûsuf büyüyünce ondan yararlanmak istemiş, Hız. Yûsuf ise kadının bu talebini reddetmiştir. Züleyha'nın kurduğu tuzaktan kurtulmaya çalışan Hız. Yûsuf, kaçarken kapıda kadının kocasıyla karşılaşmıştır. Hız. Yûsuf'tan beklediği yakınlığı göremeyen kadın da ona iftira atmıştır.²⁶³

Bu olayın ardından Hız. Yûsuf, suçsuz olmasına rağmen zindana atılmıştır.²⁶⁴ Zindan arkadaşlarının rüyasını yorumlamış ve birine, zindandan çıktığında onun kralın hizmetçisi olacağını söylemiştir.²⁶⁵ Bir süre sonra zindan arkadaşı, kralın hizmetçisi olmuştur. Kral, bir rüya görmüş ve etrafındakilerden gördüğü rüyanın ne anlama geldiğini yorumlamalarını istemiştir. Yûsuf'un yorumu krala aktarılmış ve onun bilgili ve doğru söyleyen birisi olduğuna kanaat getirmiştir. Daha sonra kral, onu saraya davet etmiş ve ülkenin devlet hazinesinin başına getirmiştir.²⁶⁶

Sarayda devlet hazinesinin yönetimiyle meşgul olan Hız. Yûsuf, yıllar sonra kıtlık sebebiyle yiyecek sıkıntısı çeken kardeşlerinin erzak istemek için saraya geldiklerini görmüş ve onları tanımıştır. Hız. Yûsuf'un, bir kişiye bir deve yükünden fazla yiyecek vermediği rivayet edilmiştir. Bu sebeple onlara on deve yükü tahıl vermiş ve bir dahaki sefere Bünyâmin'i de getirmelerini istemiştir.²⁶⁷ Ben-î yakûb, Mısır'dan memleketlerine yükleriyle dönmüş ve adam başı daha çok yiyecek almak için babalarından bir dahaki sefere Bünyâmin'i de kendileriyle göndermesini istemişlerdir.²⁶⁸ Hız. Yakûb, Yûsuf'un başına gelenlerin bu kez Bünyâmin'in başına da gelmesinden korkmuş ve onlara güvenmediğini îma da etmiştir. Bu hususta onlara güvenmediğini ancak Allah'a güvenip dayandığını ve onun merhametlilerin en merhametlisi olduğunu söylemiştir.²⁶⁹

Ben-î yakûb, kardeşlerinin başına bir şey gelmeyeceğini ve bu konuda kesin söz vereceklerini söylemiştir. Bu konudaki sözlerine Allah'ın şahit olduğunu belirtmiş ve Bünyâmin'i Mısır'a götürmek için izin taleplerini yinelemiştir. Hız. Yakûb, nedense

²⁶⁰ Âyetler için bk. Yûsuf 12/15-18.

²⁶¹ Hız. Yûsuf'u satın alan Aziz'in ismi hakkında Kur'an'ı Kerim'de herhangi bir bilgi yoktur. Onun adı Kıtîr ve İtfîr şeklinde zikredilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, 11/299.

²⁶² Âyetler için bk. Yûsuf 12/19-20.

²⁶³ Âyetler için bk. Yûsuf 12/23-28.

²⁶⁴ Âyetler için bk. Yûsuf 12/32-35.

²⁶⁵ Âyet için bk. Yûsuf 12/41.

²⁶⁶ Âyetler için bk. Yûsuf 12/43-50.

²⁶⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/245; Âyetler için bk. Yûsuf 12/58-60.

²⁶⁸ Âyet için bk. Yûsuf 12/63.

²⁶⁹ Âyet için bk. Yûsuf 12/64.

evlatlarına ayrı ayrı kapılardan şehre girmelerini istemiştir. Yine de hiçbir tedbirinin Allah'ın takdirine engel olamayacağını, hükmün yalnız ona ait olduğunu söylemiş ve yalnız Allah'a dayandığını da kelimasına eklemiştir.²⁷⁰ Hz. Yûsuf, sarayda abilerinin tekrar tahıl almaya geldiklerini görmüş, anabir kardeşi Bünyâmin'in erzak yüküne de su kabını saklatmıştır. Böylece onu Mısır'da tutmak için bir hile tertiplemiştir.²⁷¹

Ben-î yakûb, Mısır'da sarayda alıkonan kardeşleri Bünyamin'i yanlarında götürmek istemiş ancak bunda başarılı olamamıştır. Naçar bir şekilde geri dönmüşler, ülkelerine gelince durumu Hz. Yakûb'a anlatmışlardır.²⁷² Bunun üzerine Hz. Yakûb, ikinci bir evlat acısından dolayı çok üzülmüş ve bundan gözlerine ak inmiştir.²⁷³ Tüm bunlardan sonra bile ümidini kaybetmeyen Hz. Yakûb "...Ben acımı ve kederimi ancak Allah'a arz ediyorum ve ben Allah'tan gelen bilgiyle sizin bilmediklerinizi biliyorum. Ey oğullarım! Gidin de Yûsuf'u ve kardeşini iyice araştırın, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü inkâr edenlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez!"²⁷⁴ demiştir.

Hz. Yakûb, başına gelen bu olayın arka planında ne gibi hikmetlerin varlığından haberdar olduğunu îma etmiştir.²⁷⁵ Bu dertli baba ve içli resul, Allah tarafından imtihan edildiğinde ve sabrettiğinde karşılığında er geç ferahlığın olacağına hep inanmıştır. Onun evlatlarına söylediği bu sözlerle Yûsuf'u kurdun yediğine inanmadığı veya kuşku duyduğu ve bu sebeple Yûsuf'tan ümidini kesmediği düşünülmüştür.²⁷⁶ Kardeşler bir müddet sonra tekrar Mısır'a gitmiş ve sarayda Hz. Yûsuf olduğunu bilmeden kraldan kardeşlerini talep etmişlerdir. Hz. Yûsuf, kardeşlerine kendini tanıtmıştır. Gözlerine ak inmiş babasına gömleğini göndermiş, gözlerine sürmelerini istemiştir.²⁷⁷ Kervan henüz ülkeye ulaşmadan oğlunun kokusunu alan Hz. Yakûb, gömleği yüzüne ve gözlerine sürerek şifa bulmuştur.²⁷⁸

Ben-î yakûb, Hz. Yûsuf'la aralarında geçen olayları babalarına tek tek anlatmıştır. Yaptıkları kötülükten dolayı babalarından affedilmelerini istemişlerdir.²⁷⁹ Hz. Yakûb ise Kur'an'da buyrulduğu üzere سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ... cümlesiyle yanıt vermiştir. Bazı meâl müellifleri âyete "...Sizin için biraz sonra rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O çok bağışlayan ve pek esirgeyendir..."²⁸⁰ manasını vermiştir. Hz. Yakûb,

²⁷⁰ Âyetler için bk. Yûsuf 12/65-67.

²⁷¹ Âyet için bk. Yûsuf 12/70.

²⁷² Âyetler için bk. Yûsuf 12/78-81.

²⁷³ Âyet için bk. Yûsuf 12/84.

²⁷⁴ Âyetler için bk. Yûsuf 12/86-87.

²⁷⁵ Mütercimlerin yorumu hakkında bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, Yûsuf 12/86.

²⁷⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/252.

²⁷⁷ Âyetler için bk. Yûsuf 12/88-93.

²⁷⁸ Âyetler için bk. Yûsuf 12/94-96.

²⁷⁹ Âyet için bk. Yûsuf 12/97.

²⁸⁰ Yûsuf 12/98.

evlatlarını affetmiş, ancak onlara çok kırgın olduğu için hemen Allah'tan affedilmelerini istememiştir. Hz. Yakûb, evlatlarına kırgın olduğunu anlamaları ya da aralarında helalleşmeleri için onlar için yapacağı duayı bir süre ertelemiştir.²⁸¹ Ayrıca dua için en uygun zamanı beklediğinden duasını geciktirmiştir. Bu vaktin, seher vakti olduğu yorumu yapılmıştır.²⁸²

Hz. Yûsuf, babasıyla birlikte kardeşlerini Mısır'a davet etmiştir. Hasret ve üzüntüyle geçen yıllardan sonra baba ve oğul Mısır'da kavuşmuştur. Böylece ben-î isrâil'in Hz. Musa'yla çıkışlarına kadar Mısır serüveni de başlamıştır. Ayrıca diğer kardeşleri, Yûsuf'un üstünlüğünü kesinlikle onaylamıştır.²⁸³ Hz. Yûsuf'un küçük yaşlarda gördüğü rüya gerçekleşmiştir. Bundan sonra Hz. Yakûb ve ailesi uzun bir süre daha Mısır'da yerleşik olarak kalmışlardır. Kaynaklarda Hz. Yakûb'un Mısır'da 23 yıl daha kaldığı ve burada vefat ettiği ifade edilmiştir. Hz. Yûsuf, babasının vasiyeti üzerine onu Filistin'in Ken'ân bölgesinde dedesi Hz. İbrâhim ve babası Hz. İshâk'ın yanına defnetmiştir.²⁸⁴

Allah tarafından elçilikle görevlendirilen nebiler, kıssalarda ifade edildiği üzere görevlerini sadece gönderildikleri toplumla sınırlı tutmamıştır. Elçiler, aile hayatlarında da pek çok hadise yaşamıştır. Yaşadıkları bu olaylarda ise daima nebilik vasıflarına uygun bir şekilde hareket etmişlerdir. Bu olaylar neticesinde aile bireyleriyle aralarındaki ilişkiler, pek çok yönden incelenmeye değer bulunmuştur. Ebeveynlerin evlatlarıyla olan münasebetleri, Kur'an'da birçok âyette zikredilmiştir. Bunlar genelde kıssa şeklinde âyetlerin peş peşe bir araya gelmesiyle veya farklı sûrelerde birbirinden bağımsız olarak beyan edilmiştir. Kur'an'da zikredilen bu kıssalardan maksat ise insanların düşünüp, ibret almalarını sağlamaktır. Zikredilen kıssaların her biri bu amacı taşıyarak ifade edilmiştir. Resuller, Kur'an'da zikredilen kıssalarıyla sadece bulundukları topluma ve zamana değil, her topluma ve zamana hitap etmiştir. Onların, özellikle aile hayatlarında yaşadıkları hadiseler, günümüz ebeveyn-evlat ve evlat-ebeveyn ilişkisine yön verici olmuştur.

²⁸¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/256-257.

²⁸² Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmet Muhammet Şakir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 16/261. Ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 6/288.

²⁸³ Âyetler için bk. Yûsuf 12/99-100.

²⁸⁴ Taberî, *Târîh*, 1/218-219.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HZ. İBRÂHİM DÖNEMİNDEKİ RESULLERDE EBEVEYN-EVLAT MÜNASEBETLERİ VE EVLAT-EBEVEYN İLİŞKİLERİ

2.1. Hz. İbrâhim Dönemindeki Elçilerde Ebeveyn-Evlat Münasebetleri

2.1.1. Ebeveyn Âzer ve Nuna'nın Hz. İbrâhim'le Münasebeti

Kur'ân'da Hz. İbrâhim'in babasının Âzer olduğu belirtilmiştir.²⁸⁵ Fakat annesinin adı geçmemiştir. Kaynaklarda adının Nuna olduğuna yer verilmiştir.²⁸⁶ Hz. İsa hariç bütün peygamberler bir valideynin evladı olarak elçi olmuşlardır. Bu açıdan Hz. İbrâhim, bir valideynin evladı olarak toplumuna elçi olarak tayin edilmiştir. Kur'ân, Hz. İbrâhim'in babasıyla ve annesiyle ilgili bazı konulara temas etmiştir. Bu konularda ebeveyn-evlat münasebetlerine dair bazı hususlara yer verilmiştir. Burada genel anlamda Kur'ân'daki ebeveyn-evlat, yani anne-babanın çocuğuyla münasebetinden bahsedilmiştir.

Kur'ân'daki âyetlerde anne-babaları yaşlandıklarında çocukların onlara iyi muamelede bulunmaları emredilmiştir.²⁸⁷ Bu bağlamda annenin hamilelik ve süt emzirme çağında evladına karşı yapmış olduğu hizmetler ve fedakarlıklar evladın dikkatine sunulmuştur. Bu nedenle Kur'ân, büyüdüklerinde çocukların da anne-babaya karşı iyilikte bulunmalarını bir görev olarak belirtmiştir. Kur'ân'ın anne-babaya iyilik edilmesi şeklindeki emri, aslında o anne-babanın küçüklüğünde çocuğa gösterdikleri şefkat ve sevgiyle ilişkilendirilmiştir. Bu husus, Kur'ân'ın ebeveyn-evlat münasebetlerindeki en belirgin emri olmuştur. Kur'ân, Hz. İbrâhim'in anne-babasıyla ilgili olarak böyle bir duruma temas etmemiştir. Ama bu genel emir, Âzer ve Nuna'nın da Hz. İbrâhim'e karşı sevgi ve şefkat beslediklerine işaret etmektedir.

Kur'ân'da, evladını dünyaya getirmeden önce annelerin yaşadığı zorluklara temas edilmiştir. İlgili âyette, “...Annesi onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek doğurdu...”²⁸⁸ buyrulmuştur. Kur'ân bütün insanlara anne-babalarıyla ilgili tutum ve davranışlarında dikkat edecekleri tavsiyelerde bulunmuştur. Âzer ve Nuna, evlatları olan Hz. İbrâhim'i yetiştirmek için bakıp beslemişlerdir. Bu durum çeşitli bağlamlarda

²⁸⁵ Âyet için bk. el-En'âm 6/74.

²⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/46. Ayrıca bk. İbn Asâkir, *Târih*, 6/171.

²⁸⁷ Âyet için bk. el-İsrâ 17/23; Benzer âyet için bk. el-Ankebût 29/8.

²⁸⁸ el-Ahkâf 46/15.

annelerin, yeri geldiğinde de babaların evlatlarını nasıl sevgi ve şefkatle yetiştirdiklerine bir işarettir. Anne Nuna'nın, evlat Hz. İbrâhim'le ilişkisi bağlamında Kur'ân'da herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak kaynaklarda yer verilen bilgilerden hareketle annenin, oğluna karşı bazı davranışları incelenmeye değer bulunmuştur.

2.1.1.1. Nuna'nın Hz. İbrâhim'le Olan Münasebetinde Koruyuculuk

Çocuk, anne karnından başlamak üzere, doğumundan itibaren anne-babanın korumasına daima ihtiyaç duyar. Zira korunmayan veya önemsenmeyen çocuklar, bazen birçok tehlikeyle baş başa kalır. Bundan dolayı çocuğun sağlıklı bir şekilde büyümesi hususunda anne-babanın gözetimi oldukça önemlidir. Bu tutum, ebeveyn ve evladın birbirlerine olan bağlılığını artırmaya yardımcıdır. Çünkü çocuğa karşı koruyucu bir tutum içinde olmak, çocuğa değerli olduğunu hissettirir. Bu duygu, anne-babasına karşı davranışlarını olumlu bir şekilde oluşturmaya katkı sağlar.

Nemrud, Hz. İbrâhim daha dünyaya gelmeden önce Hz. İbrâhim'in ailesinin yaşadığı toplumun hükümdarlığını yürütmüştür. Rivayete göre bu kral, rüyasında güneş ve ayın ışığını bastırarak kadar parlak bir yıldızın doğduğunu görmüş ve korkmuştur. Bunun üzerine kâhinlerini çağırmış ve rüyasını yorumlamalarını istemiştir.²⁸⁹ Kâhinler, erkek bir çocuğun doğacağını, iktidarına son vereceğini ve putları kıracağını krala bildirmiştir. Bu sebeple Nemrud, doğan erkek çocukların öldürülmesini emretmiştir.²⁹⁰ Her anne gibi Hz. İbrâhim'in annesi de evladını korumayı amaçlamıştır. Bu emirden itibaren evladına karşı büyük bir sevgi beslemiş ve onu koruma dürtüsü içinde olmuştur. Zira Allah, annelik duygusu yaşayan her canlıda yavrusunu koruma, ona sahip çıkma ve bakımını üstlenme gibi duyguları fitraten yaratmıştır.

Kaynaklarda Nuna'nın evladının öldürülmesinden korktuğu ve onu kimsenin görmediği bir mağaranın içinde doğurduğu ifade edilmiştir. Hatta erkek bir bebek doğurduğunu herkesten gizlemiş ve soranlara da öldüğünü söylemiştir. Böylece anne, oğlunu başına gelebilecek tehlikelerden korumaya çalışmıştır. Nuna, annelik duygusuyla oğlunu toplumdan uzak tutmuştur. Bebeğini mağarada emzirmiş ve bakımını yaptıktan sonra onu orada gözlerden uzak büyötmüştür. Ayrıca Nuna kimsenin evladını görmemesi ve zarar vermemesi için mağaranın önünü taşla kapatmıştır. Bir yıl boyunca mağarada evladını emzirmiş ve gerekli bakımlarını yapmıştır. Nemrud'a söyleyeceğinden korktuğu için Nuna, bu durumdan kocasına bile bahsetmemiştir.²⁹¹

²⁸⁹ Sa'lebî, *'Arâ'isi'l-mecâlis*, 73.

²⁹⁰ Taberî, *Târîh*, 1/143.

²⁹¹ Taberî, *Târîh*, 1/143. Ayrıca bk. Sa'lebî, *'Arâ'isi'l-mecâlis*, 73-74.

Bu hadisede, bir annenin her türlü olumsuzluğa karşı bebeğini koruduğu görülmüştür. Zira anneye çocuk arasındaki güven bağının, bebeğin büyümesinde önemli olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Zira bebeğin anneden aldığı bu güven duygusunun, ileride insanlarla kuracağı ilişkilerin temelini oluşturacağı açıklanmıştır.²⁹² İbrâhim bebekle annesi arasındaki güven duygusu, bebeğin doğumuyla başlamıştır. Nuna, içinde var olan annelik hissiyle, oğlunun sevgisini gönlünde taşımıştır. Annesi, onu doğurduktan sonra sütüyle büyüttmüş ve merhametiyle de yetiştirmiştir.

Bir bebeğin, şefkat ve sığınma ihtiyacını karşılamada annenin büyük rolü vardır. Hz. İbrâhim doğduğunda, annesi tarafından gizlice emzirilmiş ve annesinden sevgi ve şefkat duygusunu içmiştir. Zira annesi, fiziksel, maddi ve manevi olarak her türlü fedakarlığı yapmış ve bundan asla şikayetçi olmamıştır. Evladını başına gelebilecek tehlikelerden korumuştur.²⁹³ O, yaşadığı zorluklara rağmen evladına karşı gösterdiği sevgi ve koruyuculuk duygusuyla günümüz annelerine örnek olmuştur.

2.1.1.2. Nuna'nın Hz. İbrâhim'le Münasebetinde Sevgi ve Merhamet

Sevgi ve merhamet, aileyi ayakta tutan en temel unsurlardan biridir. Zira bu iki olgu, ebeveynlerin huzurlu ve devamlı bir evlilik sürdürmelerine katkı sağlar. Bunun yanında anne-babanın evlatlarına karşı gösterdiği sevgi, saygı, hoşgörü ve merhamet gibi güzel davranışlar ebeveyn-evlat münasebetinde önemli bir rol üstlenmiştir. Anne-babanın bu gibi davranışlarla evlatlarını büyütme, çocuğun küçük yaşlardan itibaren ebeveyniyle iletişiminin olumlu bir şekilde gerçekleşmesine katkı sağlamıştır.

Anne-çocuk arasındaki sevgi duygusunun ilk ortaya çıkışı, doğum ve doğum öncesi ilişkiye bağlanmıştır. Çocuk, sevgi duygusunu ilk önce annesine karşı hissetmiştir. Bundan dolayı çocuk, doğumundan itibaren annesine daha da bağlanmıştır. Aile içinde sevgiden mahrum çocuklarda ise bazı sosyal ve duygusal problemler kendini göstermiştir.²⁹⁴ İbrâhim'in annesi Nuna, evladına karşı hep sevgiyle ve merhametle yaklaşmıştır. Nuna'nın evladına olan sevgi ve merhameti, Hz. İbrâhim'in kavmi tarafından ateşe atılmasıyla daha da belirginlik kazanmıştır.

Rivayete göre Hz. İbrâhim, kavmi tarafından ateşe atılınca Nuna, evladını ateşin yakmadığını görmüş ve ona sarılmak istemiştir. O esnada oğlundan, ateşin hararetinden kendisini koruması için Allah'a dua etmesini talep etmiştir. Hz. İbrâhim, annesi için dua

²⁹² Feyza Uçar Çabuk, *Ebeveyn Çocuk İletişimi Eğitim Programı'nın Anne Baba Çocuk İlişkisine ve İletişimine Etkisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 45.

²⁹³ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 5/307-309.

²⁹⁴ Fahri Kayadibi, "Sevgi Faktörünün Eğitim Verimliliği Üzerine Etkisi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (17 Nisan 2012), 35, 38.

etmiş, bu sayede Nuna ateşin hararetinden etkilenmeden oğlunun yanına gelmiştir. Nuna, oğlunu bağrına basmış ve geri dönmüştür.²⁹⁵ Bu rivayet, Nuna'nın oğluna olan sevgisinin anlaşılması adına önemli görülmüştür. Nitekim o, evladını daha bebekliğinden itibaren sevgi ve şefkatle sarmış ve kavminden korumuştur. Oğlunun ateşe atılmasına engel olamamıştır. Ancak ateşe atılmasına engel olamasa da evladını teselli edebilmek ve ona varlığını hissettirebilmek için alevler arasındaki evladının yanına gitmiştir. Bu, onun evladına olan sağlam sevgisini ve merhametini göstermesi adına önemli görülmüştür.

Anne-babanın evladına karşı sergilediği merhamet ve sevgi, çocuğun bireysel ve toplumsal gelişimine önemli katkı sağlar. Zira aile, eğitimin başladığı öncelikli kurumdur. Bundan dolayı çocuk örnek alacağı ve yerine getireceği dinî ve ahlâkî davranışların birçoğunu aile vasıtasıyla kazanır. Sevgi ve merhamet gibi olgular, çocuğun manevi yönden ihtiyacını gidermede de önemli yere sahiptir. Küçüklüğünden itibaren sevgi, ilgi, merhamet ve hoşgörüyle çocukları büyütmek, onların yaşadıkları çevreyi güvenilir olarak kabul etmelerine yardımcı olmuştur. Çocukları bu şekilde yetiştirmek, onları çevresine karşı merhametli olmaya yönlendirmiştir. Ancak sevgi ve merhametten uzak büyüyen çocukların, kendilerini daima yaşadıkları çevreye karşı tedirgin hissettikleri ve merhametli olmaya yönelmedikleri ifade edilmiştir.²⁹⁶

2.1.1.3. Âzer'le Hz. İbrâhim Arasındaki Münasebette Şiddet ve Tehdit

Aile içi şiddet sadece günümüzde değil, tarih boyunca çoğu toplumun ortak problemlerinden biridir. Bu, genellikle güçlünün zayıfa uyguladığı bir tutumdur. İslâm dini, şiddet ve tehdit gibi kötü eylemleri hiçbir şekilde onaylamamıştır.²⁹⁷ Çocuğun dini ve ahlâkî gelişiminde annenin rolü olduğu kadar babanın da etkisi vardır. Kur'ân'da, birçok âyette baba-evlat arasındaki diyaloglardan bahsedilmiştir. Bunlar, baba-evlat arasındaki münasebetin nasıl olması gerektiğine dair bazı ipuçları vermektedir. Kur'ân, baba-çocuk arasındaki ilişkide özellikle üslubun nasıl olması gerektiğine birçok âyette değinmiştir.²⁹⁸ Çocuğun kişiliğinin gelişiminde ve karakter kazanmasında babanın etkisi unutulmamalıdır. Zira çocuk, küçüklüğünden itibaren çevresine karşı sergileyeceği bazı davranışları babasını model alarak öğrenir. Bu yönüyle baba-evlat ilişkisi, bireyin topluma karışmadan önce edineceği davranışları elde etmesi bakımından önemli yere sahiptir.

²⁹⁵ İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kureşî el-Busrâvî (İbn Kesîr), *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1410/1990), 1/146.

²⁹⁶ Tuba Gül, *4-6 Yaş Dönemi Çocuklarda Merhamet Eğitimi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 92.

²⁹⁷ Şevket Topal - Yunus Emre Küçük, "Aile İçi Şiddet Ve İslam Hukukundaki Önleyici Tedbirler", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2012), 12.

²⁹⁸ İlgili âyetler için bk. Hûd 11/42; Yûsuf 12/5; es-Sâffât 37/102.

Diğer elçiler gibi Hz. İbrâhim de ilahi buyrukları tebliğ hususunda farklı çileler çekmiştir. Ancak hiçbir elçiye babası tarafından Hz. İbrâhim'e yapılan tutum yapılmamıştır. Hz. İbrâhim, anne-baba hususunda diğer nebilere göre farklı bir imtihanla sınanmıştır. Nitekim o, müslüman bir anne-babaya sahip olamamıştır. Bundan dolayı dini tebliğ hususunda sıkıntılar yaşamış ve sığınacak bir aile bulamamıştır. Küçüklüğünden itibaren annesinin sevgi ve şefkatiyle büyümüştür. Ancak ne çocukluğunda ne de büyüdüğünde annesinden gördüğü sevgiyi ve desteği babasından görememiştir. Küçüklüğünden itibaren babasıyla yaşadığı problemler, babasının ona karşı tutum ve davranışları, Kur'ân'da, hadislerde ve tarih kitaplarında ele alınmıştır.

Baba Âzer ve oğlu İbrâhim arasındaki ilişkide onun küçük yaştayken babasına sorduğu soruların ve aldığı yanıtların önemli bir payı vardır. Zira o, ileriki yaşlarında babasına karşı vereceği tevhid mücadelesini, küçükken ona hissettirmiştir. Hz. İbrâhim küçükken etrafındaki olayları sürekli sorgulamıştır. Bir gün annesine kendisini kimin yarattığını sormuş ve aldığı yanıtı hazzetmemiştir. Daha sonra İbrâhim, annesini kimin yarattığını annesine sormuş ve aldığı yanıtı hoşlanmamıştır. Hz. İbrâhim sorgulamalarını sürdürmüştür. Anne Nuna, Âzer'e halkın dinini İbrâhim'in değiştireceğini bildirmiştir. Nuna, oğluyla konuştuklarını kocasına söylemiş ve bunun üzerine Âzer oğluyla konuşmuştur. Hz. İbrâhim, annesine sorduğu soruları babasına da sormuş ve soru silsilesinde Nemrud'un rabbini sorunca Âzer, oğluna şiddetli bir tokat atmıştır.²⁹⁹

Âzer, evladı daha küçük yaştayken ona karşı tavırları ve üslubuyla olumsuz bir baba modeli olmuştur. Çünkü yaşanan hadisede, verecek cevap bulamadığında Âzer'in şiddete başvurusu, evladına karşı olumsuz bir tavır sergilediğinin kanıtı olmuştur. Aslında baba, evladını sevmediğinden değil, sorgulamalarından ve ileride doğacak tehlikelerden ötürü dövmüştür. Bu gibi durumlarda babanın öfkesine hâkim olması ve sabır göstermesi, evladına örnek olması bakımından önemlidir. Ancak Âzer, putperest bir toplum içerisinde bulunmuş ve putlara tapması onun düşünme kabiliyetini sınırlandırmıştır. Hz. İbrâhim, babasına sorduğu sorularla tüm kâinatı yaratan Allah'ın, babasının da yaratıcısı olduğunu anlatmaya çalışmıştır. O, bu sorularıyla babasını, bazı şeyleri yeniden düşünmeye çağırmıştır. Baba konforu seçmiş ve bu sebeple evladını dövmüştür. Nitekim Hz. İbrâhim, babasının bu durumuna içerlenmiş ama ona olumsuz bir söz de etmemiştir. Âzer bu tutumuyla hem Nemrud'u hem de puta tapıcılığı evladından öne almıştır. Bu sebeple ebeveyn-evlat ilişkisinde olumsuz bir çığır açmıştır.

²⁹⁹ Sa'lebî, *'Arâ'isi'l-mecâlis*, 74.

Küçük yaşta çocuklar, bazen neyin ne olduğunu merak ettikleri için sorular sorarlar. Babalar, bu sorulara uygun cevaplar sunmalıdır. Zira babaların bu tutumu, çocuklarıyla olan diyaloglarını daha da kaliteli hale getirir. Aileyle güzel diyalog kuran çocuk, çevresiyle de iyi ilişkiler kurmayı öğrenir.³⁰⁰ Küçük yaştaki çocukların, özellikle konuşmaya başlamalarından itibaren, çevresindeki nesneleri sorgulaması ve aklına gelen her şeyi sorması doğal bir durum olarak karşılanmalıdır. Bundan dolayı aile içinde anne-babanın, çocuklarının merakını gidermeleri ve örnek olmaları gerekir.

Günümüzde çocukların fiziksel olarak büyüdükçe beyinlerinin de büyüdüğü tespit edilmiştir. Bu, çocukları etrafındaki olayları ve nesneleri öğrenmeye çok istekli olmaya sevk etmiştir. Zira çocuklar, öğrendiklerinin birçoğunu gözlem, soru sorma ve çevreyi tecrübe etme yoluyla elde etmiştir.³⁰¹ Aile, çocuğun eğitim alıp yetişeceği ve kendisini hayata hazırlayacağı ilk kurumdur. Bundan dolayı anne-babanın, evlatlarının sorularına sabırla ve eğitici bir şekilde cevap vermesi, onları kırarak ve güven duygusunu yok edecek davranışlardan uzak durması gerekir.

İnsanlar arası ilişkilerde bazen veya çoğunlukla tehdit ve baskıya varan durumlar yaşanmıştır. Bu, insanlar veya toplumlar arasında oluşabileceği gibi ebeveyn-evlat münasebetlerinde de gerçekleşmiştir. Âzer'in Hz. İbrâhim'le arasındaki ilişkide kullanılan tehdit diline Kur'ân değinmiştir. Hatta Âzer, bu tehditleri o kadar ileri götürmüştür ki oğlunu taşılayacağını ve öldüreceğini ifade etmiştir. Kur'ân, "...Âzer, 'Eğer vazgeçmezsen, yemin olsun ki seni taşlatırım. Şimdi uzun bir süre gözüme görünme!' dedi."³⁰² cümlesiyle oğluna karşı geliştirdiği tehdide değinmiştir. Bu tavırdan hareketle, oğlu İbrâhim'e önem vermediği ve önemsemediği çıkarılmıştır.³⁰³

Müfessirler "...seni taşlatırım..." ifadesine bazı farklı yorumlar yapmıştır. Bazı müfessirler, bu ifadede Âzer'in, inandığı dinden vazgeçmemesi halinde taşlamak suretiyle oğlunu öldüreceğini söylediği sonucunu çıkarmıştır.³⁰⁴ Bazıları ise bununla tanrılarımızı eleştirmekten ve kötülemekten vazgeçmemen halinde ağır söz söyleyecekleri ve hakaret edecekleri anlamına geldiğini belirtmiştir.³⁰⁵ Bir kısım müfessir ise, bu ibareden kastedilenin uzaklaştırmak, kovmak manasında olduğunu açıklamıştır. Nitekim âyetin devamında yer alan "...Şimdi uzun bir süre gözüme görünme!" ifadesi bu

³⁰⁰ Gülsüm Ersöz Tap, *Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutum ve Davranışları ile İlkokul Çağındaki Çocukların Sosyalleşmeleri Arasındaki İlişki (Tarsus Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 86.

³⁰¹ Yadigar Doğan, "İlköğretim Çağındaki 10-14 Yaş Grubu Öğrencilerinin Gelişim Özellikleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/13 (Aralık 2007), 156-157.

³⁰² Meryem 19/46.

³⁰³ Sâbûnî, *Tefsîru'l-vâdihü'l-müeyesser*, 751.

³⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 7/239. Ayrıca bk. Celâlî, *Haşiyetu vadihu'l-mesâlik alâ tefsîri medârik*, 3/602.

³⁰⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 7/239. Ayrıca bk. Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru'l-celâleyn*, 1/308; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-vecîz*, 309. Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münir* (Şam: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1418), 16/107.

görüşü desteklemiştir.³⁰⁶ Ebeveyn-evlat ilişkilerinde istenmeyen olaylardan biri, Âzer’le oğlu İbrâhim arasında olmuştur. Kur’ân bunu haber vermiştir.

Âzer, oğlu İbrâhim’i sert ifadelerle tehdit etmesi ve onu öldürmekle itham etmesi kalbinde evladına karşı hiçbir sevginin olmadığına delil sayılmıştır. Çünkü bir babanın evladını öldürmek için niyetlenmesi, ona karşı düşmanlık etmesi, kabul edilebilecek bir davranış değildir. Ancak evladının dini tebliğ ve uyarıları karşısında Âzer’in kalbi yumuşamamış aksine daha katı bir hale gelmiştir. O zamanın geleneğinin babaya yüklediği sorumluluklardan Âzer’in uzak kalması, evladıyla arasındaki ilişkisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Âzer, hiçbir şiddet göstermeyen evladını tehdit etmekle kalmamış, dahası ona olan kızgınlığını ifade etmek için yanından defolup gitmesini istemiştir. O, putlara olan bağlılığı sebebiyle oğlunun nasihatlerini kulak ardı etmiştir. Hatta yanından uzaklaşmasını, bir süre gözüne gözükmemesini talep etmiştir. Bu bağlamda oğul İbrâhim’in, annesinden gördüğü samimi ve içten sevgi, babası tarafından kendisine gösterilmemiştir. Henüz küçük yaşlarda başlayan baba-oğul arasındaki olumsuz ilişki, saygı ve sevgi içerisinde devam etmemiş, oğluna çok sert bir karşılık vermiştir. Âzer’in evladına karşı sergilediği bu olumsuz tavırlar gerek aile içinde ve gerekse toplum içinde çocuğun aileye olan bağını ve güvenini zedelemiştir. Ancak oğul İbrâhim, bir çocuk olarak ağır sıkıntılar karşısında babasına karşı kullandığı üslup ve sergilediği davranışlarla örnek bir evlat olmuştur.

Fiziksel şiddet ve tehdit hem ebeveyn-evlat münasebetini hem de çocuğun psikolojisini olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. Zira bu yanlış davranışlar, toplum tarafından normalleştirilmiş ve çocuğun disiplin içinde yetiştirilmesinde etkili bir yöntem olarak kabul edilmiştir. Ancak çocuğa şiddet, tehdit ve ceza uygulayarak kazandırılan davranışların kalıcı olmadığı belirtilmiştir. Bunun yanında baskı ve tehdit altında büyüyen çocukların ailesinin yanında kurallara uyduğu, yalnız kaldığında ise saldırgan tutumlar gösterdiği belirlenmiştir.³⁰⁷ Çocuğun sürekli şiddete maruz kalması, bazı ruhsal ve fiziksel sorunlara neden olmuştur. Ayrıca şiddet, çocuğun kişiliğinin ve özgüveninin gelişmesine engel olduğu gibi, ailesine olan bağlılığına da zarar vermiştir.³⁰⁸ Ayrıca çocuğa karşı sürekli tehdit dili kullanmak, çocuğun kendisine ve çevresine karşı güven duygusunu kaybetmesine sebep olan unsurlardan biridir. Fiziksel şiddet ve tehditle

³⁰⁶ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 15/362.

³⁰⁷ Figen Şahin Dağlı, “Fiziksel Ceza ve Çocuk Üzerine Etkisi”, *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi* 11/2 (Haziran 2017), 11.

³⁰⁸ Hüseyin Yılmaz, “Aile İçi Şiddet ve Huzur/Din Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (15 Haziran 2010), 101.

yetişen çocukların, zamanla bu gibi davranışları normal kabul edeceği ve çevresine karşı saldırgan bir tutum göstereceği tespit edilmiştir.³⁰⁹

2.1.1.4. Âzer’le Hz. İbrâhim Arasındaki Münasebette Dil ve Üslup

Kişiler arası ilişkilerde dil ve üslup çok önem arz etmektedir. Bu durum aynı zamanda büyüklerin küçüklere veya tersi, küçüklerin büyüklere karşı geliştirdiği dil ve üslup içinde önem arz etmektedir. Hele hele baba-oğul-kız veya anne-oğul-kız arasındaki münasebetlerde ise oldukça önemlidir. Bu açıdan ebeveyn-evlat münasebetleri kapsamında Âzer’in veya Nuna’nın Hz. İbrâhim’e karşı kullandıkları dil ve üslup, aralarındaki münasebeti belirlemeye yardımcı olmaktadır.

Âzer’in Hz. İbrâhim’le olan ilişkisinde oğluna karşı kullandığı üslup dikkatlerden kaçmamıştır. Hz. İbrâhim, Âzer’i tevhide davet ettiğinde baba, Hz. İbrâhim’in güzel üslubuna sevgi ve şefkatten uzak çok sert bir dille cevap vermiştir. Allah’ın varlığına ve birliğine dair sunulan argümanları Âzer hiç düşünmemiş, taptığı putları reddettiği için sert bir aksülamel göstermiştir. Hatta Hz. İbrâhim, “babacığım!” şeklindeki sevgi ve nezaket içeren hitabına “yavrucuğum!” veya “oğulcuğum!” şeklinde bir karşılık bulamamıştır. Ona, İbrâhim diyerek sadece ismiyle hitap etmiştir. Bu, Âzer’in, evladına karşı kullandığı üsluptaki incelik ve nezaket eksikliğini gösteren bir done olmuştur.³¹⁰ Ayrıca bu, oğluyla ilişkisinde samimiyetten uzak ve oldukça resmi bir dil kullandığını da göstermiştir.

Bunlar ebeveyn-evlat ilişkisinde olumsuz münasebet türlerinden olmuştur. Zira sevginin veya merhamet dilinin açamayacağı bir kapı henüz icat edilmemiştir. Yine kaba saba bir üslubun hiçbir kapıyı açtığı ve gönle sirayet ettiği de görülmemiştir. Bundan dolayı ebeveynlerin, evlatlarını yetiştirirken tatlı dil ve güzel üsluptan ayrılmaması gerekmektedir. Zira bunun, çocuğa kazandırılmak istenen davranışların daha hızlı ve kalıcı olmasına katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Bu hususa İslâm, dini tebliğ ve insan ilişkileri konusunda da büyük önem göstermiştir. Kur’ân bu konuya birçok âyette dikkat çekmiştir.³¹¹

2.1.2. Hz. İbrâhim’in Hz. Lût’la Münasebeti

Bu bölümde, büyüyen ve elçilik görevini üstlenen Hz. İbrâhim’in yeğeni Lût’la münasebeti üzerinde durulmuştur. Aslında amca, bazı geleneklerde baba yarısı kabul

³⁰⁹ İhsan Çapcıoğlu, “Ailede Merhamet ve Merhametsizliğin Yansımaları”, *Diyanet Aylık Dergi* 1/29 (Kasım 2015), 31.

³¹⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 18/205. Ayrıca bk. Sâbûnî, *Tefsîru’l-vâdıhu’l-müyesser*, 751; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 15/361.

³¹¹ Âyetler için bk. el-İsrâ 17/53; Tâhâ 20/44; Âl-i İmrân 3/159.

edilmiştir. Bu bağlamda Hz. İbrâhim, bir elçi olarak yeğenine babası gibi davranmıştır. İkisi arasındaki münasebet ebeveyn-evlat bağlamında ele alınmıştır. Buradaki münasebetin yönü, ebeveyn Hz. İbrâhim'den yeğen Lût'a doğru olmuştur. Konu bunun üzerinden ele alınmıştır.

2.1.2.1. Hz. İbrâhim'le Hz. Lût Arasındaki Münasebette Merhamet

Hz. Lût, Hz. İbrâhim'in elçiliğine ve davetine şahit olmuştur. Bu sebeple davetine uymayan kavmine inat, amcasına ilk inanan kişi olmuştur. Allah'ta onu Sodom ve Gomore başta olmak üzere bazı şehirlere elçi tayin etmiştir. Burada sadece Hz. İbrâhim'le Lût arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Bu ilişkinin yönü Hz. İbrâhim'den Hz. Lût'a doğru işlenmiştir.

Hz. İbrâhim, kardeşi vefat ettikten sonra yetim ve öksüz kalan yeğeni Lût'a sahip çıkmıştır. Onu, evladı gibi görmüş ve bir zaman yanından ayırmamıştır. Hz. İbrâhim'le yeğen arasında merhamet olgusu öne çıkmıştır. Zira Hz. İbrâhim, yeğenine merhametle davranmış, yeğenin en zor zamanında yanında bulunmuştur. Yeğen Lût da amcasının tebliğ ettiği ilahi buyruklara hemen iman etmiştir. Böylece amcayla yeğen, davetin ilk müminleri olmuştur. Bu sebeplerden dolayı aralarında sevgi ve merhamet oluşmuştur.

Kur'ân'da Hz. İbrâhim'in yeğeniyle arasındaki merhamet olgusuna bazı âyetlerle ışık tutulmuştur.³¹² Melekler, Hz. İbrâhim'e önce İshâk'ı, ardından Yakûb'u müjdelemiş ve bunun üzerine Hz. İbrâhim'in korkusu geçmiştir. Hz. İbrâhim, Lût kavmini helak için meleklerin geldiğini öğrenince yeğenine olan merhametinden dolayı başına bir şey gelmesinden korkmuştur.³¹³ Kur'ân, bu hususu *“Elçilerimiz İbrâhim'e müjdeyi getirdiklerinde ‘Biz şu memleketin halkını yok edeceğiz. Çünkü oranın halkı zulme sapmışlardır’ dediler. İbrâhim, ‘Ama orada Lût da yaşıyor!’ dedi. Bu kez melekler ‘Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz. Onu ve karısı dışındaki bütün ailesini elbette kurtaracağız. Karısı geride helak için bırakılanlar arasında yer alacak.’ dediler.”*³¹⁴ şeklinde beyan etmiştir. Amcanın yeğenine karşı tutumu burada açıkça anlatılmıştır.

Hz. İbrâhim, Hz. Lût'un orada yaşadığını meleklerle söyleyerek yeğenine karşı olan merhametini ve sevgisini göstermiştir. Bazı müfessirler, orada Lût'un bulunduğu hatırlatılmasıyla şirk koşmadığına ve zulmetmediğine temas edildiğini söylemiştir. Yani Hz. İbrâhim, Lût'un nasıl helak edilebileceğini merhameti gereği sorgulamıştır.³¹⁵

³¹² Âyetler için bk. Hûd 11/69-70.

³¹³ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2/66. Ayrıca bk. Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 4/247.

³¹⁴ el-Ankebût 29/31-32.

³¹⁵ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2/212.

Diğerleri ise Hz. İbrâhim'in bu ifadeyi söylemekle amacının, Sodom bölgesinde Hz. Lût'un olduğunu meleklerle haber vermek olmadığını söylemiştir. Aksine onun, meleklerle tartışmaya giriştiği şeklinde yorumlamıştır. Bu sebeple o, konuyu meleklerle tartışmış ve yeğenine olan merhametini ve şefkatini ortaya koymuştur. Bunun yanında bir müminin kardeşi için üzülməsi ve ona yardım etmesi gerektiği sonucu bundan çıkarılmıştır. Yine müslümanın kardeşi için canla başla mücadele etmesi ve başına gelebilecek zarardan dolayı endişe etmesi gerektiği de dile getirilmiştir.³¹⁶

Bir âyete göre Hz. İbrâhim, yeğenine merhametinden dolayı meleklerle tartışmaya girişmiştir. Kur'ân, bu durumu “*İbrâhim'in korkusu geçip kendisine müjde de gelince Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya başladı.*”³¹⁷ âyetiyle beyan etmiştir. Bazı müfessirler, buradaki tartışma ifadesinin, mecazi bir ifade olduğunu söylemiştir. Bu tartışmanın, Allah'a veya meleklerle bir itiraz kabilinden olmadığı, bilakis azabın kaldırılması için bir yalvarma ve fırsat verilme isteği olduğu beyan edilmiştir.³¹⁸ Burada Hz. İbrâhim, yeğenini korumaya gayret etmiştir. Bu merhameti yeğen Lût çoktan haketmiştir. Zira Hz. İbrâhim'e ilk inanan o olmuştur.

İbn Kesîr (ö. 774/1373), bu konuda şöyle bir rivayete yer vermiştir. Hz. Lût, Sodom bölgesine gidince ona zorba bir grup saldırmış, onu esir etmiş ve hatta mallarına el koymuştur. Dahası sürüsünü de gasp etmişlerdir. Hz. İbrâhim yeğenini kurtarmak için askeri birlikle yola çıkmış ve zorba grupla savaşmıştır. Gasp ettikleri malları zorbaların elinden almış ve çoğunu da katletmiştir.³¹⁹ Yeğen Lût ile ilgili bu rivayet Hz. İbrâhim'in ona olan sevgisini ve merhametini göstermiştir. İnsani ilişkilerde büyükler veya ebeveynler küçükleri veya evlatlarını her zaman korumuşlardır.

Hz. İbrâhim'in merhameti sadece evlatlarıyla sınırlı kalmamıştır. O, bir nebi olarak kavminin babası sayılmıştır. Bundan dolayı toplumunu, yanlış inanç ve ideolojilerden vazgeçirmek istemiştir. Kavmini tevhide davet etmek için bir girişimde bulunmuştur. O, kavminin ibadet ettiği putların hiçbir şeye gücü yetmeyen ve basit eşyadan ibaret olduklarını onlara göstermek istemiştir. Bunun için kavmi sahraya çıktığında putlarını kırmış ve en büyük puta dokunmamıştır. Kavminin putlara zarar verenin kim olduğunu araştırması üzerine Hz. İbrâhim, kırmadığı en büyük puttan yardım almaları gerektiğini söylemiştir. Böylece o, putların aciz birer varlık olduklarını ve hiçbir fayda sağlamaya ve zarar vermeye gücü olmayan bu nesnelere tapmanın yanlış olduğunu vurgulamıştır. Kavmi, Hz. İbrâhim'e cevap dahi verememiş ve ona kin beslemiştir. Onlar, tanrılarına

³¹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/415.

³¹⁷ Hûd 11/74.

³¹⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/187. Ayrıca bk. Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim Tefsiri* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995), 3/1293.

³¹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/152-153.

yardım etmek maksadıyla Nemrud önderliğinde Hz. İbrâhim'i ateşe atmışlardır. Allah, dost edindiği Hz. İbrâhim'i yanmaktan kurtarmış ve o ateşten hiçbir zarar görmemiştir.³²⁰ Kur'ân'da, “Biz de ‘Ey ateş, İbrâhim’e serin ve zararsız ol.’ dedik.”³²¹ âyeti bu durumu açıklamıştır.

Bu âyetler ve rivayetler ışığında Hz. İbrâhim'in, yeğenini ve toplumunu sahiplendiği, onlara şefkat duyduğu ve merhamet gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Amca, baba yarısı olduğu için yeğenine desteğini sağlamış ve başına gelebilecek tehlikelere karşı onu korumuştur. Bunun yanında Hz. İbrâhim, ilahi emrin hâkim olduğu meselelerde ise yeğeni ve tüm iman edenler için dua etmiş, azaptan kurtulmaları için yalvarmış ve onları doğru yola çağırmıştır. Zira bir elçiye inananlar onun ailesinden sayılmıştır. Ayrıca oranın helak edileceğini duyunca kızmamış, tahammül göstermiş ve yumuşak bir üslupla meleklerle konuşmuştur. Kur'ân, *إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ* âyetiyle bu halini övmüştür. Bazı meâl yazarları âyete “*İbrâhim cidden ağır başlı, hassas ruhlu, kendini Allah'a vermiş biriydi*”³²² manasını vermiştir.

Aile, çocuğun sevmeye, sevilme, merhamet etme, saygı gösterme gibi temel değerleri öğrendiği kurumdur. Aile içinde çocuğa kazandırılmayan bu gibi temel değerler, çocuk için ileriki yaşamında edinilmesi zor davranışlar haline gelmektedir. Aile içinde sevgi ve merhametle büyümeyen çocuk, çevresindekilerle huzursuz ve mutsuz bir ilişki içinde olmuştur. Ayrıca bu şekilde yetiştirilen çocukların, kin ve nefret dilini kullanacağı ve çevresindekilerle sürekli bir çatışma halinde olacağı açıklanmıştır.³²³ Bu durumdan da en çok zararı anne-baba görmektedir. Zira çocuk büyüyene kadar en çok vakti ebeveyniyle geçirmektedir. Bundan dolayı çocuğun sergileyeceği olumsuz tutum ve davranışlar, en çok ebeveyni etkilemiştir.

2.1.2.2. Hz. Lût'un Kızlarına ve Helak Olacak Kavmine Şefkat ve Merhameti

Hz. Lût'un ilahi tebliği yerine getirmesi için gönderildiği Sodom halkı, inkârcı olmalarının yanında livâta eylemini yapmıştır. Hz. Lût, kavmini ıslah etmek istemiş, ancak kavmi onun nasihatlerini dinlememiş ve ahlaksızca fiiller yapmaya devam etmiştir. Bunun üzerine Allah, onları helâk etmek üzere melekler göndermiştir.³²⁴ Hz. Lût'un kızlarına ve kavmine karşı şefkat ve merhameti, meleklerin gelişiyile daha da belirginlik kazanmıştır.

³²⁰ Ya'kûbî, *Târîh*, 1/16. Ayrıca bk. Taberî, *Târîh*, 1/146; Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 226-227.

³²¹ el-Enbiyâ 21/69.

³²² Hûd 11/75.

³²³ Çapçioğlu, “Ailede Merhamet ve Merhametsizliğin Yansımaları”, 31.

³²⁴ Taberî, *Târîh*, 1/150.

Kur'ân'da Hz. Lût'un kızlarının sayısından ve isimlerinden bahsedilmemiştir. Ancak iki farklı sûrede³²⁵ onun “kızlarım” ifadesine yer verilmiştir. Kaynaklarda Hz. Lût'un büyüğü Reysa ve küçüğü Ra'ziye (Zağarta) isminde iki kızı olduğu ifade edilmiştir.³²⁶ Melekler Hz. Lût'a geldiklerinde onun halini Kur'ân, “...*Lût onlardan dolayı huzursuz oldu, onlara karşı çaresizlik hissetti...*”³²⁷ şeklinde anlatmıştır. Hz. Lût, kavminin elçilere zarar vereceğinden korktuğu için bu şekilde huzursuz olmuştur. Ancak onun bu halde olmasına sebep olan bir diğer hususun, meleklerin kavmine azabı getirmesi olduğu yorumu yapılmıştır.³²⁸ Zira o, gelenlerin melekler olduğunu anlamıştır. Kavminin suçlarından dolayı onlara azap edileceğini düşünmüştür. Kavmine karşı olan şefkat ve merhametinden dolayı bu duruma çok üzölmüştür.³²⁹ Ayrıca o, kavmi arasında aile fertlerinin bulunmasından dolayı azabın ailesine de dokunmasından endişe etmiştir. Bu şekilde davranmakla onlara olan şefkatini ve merhametini göstermiştir. Onun bu endişesine melekler, “...*Biz seni ve karın dışında bütün aileni kurtaracağız. Eşin ise geride kalanlar arasında yer alacak...*”³³⁰ cümleleriyle son vermiştir.

Hz. Lût, kavmine yaptıkları çirkin işleri terketmelerini tavsiye etmiştir. Onlara, “*Siz hâlâ erkeklere yaklaşacak, meşrû yolu kapatacak, toplantılarınızda ahlâk dışı işler yapacak mısınız?*”³³¹ demiştir. Bu elçi, bu sözleriyle kavmini livâtâ fiilini işlemekten alıkoymaya çalışmıştır. Ayrıca onlara temiz ve helal olan yolu göstermiştir. O, kavmini kızlarıyla evlenmeye davet etmiştir. Kur'ân, onun bu çağrısını “...*Şunlar kızlarım; sizin için en nezih olanı onlarla evlenmektir...*”³³² şeklinde dile getirmiştir.

Bazı müfessirler, Hz. Lût'un “kızlarım” ifadesinden kastettiğinin kavminin kadınları olduğunu dile getirmiştir.³³³ Genel olarak kabul edilen görüş bu olmuştur. Zira onun iki kızı olduğu bilinmektedir. İki kız için “kızlarım” ifadesinin kullanılması ise caiz değildir. Ayrıca kızlarının sayısının, kavminin erkeklerinden az olması da onun kavminin kızlarını kastettiğine delil sayılmıştır.³³⁴ Bunun yanında peygamber hanımları, Kur'ân'da toplumun anneleri olarak ifade edildiği için³³⁵, Hz. Lût da bir peygamber olarak kavminin babası gibi sayılmıştır. Bundan dolayı kavminin çocuklarını da kendisine nispet

³²⁵ Âyetler için bk. el-Hicr 15/71; Hûd 11/78.

³²⁶ Taberî, *Tarih*, 1/179. Ayrıca bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/179.

³²⁷ Hûd 11/77.

³²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/160.

³²⁹ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, 3/1501.

³³⁰ el-Ankebût 29/33.

³³¹ el-Ankebût 29/29.

³³² Hûd 11/78.

³³³ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 15/414. Ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/160; Sâbûnî, *Tefsîru'l-vâdihü'l-müeyesser*, 557.

³³⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 13/81.

³³⁵ Âyet için bk. el-Ahzâb 33/6.

etmiştir.³³⁶ Bu görüş de onun, âyette geçen “kızlarım” ifadesiyle kavminin kızlarını kastettiğini desteklemektedir.

Hız. Lût, kızlarına ve kavmine çok şefkatli davranmıştır. Bu elçi, kavminin babası gibi davranmış ve kavmini daima uyarmıştır. Kavmini güzel davranışlar yapmaya çağırmıştır. Başlarına herhangi bir azabın gelmesini istememiştir. Bundan dolayı melekler geldiğinde hem kavmi hem de kızları adına çok üzölmüştür. O, kavmindeki kızları da kendi kızları gibi görmüştür. Onlara olan şefkatinden ve merhametinden dolayı “kızlarım” demiştir.³³⁷ Kavminin, livâtâ fiilini terketmesini istemiştir. Bundan dolayı kavmindeki kadınlarla evlenmeyi tavsiye etmiştir. Böylece hem erkekleri hem de kadınları helal yola davet etmiştir.

2.1.3. Hız. İbrâhim’in Hız. İsmâil’le Münasebeti

Çocuğun eğitim aldığı ve kendisini toplum içerisinde yer almaya hazırladığı ilk kurum ailedir. Hız. İbrâhim ve Hız. Hâcer, İsmâil’i büyütürken bütün davranışlarıyla ona örnek bir ebeveyn olmuşlardır. Onu, söz, fiil ve davranışlarıyla yüce ilkeler ışığında yetiştirmişlerdir. Oğul İsmâil, ahlakının temelini, kendisini seven, her daim kollayan ve üzerine titrendiğı bir aile içerisinde oluşturmuştur. Kur’ân, valideyn-veled ilişkisini çeşitli âyetlerde değişik bağlamlarda ele almıştır. Hatta Kur’ân, kıssalar üzerinden ebeveyn-evlat ilişkisiyle ilgili pek çok mesaj vermiştir. Ayrıca müfessirler, bu âyetleri yorumlamış ve anne-baba ve çocuk ilişkilerinde çeşitli ilkeler geliştirmiştir.

Aile, çocuğa dini bilgilerin kazandırılması ve dini duyguların yerleştirilmesi açısından çocuğun hayatında önemli yere sahiptir. Çocuklar, henüz küçük yaşlarda bazı davranış şekillerini öncelikle aileden öğrenmektedir. Toplum içerisinde sergileyeceğı davranışların kazandırılmasında ve karakterinin oturmasında, ailenin rolü hiç inkâr edilmemiştir. Bunun yanında insanlar, temel inanç ve değerlerini sonraki nesillere aile ortamındaki eğitimle aktarmaktadır. Çünkü çocuğun dini ve ahlaki kimliğı ailesinden aldığı davranış ve tutumla gerçekleşmektedir.³³⁸ Hız. İsmâil’in, anne-babasıyla arasındaki ilişki incelendiğinde onların, evlatlarına sevgiyle ve şefkatle yaklaştıkları görölmüştür.

2.1.3.1. Hız. İbrâhim ve Hacer’in Hız. İsmâil’le İlişkisinde Dil ve Üslup

Anne-baba ve çocuk ilişkisinde kullanılan dil ve üslubun, aralarındaki ilişkinin durumunu hemen hemen ele vereceğı düşünölmüştür. İnsanların duygu ve düşüncelerini

³³⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 6/160. Ayrıca bk. Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 4/555; Zuhayli, *et-Tefsîrû’l-Münir*, 14/53.

³³⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 6/160. Ayrıca bk. Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 4/555.

³³⁸ Mehmet Zeki Aydın, “Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi* 6/12 (Şubat 2021), 53-54.

karşı tarafa bildirmede kullandıkları en temel araç dildir. Duygu ve düşüncenin başarılı bir şekilde ifade edilmesinde ses tonunun, uygun kelimelerin seçilmesinin ve nazik bir dil kullanılmasının önemi oldukça fazladır.³³⁹ Kur'ân'ın zikrettiği birçok kıssada, baba olan nebiler, oğullarına يَا بُنَيَّ yani ey oğulcuğum! şeklinde hitapta bulunmuştur.³⁴⁰ Hz. İbrâhim'le Hz. İsmâil arasında gelişen olaylarda da bu ifade gözden kaçmamıştır. Ayrıca bu nebi, Kâbe'yi temelleri üzere kurma emri aldığı anda, oğlunun yanına gelmiş ve ona yine “sevgili yavrum” şeklinde hitap etmiştir.³⁴¹ Onun bu seslenişinde, sanki çocuğun yaşça küçüklüğünün ifade edilmesine odaklanılmıştır. Dahası o, evladına karşı kibarlığı, inceliği ve kalbindeki şefkati bu sözlerle hissettirmiştir.³⁴² Bazı bilginler, bu ifadenin yaşına bakmaksızın evladı, yüreklendirmeye ve cesaretlendirmeye sevkeden bir hitap tarzı olduğunu beyan etmiştir.³⁴³

Hz. Sâre, çocuğu olmadığından dolayı Hz. İbrâhim'in başkasıyla evlenmesini istemiştir. Bundan dolayı eşine, cariyesi Hz. Hacer'le evlenmesini tavsiye etmiştir. Hz. İbrâhim, eşinin tavsiyesine göre hareket etmiş ve Hacer'le evlenmiştir. Bu evlilikten İsmâil doğmuştur. Hz. Hacer'in İsmâil'i doğurması, Hz. Sâre'nin kıskançlığına neden olmuştur. Bundan dolayı Sâre, Hacer ve İsmâil'i yanından götürmesini eşinden istemiştir. Böylece Hacer ve İsmâil'in Mekke yolculuğu başlamıştır. Hz. İbrâhim, eşini ve oğlunu Mekke'ye bırakmış ve yanlarından ayrılmıştır.³⁴⁴ Hz. İbrâhim, belirli aralıklarla onları ziyaret etmiştir. Bu arada evlat İsmâil büyümüştür. Hz. İbrâhim, bir gün evladı İsmâil'e “... ‘Yavrucuğum!’ ‘Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm. Düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?’...”³⁴⁵ demiştir.

Hz. İbrâhim'in rüyasında görüp gerçek sandığı kurban etmeyi evladına bildirme tarzından, onun üslubundaki güzellik ortaya çıkmıştır. O, merhamet duygusunu sözlerine yüklemiştir. Yani evladına konuyu bildirme tarzı, yapılması gerekeni aktarma şeklinde olmamış, aksine evladıyla meseleyi istişare etmek şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yöntemiyle o, içinde bulunduğu durumla ilgili çocuğun fikrini öğrenmek istemiştir.³⁴⁶ Hz. İbrâhim, oğlunu kurban etmeye karar verdikten sonra, bu düşüncesini oğluna açtığında onu korkutmayı veya kızdırmayı hedeflememiştir. Üslubundaki güzellikle İsmail'e, sevgisini hissettirmiş ve onu yüreklendirmiştir. Ayrıca insanlar arasında hitap

³³⁹ Süleyman Gümrükçüoğlu, “Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü”, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Haziran 2017), 52.

³⁴⁰ Âyetler için bk. Hûd 11/42; Yûsuf 12/5; es-Sâffât 37/102; Lokmân 31/13, 16-17.

³⁴¹ Taberî, *Târîh*, 1/153.

³⁴² Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, 9/126.

³⁴³ Mütercimlerin yorumu hakkında bk. Esed, *Kur'ân Mesajı*, Hûd 11/42.

³⁴⁴ Ya'kübî, *Târîh*, 1/25.

³⁴⁵ es-Sâffât 37/102.

³⁴⁶ Merve Gül, *Oğul, Eş, Baba Rollerinde Kur'ân Kıssalarında Peygamberler* (Eskişehir: Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 74.

tarzının nasıl olması gerektiği hususunda, oğlunu uygulamalı bir şekilde eğitmiştir. Bu yaklaşım, sadece ebeveyn-evlat ilişkisinde değil, bütün toplumsal ilişkilerde dikkat edilmesi gereken bir husus olarak kabul edilmiştir.

Bazı araştırmacılar, evlatlarının yaşantılarını, valideynlerin kendi yaşantılarına benzetmeye yeltenmemeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca onlar, aynı fikirde olduklarını düşünmelerinin veya onlarla ilgili her türlü tasarrufu yapabileceklerini düşünmelerinin doğru olmadığını söylemişlerdir. Dahası bunun, ebeveyn-evlat ilişkisi açısından yanlış bir tutum olduğunu ifade etmişlerdir.³⁴⁷ Bundan dolayı Hz. İbrâhim'in evladıyla istişaresi baba-oğul ilişkisi açısından değerli bulunmuştur.

Ebeveyn-evlat münasebeti ele alınırken onların birbirlerine karşı kullandıkları dil ve üslup gerek olumlu gerekse de olumsuz yönden incelenmeye değer bulunmuştur. Zira güzel söz ve tatlı dil, ebeveyn-evlat münasebetinin sağlıklı bir şekilde devam etmesine katkı sağlamıştır. Hz. İbrâhim ve oğul İsmâil arasında da bu durum gözden kaçmamıştır. Baba İbrâhim, oğul İsmâil'e her hitabında nezaketi elden bırakmamıştır. Onun bu tavrı, oğul İsmâil tarafından karşılık bulunmuştur. Babasına karşı hoş bir üslupla hitap etmiş ve babasının isteğini geri çevirmemiştir.

2.1.3.2. Hz. İbrâhim'le Hz. İsmâil Arasındaki İlişkide Birlikte Sınanma

Burada baba Hz. İbrâhim'in bir rüyası sebebiyle oluşan kurban etme durumu işlenmiştir. Bu ilişkide babanın evladına karşı tutumu hayli güzel olmuştur. Bu sebeple Kur'an'da da açıklanmıştır. Hz. İsmâil'in babasına karşı tutumu ikinci kısımda ele alınmıştır. Bu ilişki sebebiyle Allah hem babanın hem de oğlun durumlarını bir sınamadan geçirmiştir.

Hz. İbrâhim kıssasında, baba-oğul ilişkisi açısından baba İbrâhim'in oğluyla sınanması öne çıkmıştır. Burada Hz. İbrâhim, oğluyla sınanmıştır. Yani Allah, emrine boyun eğme hususunda resulünü denemiş ve Hz. İbrâhim de oğlunu emir sandığı şeye uyup uymama noktasında sınamıştır. Kur'an'da kurban hadisesi anlatılırken babanın oğluna “...Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm. Düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?..”³⁴⁸ sözüne temas edilmiştir. Hz. İbrâhim, rüyasında gördüğü şeyi gerçek emir zannetmiş ve evladının vereceği tepkiyi öğrenmek istemiştir. Yani İsmail'in düşüncesini sormuş ve bir nevi onu sınamıştır.

Bazı müfessirler, Hz. İbrâhim'in evladına bu soruyu izin almak için sormadığını, aksine sâlih bir çocuk olup olmadığını öğrenmek için sorduğunu belirtmiştir. Zira o, sâlih

³⁴⁷ Arzu Kayacan, *Kur'an'da Çocuk Eğitimi* (Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 64.

³⁴⁸ es-Sâffât 37/102.

bir evlat bahşetmesi için rabbine dua etmiş ve İsmâil’le müjdelenmiştir. Yine kimi müfessirler, bu sınama neticesinde Hz. İsmâil’in, babasının isteğine boyun eğdiğini de dile getirmiştir. Böylece o, kendisinin sadece soy olarak çocuğu değil, fakat aynı zamanda karakter olarak da kendi evladı olduğunu test etmiştir.³⁴⁹ Diğer müfessir Râzi, Hz. İbrâhim’in evladı üzerinden sergilediği bu davranışla dünyada da büyük bir nâma sahip olacağını iddia etmiştir.³⁵⁰

İbn Kesîr’in tefsirinde yer alan bir yoruma göre Hz. İbrâhim, oğlunun bu kurban edilme meselesinde emrine uyacağını anlamıştır. Ancak oğlunun sabrını ve metanetini görmek istemiştir. Yine kendisine itaat etmedeki tüm kararlılığını da anlamak istemiştir.³⁵¹ Hz. İbrâhim, evladına tüm bunlar yüzünden o soruyu sormuştur. Bunlardan küçüğe olsa baba-evlat münasebetinde çocuğun fikrini sormak gerektiği gibi bir sonuca varılmıştır. Hz. İbrâhim’in bu tutumu, şûra ilkesinin aile içi ilişkilerdeki önemine işaret etmiştir. Ayrıca onun bu davranışı, şûra prensibinin her daim akılda tutulması gerektiğini ortaya koymuştur. Zira baba, şûra ilkesiyle hareket etmiş ve evladının da görüşüne önem verdiğini ve onun da bir söz hakkı olduğunu beyan etmiştir.³⁵²

Allah, neslin devam etmesini erkek ve kadının bir arada olmasına bağlamıştır. Bundan dolayı insan tabiatı, çocuk sahibi olmaya ve onu sevmeye meyletmiştir. Çocukların insan için dünya hayatının süsü ve kendisi için sınama vesilesi olduğu Kur’ân’da zikredilmiştir.³⁵³ Hz. İbrâhim de Allah’tan çocuk talep etmiştir. Ancak onun isteği “*Rabbim! Bana iyilerden olacak bir evlât ver!*”³⁵⁴ şeklinde olmuştur. Onun, çocuğu salih olarak niteleyerek talep etmesi ebeveynler için örnek bir dua olmuştur. Zira o, davette ve tâatte kendisine yardım edecek ve yalnız kaldığında yarenlik edecek bir evlat istemiştir.³⁵⁵ Yani, yaptığı yolculuklarda ve gurbette kendisine dost ve arkadaş olacak bir evlat talep etmiştir.³⁵⁶ Onun bu nitelikteki evlat talebi kabul edilmiş ve salih bir evlat olarak Hz. İsmâil ona bahşedilmiştir.

Hz. İbrâhim’in evladına karşı sevgisi ve güzel üslubu, Allah’ın emri olarak kabul ettiği kurban meselesinde göze çarpmıştır. Ayrıca Allah’tan talep ettiği evladın sâlih olmasını istemesi onun işini daha da kolaylaştırmıştır. Zira Hz. İsmâil, babasının kullandığı hoş üsluba aynı şekilde karşılık vermiştir. Bunun yanında babasının işini zorlaştıracak tüm söz ve fiillerden kaçınmıştır. O, bu şekilde hareket ederek sâlih bir evlat

³⁴⁹ Mevdûdî, *Tefhimü’l-Kur’ân*, 5/29.

³⁵⁰ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 18/631.

³⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-azîm*, 7/28.

³⁵² Abdurrahman Altuntaş, *Kur’an’da Temel Siyasi Kavramlar* (İstanbul: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013), 36, 49.

³⁵³ Âyetler için bk. el-Enfâl 8/28; el-Kehf 18/46.

³⁵⁴ es-Sâffât 37/100.

³⁵⁵ Bursevî, *Ruhu’l-Beyân*, 7/473. Ayrıca bk. İbn-i Acîbe, *el-Bahrü’l-medîd*, 4/608.

³⁵⁶ Zuhayli, *et-Tefsîrü’l-Münir*, 23/114.

olduğunu kanıtlamıştır. Böylece baba İbrâhim ve oğul İsmâil, aralarında kurdukları olumlu münasebetle imtihanı kazanmıştır.

2.1.3.3. Anne ve Babanın Hz. İsmâil’le İlişkisinde Merhamet

Merhamet olgusu, ebeveyn-evlat münasebetinde incelenmesi gereken hususlardan biridir. Nitekim çocuğun henüz küçük yaşlardaki manevi boşluğunu, ancak sevgi, şefkat ve merhamet gibi olgular doldurmaktadır. Çocuk, küçük yaşlarda daha çok manevi eksikliklerinin giderilmesine ihtiyaç duymaktadır. Merhamet olgusu da bu manevi ihtiyaçlardan biridir. Ebeveynlerin evlatlarını yetiştirirken merhametli olma sınırını iyi belirlemeleri gerekmektedir. Zira aşırı katı ve merhametsiz tutumlar, çocukta kin, öfke ve saldırganlık gibi davranışların oluşmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında ebeveynin, yaptığı hatalar karşısında evladına karşı sürekli merhametli bir tutumda olması ve hatalarını gözardı etmesi çocuğa yapılan kötülüklerden biri olarak düşünülmüştür. Nitekim bu tutum, ebeveyn tarafından çocuğa kazandırılmaya çalışılan söz, fiil ve davranışların kalıcı olmasını engelleyen faktörlerden biridir.

Hz. Hacer, evladına karşı daima merhametli bir anne olmuştur. Zira annelik vasfı, fitraten bunu gerekli kılmıştır. Hz. İsmâil’le annesi arasındaki ilişkide merhameti anlayabilmek için bu konuda Buhârî’de yer alan hadisi dikkate almak gerekmektedir. İbn Abbâs’ın rivayetine göre Hz. İbrâhim, Hacer ve oğlu İsmâil’le Mekke’ye gelmiştir. Hz. İbrâhim, Sâre’nin kıskançlığından dolayı eşini ve oğlunu Şam’dan Mekke’ye getirmiştir. Onları beyt-i muharrem’in yakınına, ekinsiz bir araziye yerleştirmiştir. O zamanlarda Mekke’de insan ve içecek su olmadığı ifade edilmiştir. Hz. İbrâhim, oğluyla eşine hurma ve biraz da su bırakarak yanlarından ayrılmıştır.³⁵⁷ O dönemde Mekke yakınlarında Cürhümlülerin yaşadığı kaynaklarda yer almıştır.³⁵⁸

Hz. Hacer ise eşini takip ederek kendisini ve oğlunu insan bulunmayan kurak bir arazide bırakıp nereye gittiğini sorsa da eşinden hiçbir cevap alamamıştır. Bunun üzerine Hacer, bunu emreden Allah olduğu sonucuna varmıştır. O kadın, Allah’ın kendilerini yarımsız bırakmayacağına kendini ikna etmiş ve kocasına yol vermiştir. Hz. Hacer, burada oğlunu emzirmiş, eşinin bıraktığı su ve hurmadan yemiş, böylece hayatını sürdürmüştür. Bir zaman sonra Hz. Hacer’in yanındaki su bitmiş hem kendisi hem de oğlu susamıştır. Susuzluktan oğlunun toprağın üzerinde yuvarlandığını görmüş, evladını o halde görmeye dayanamamış ve yanından biraz uzaklaşmıştır.

³⁵⁷ Ya’kûbî, *Târîh*, 1/25.

³⁵⁸ Taberî, *Târîh*, 1/155.

H. Hacer, birilerini bulabilmek için önce Safa tepesine çıkmış, kimseyi göremeyince oradan Merve tepesine yürümüştür. Oradan da etrafta kimseyi görememiş ve yeniden bu iki mevki arasında yedi defa gidip gelmiştir. Bu arada H. Hacer, Allah'ın kendilerine yardım etmek için gönderdiği Cebril'in topuğuyla veya kanadıyla toprağı kazdığını ve oradan su çıkarttığını görmüştür. H. Hacer, suyun dağılmaması için etrafını havuz şeklinde yapmış ve kırbasını doldurmuştur. Su akmaya devam etmiş, H. Hacer ondan içmiş ve doyunca evladını emzirmiştir. Cebril, ona helak olmaktan korkmamaları gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Cebril, o yerin Kbe'nin yeri olduğunu beyan etmiştir. Ona, H. İbrhim'le oğlu İsmil'in ileride Kbe'yi oraya inşa edeceklerini bildirmiştir.³⁵⁹

Bu rivayette H. Hacer'le oğlu İsmail arasındaki münasebette annenin oğluna karşı olan sevgisi ve merhametini ön plana çıkarılmıştır. Zira H. Hacer, oğlunu emzirip doyuramayınca çok zlmştr. Oğlunun toprak üzerinde ağlaması ve onu grdği halde çaresiz oluşu, evladından biraz uzakta oturmasına sebep olmuştur. Merhametinden evladının halini görmek istememiştir. H. Hacer, annelik şefkatini ortaya koymuş, evladının açlıktan ölmesine müsaade etmemiş ve bulunduğu bölgede yiyecek aramıştır. H. Hacer'in bu arayışını Allah ve nebi, hac ibadetine sa'y olarak yerleştirmiştir.

İklim şartları sebebiyle bu sa'y eyleminin bir hayli meşakkatli bir iş olduğu anlaşılmıştır. H. Hacer, bu zorluğa evladı için katlanmış ve onu hayatta tutmak için gerekli mücadeleyi vermiştir. Evladına olan merhameti sebebiyle verdiği mücadele sonucunda Allah'ın yardımıyla zemzem suyundan içmek kendisine nasip olmuştur. O, bu sayede oğlunu emzirmiş ve onu büyütme imknı bulmuştur.

H. Hacer'in evladı için yaptıkları, günümüzdeki ebeveynlere çocuklarını büyütürken esas almaları gereken bazı mesajlar vermiştir. Nitekim ebeveynin evladına karşı sorumluluğunun henüz anne karnında başladığı belirtilmiştir. Bazı araştırmalar, hamilelik döneminde annenin kullandığı ilaçların ve kimyasal maddelerin, bunun yanında beslenme şeklinin doğum öncesinde çocuğa etki edebilecek unsurlar arasında olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca annenin kendi beslenmesi önemli olduğu kadar, çocuğun beslenme şekli de önemlidir. Zira aile, kendi nafakalarını helal yoldan temin etmekle mükellef tutuldukları gibi evladının geçimini de helal yoldan sağlamakla sorumlu tutulmuştur. Bundan dolayı ebeveynin, kendi beslenmesine önem verdiği kadar, evladının da beslenmesine önem vermesi ve onu temiz ve helal gıdalalarla beslemesi gerekmektedir.³⁶⁰

³⁵⁹ Buhr, "Enbiy", 60 (No. 3364).

³⁶⁰ Aydın, "Müslüman Ailede ocuk ve ocuk Eğitiminde Sorumluluklar", 60-61.

Hız. İbrâhîm'le oğul İsmâîl arasındaki ilişkide de merhamet olgusuna değinilmiştir. Hız. İbrâhîm'in evladına olan merhameti, oğlunu kurban etmek istediğinde tezahür etmiştir. Oğul İsmâîl, Hız. İbrâhîm'in merhametinin galip gelip kurban işini yerine getirememesinden çekinmiştir. Bu sebeple babasından alnını tutmasını ve omuzlarının arasına oturmasını istemiştir. Böylece kendisine zahmet vermemeyi amaçlamıştır. Ayrıca yüzünü gördüğünde babasının ona acıyacağını ve merhamet edeceğini düşünmüştür. Bundan dolayı yüzünü yere döndürüp öylece kurban etmesini talep etmiştir.³⁶¹ Hız. İbrâhîm, oğlunun tavsiyelerine göre görevi yerine getirmeye başlamıştır. Öncelikle oğlunun ellerini bağlamış, ardından oğlunu öperek ağlamıştır. Hatta çok fazla ağladığı için göz yaşlarının yanağının altına ıslattığı aktarılmıştır.³⁶²

Bu aktarımlarda Hız. İbrâhîm'le Hız. İsmâîl arasındaki ilişkide merhamet ve şefkat ön plana çıkmıştır. Hız. İbrâhîm, oğlunun tavsiyelerine göre hareket etmiştir. Hız. İsmâîl, babasına karşı yüzünü döndüğünde babasının ona olan merhametinin galip geleceğinden çekinmiştir. Bundan dolayı kendisini yüzü koyun yatırmasını istemiştir. Hız. İbrâhîm, bunu yaparak oğluna karşı olan merhametinin, kurban etme işine galip gelmesini engellemiştir. Ayrıca onun, oğlunu kurban etmeye kalkışmadan önce ona sarılıp ağlaması, evladına olan merhametini ortaya koymuştur. Bu sıralarda Kur'ân, Hız. Hacer'den hiç söz etmemiştir. Evladına titreyen Hacer'in, bu kurban edilmeye ne dediği hiç bilinmemiştir.

Hız. İbrâhîm'in eşine ve oğluna merhameti, onları Mekke'de bırakıp geri dönerken yaptığı duada kendini ifşa etmiştir. Zira o, *"Ey rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim..."*³⁶³ şeklinde dua etmiştir. Onun, ailesine ve evladına yaptığı dua, onlara olan merhametinin göstergesi sayılmıştır. Zira Hız. İbrâhîm, *"zürriyetinden"* ifadesiyle oğul İsmâîl ve ondan doğacak olan Mekke sakinlerini kastetmiştir. Onları hiçbir bitkinin yetişmediği ve tarıma elverişli olmayan kayalık tepeleri olan çorak bir arazide bırakmıştır.³⁶⁴ Hız. İbrâhîm, onları böyle bir bölgede bırakması üzerine, onlara merhamet etmiş ve bu duayı yapmıştır.

Çocuklar, belli bir zamana kadar maddi ve manevi olarak ailenin bakımına muhtaç olmuşlardır. Özellikle küçük yaşlardakiler, korunmaya ve beslenmeye çok muhtaçtırlar. Bu husus, çocuğun hayatını sürdürebilmesi için bunların anne ve baba tarafından üstlenilmesini gerektirmektedir. Bu yüzden Kur'ân'da anne ve baba, imkânları ölçüsünde

³⁶¹ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 4/611.

³⁶² Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed b. Âşûr (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-İhyâ-i Tûrâsî'l-Arabiyye, 1422/2002), 8/154.

³⁶³ İbrâhîm 14/37.

³⁶⁴ Neşefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2/157. Mütercimlerin yorumu hakkında bk. Esed, *Kur'ân Mesajı*, İbrâhîm 14/37.

çocuklarının geçimini sağlama ve nafakasını helal yoldan temin etmekten sorumlu tutulmuştur.³⁶⁵ Bu sorumluluğu Kur’ân, “*Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın borcudur...*”³⁶⁶ âyetiyle dile getirmiştir.

Hiz. İbrâhim, evladına olan merhametinin bilinciyle dua yapmıştır. Duasında insanları Kâbe’ye yönlendirmesini hem eşinin hem de çocuğunun yalnız başına kalmamasını Allah’tan istemiştir. Ayrıca başlarına gelebilecek açlık ve susuzluk sıkıntısına karşı onları rızıklandırmasını ve bu sayede hayatta kalmalarını duasına ilâştirmiştir. Onun rabbinden istekleri, ailesine karşı merhametini ortaya koyması adına önemli görülmüştür. Allah, Hiz. İbrâhim’in duasını kabul etmiş, bu duası sebebiyle hem o dönemde hem de günümüzde hac ve umre ibadetleri için dünyanın dört bir tarafından insanlar Mekke’ye gitmektedir. Ayrıca iklim şartlarından dolayı bölge kurak olmasına rağmen her mevsimde çeşit çeşit sebze ve meyvenin bu bölgeye nakledildiği belirtilmiştir.³⁶⁷ Bu, Hiz. İbrâhim’in evladına yaptığı duanın bereketi sayesinde, bölgede bulunanlara ve oraya gelenlere miras kalmıştır.

Çocuğa karşı merhametli olmak, anne-babada daima bulunması gereken bir olgu olmuştur. Hiz. Hacer, anneliğin gerektirdiği merhamet ve şefkat duygularıyla, çorak bir arazide evladını yaşatmaya çalışmıştır. O, günümüz annelerine çocuk yetiştirirken yaşadıkları olumsuzluklara rağmen ümitli olmayı öğretmiştir. Hiz. İbrâhim, evladına gösterdiği merhametle, bu davranışın sadece anneye özel bir davranış olmadığını göstermiştir. O, günümüz babalarına bir nevi merhamet eğitimi vermiştir. Baba İbrâhim’in bu tutumu, evladıyla münasebetinin hayatı boyunca güzel bir şekilde ilerlemesine vesile olmuştur.

2.1.3.4. Hiz. İbrâhim’le Hiz. İsmâil İlişkisinde Sorumluluk Kazandırma

Sorumluluk, bir işi üstlenme, kişinin yaptığı eylemin sonucuna katlanması şeklinde açıklanmıştır. Aile, sorumlulukların öğrenildiği ilk yer sayılmıştır. Sorumluluk, sadece çocuğun değil, bütün aile fertlerinin öğrenmesi gereken bir tutum kabul edilmiştir.³⁶⁸ Sorumluluk, küçük yaşlarda ebeveynler tarafından çocuklarda oluşturulmaya çalışılmıştır. Küçük sorumlulukları başaranlara, daha büyüklerini başarma şansı tanınmıştır. Hiz. İbrâhim de evladı İsmâil’e sorumluluk bilinci aşılmasını kendine bir görev

³⁶⁵ Aydın, “Müslüman Ailede Çocuk ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluklar”, 61.

³⁶⁶ el-Bakara 2/233.

³⁶⁷ Mevdûdî, *Tefhimü’l-Kur’ân*, 2/555

³⁶⁸ Abdullah Özbek, “Ailede Dini Sorumluluk Eğitimi”, *Aile ve Eğitim-Tartışmalı İlmi Toplantı* (2010), 324.

saymıştır. Böylece bir nebi olduğu ve aynı zamanda bir baba olduğundan üstleneceği sorumlulukları da kolaylıkla yerine getirebilecektir.

Hız. İbrâhim, oğlu İsmâil'e küçük yaşlardan beri sorumluluklar yüklemiştir. O, bu sorumlulukları yerine getirmiş, eksiklikleri ise beraber tamamlamıştır. Zira bu durum Kâbe'nin inşası sırasında ve babayla oğul arasında yaşananlarda net olarak ortaya çıkmıştır. Hız. İbrâhim, evladının yanına gelmiş ve ona Kâbe'nin yapımıyla ilgili bazı görev ve sorumluluklardan bahsetmiştir. Bu görevi, onunla birlikte yapmak istediğini söylemiştir. Bu hususta kendisine yardım etmesini arzu etmiştir. Bununla oğluna sorumluluk yüklemeyi ve henüz küçük yaşta sorumluluk bilinci kazandırmayı hedeflemiştir. Böylece İsmâil, kazandığı deneyim ve tecrübeyle hayata hazırlanmış ve kendisini eğitmiştir. İleride elçi olacağı topluma karşı sorumluluklarını da eksiksiz yerine getirmeyi böylece deneyimlemiştir.

Hız. İbrâhim, küçük yaşlarda çocuğa yüklenecek sorumluluğun önemini göstermiş ve Kâbe'nin inşasını oğluyla birlikte yapmıştır. Ebeveyn-evlat arasındaki iş birliği ve yardımlaşma sayesinde aile bağlarının güçleneceği ve bu örnekte görüldüğü gibi güzel eserlerin ortaya çıkacağı ifade edilmiştir.³⁶⁹ Hız. İbrâhim, İslâm'ın emrettiği kurallar çerçevesinde oğluna sorumluluk bilincini kazandırmayı hedeflemiştir. Bu sebeple baba, evladının yapamayacağı ve bıkmaya sebep olacağı bir görev ona yüklememiştir. Hatta rivayete göre o, oğluyla birlikte önce dağa gitmiş, beraber taş kırmış ve Allah'ın belirttiği yere Kâbe'yi yapmaya girişmiştir. Baba Kâbe'nin inşaatında ustalık yapmış, oğul ise ustanın çıraklığını üstlenmiştir. Hız. İbrâhim, taşları dizmiş, duvarlar yükselince makâm-ı İbrâhim diye bilinen taşı iskele olarak kullanmıştır. O, bu taşın üzerine çıkmış ve mescidin yapımını tamamlamıştır.³⁷⁰

Baba İbrâhim, Kâbe'nin duvarları için gerekli taşları kırmaya evladını tek başına göndermemiştir. Kâbe'nin inşaatında oğluyla birlikte çalışmış ve onu çalışmaktan uzaklaştıracak eylemlere girişmemiştir. Hız. İbrâhim'in bu davranışı, çocuğa sorumluluk yüklemenin yanında, yerine getirebilecekleri sorumluluğu çocuklara yüklemenin önemine işaret etmektedir. Bu durum, çocuğun üstlendiği sorumluluğu yerine getirebilmesi bakımından önemlidir. Üstlendiği görevi yerine getirmek, çocuğun öz güvenini artıran unsurlardan biridir. Sorumluluk üstlenmeyi kalıcı bir alışkanlık haline getiren çocuk, kendisinin veya çevresinin yapılmasını tayin ettiği görevleri çekinmeden üstlenmektedir. Çocukluk dönemi, bu alışkanlığın kazandırılmasında önemli bir zaman dilimidir. Zira bu dönemde sorumluluk verilmeyen çocuklar, etrafındaki görevlere öz

³⁶⁹ Sevilay Çalışkan, *Kur'an'ı Kerim'de Çocuk-Ebeveyn İlişkisi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 69.

³⁷⁰ Taberî, *Târîh*, 1/153. Ayrıca bk. Sa'lebi, *Arâ'isi'l-mecâlis*, 88; Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 254.

güvenle değil, bilakis temkinli yaklaşmaktadır. Bundan dolayı, çocuğun eğitim hayatının ilk durağı olan aileye bu hususta önemli bir görev düşmektedir.

Hz. İbrâhim, nebiliğinin yanında ayrıca bir baba olarak hareket etmiştir. Kendisine bahşedilen evladını, en iyi şekilde yetiştirmiştir. O, evladını pek çok yönden eğitmeye gayret etmiştir. Evladına sorumluluk yükleyerek sorumluluk bilinci kazandırmak bunlardan biri olmuştur. Baba, evladını usandıracak kadar zor işlerle sorumlu tutmamıştır. Evladının yapabileceği işleri ondan talep ederek öncelikle kolaylık ilkesinden hareket etmiştir. Ayrıca evladının zorlandığı hususlarda, yardımını esirgememiş ve sorumluluğun yanında yardımın önemine de işaret etmiştir.

2.1.3.5. Hz. İbrâhim'in Hz. İsmâil'de Dînî Kimlik Oluşturması

Din, kimliğin oluşum sürecinde etkili unsurlardan biri sayılmıştır. Din, tek başına bir kimlik oluşturmaya yetmese de dinin olmadığı bir kimlik inşa süreci olmamıştır. Dinin bireyin kimliğini oluşturmaya katkısı da bireyin ve toplumun gelişmişlik seviyesine göre değişmektedir. Bireyin sahip olduğu ilah düşüncesi hem dini anlayışını hem de kimliğini oluşturan etkenlerden biri olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı din, kainattaki herşeyi var eden bir yaratıcının varlığını insana bildirmekle bu düşüncüyü onda oluşturmuştur. Bu yönüyle din, kimlik arayışında olan bireyi, bunalıma düşmekten koruyan en temel unsurlardan biridir.³⁷¹

Hz. İbrâhim'in yaptığı dualar ve verdiği nasihatler, çocukta dini kimlik ve karakter oluşturmakta önemli yere sahiptir. Hz. İbrâhim, yaptığı dualarla öncelikle evladını ve ailesini ahirette cehennem azabından korumak istemiştir. Yine o, evladiyla beraberken ona işittirme yoluyla yaptığı dualarla dua etme âdabını öğretmiştir. Baba İbrâhim, ölmeden önce verdiği nasihatlerle de evladının dini esaslara göre yetişmesini ve bu yoldan ayrılmamasını sağlamıştır. Bu açıdan dua, özellikle babanın evladına duası çocuk için özel bir yere sahiptir.

Hz. İbrâhim, ehlinin namaz kılması için duada bulunmuştur. Çocuğunu ve eşini insanların yaşamadığı ve ürünü olmayan Mekke'ye yerleştirmiştir. Bu husus âyette “*Ey rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki rabbim, namazı kılsınlar...*”³⁷² şeklinde ifade edilmiştir. Hz. İbrâhim yaptığı duada, beş temel üzere kurulu İslâm'ın en önemli ibadetlerinden olan namaz kılmayı eşine ve evlatlarına tavsiye etmiştir. Bir baba olarak küçüklükten itibaren evladını namaz kılmaya ve diğer ibadetlere devam etmeye

³⁷¹ Zeynep Türkan, *Kimliğin Oluşumunda ve Korunmasında Dinin Rolü* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011) 42-44.

³⁷² İbrâhim 14/37.

alıştırmıştır. Kur’ân’da Hz. Muhammed’e hitaben “*Aile fertlerine namazı emret, kendin de bunda kararlı ol...*”³⁷³ buyrulmuştur.

Bu âyette yer alan emrin Resulullah’ın şahsında, tüm iman evine giren ebeveynleri ve evlatları kapsadığı anlaşılmıştır. Bu, bütün elçilere namazın farz olduğunu ve bunu, ailelerine tavsiye ettiklerinin delili olmuştur. Zira namaz, Allah’ın bir ve tek olduğuna iman ettikten sonra en büyük ibadet olarak kabul edilmiştir. Ayrıca namaz, sadece İslâm dininde değil, önceki semavi dinlerde de mevcuttur. Bundan dolayı, geçmiş milletlerde yaşayan nebiler bu ibadeti milletlerine emretmiştir.³⁷⁴ Namaz, mi’râc gecesinde beş vakit olarak farz kılınmadan önce, sabah ve akşam olmak üzere günde iki vakit eda edilmiştir.³⁷⁵ Bu, namaz ibadetinin İslâm’dan önce de var olduğunun delili sayılmıştır.

Ebeveynler, evlatlarına namaz, oruç ve zekât gibi temel ibadetleri anlatmak ve uygulamalarını göstermekle yükümlü tutulmuştur. Yine anne-baba, İslâm’ın hassasiyetle üzerinde durduğu adalet, doğruluk, helal, haram ve kul hakkı gibi konuları açıklamak ve örneklerle anlatmakla görevli kılınmıştır.³⁷⁶ Hz. İbrâhim, dua etmiş ve onların ilahi emirlere riayet etmesini sağlamıştır. Böylece neslinin de hayırlı ve itaatkâr olmasına fiili olarak katkı vermiştir. Anne ve babanın sorumluluğu, sadece çocukların geçimini sağlayıp büyütmele sona ermemektedir. Bunun yanında, onlara dini görevlerini öğretmek ve onlarda alışkanlık kazandırmak, ebeveynin sorumlulukları arasında yer almaktadır. Kur’ân, “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...*”³⁷⁷ âyetiyle ebeveynlere önemli bir görev yüklemektedir. Hz. İbrâhim’in ehli için yaptığı dua, Kur’ân’daki bu emirle uyushmaktadır. Ayrıca bu dua, oğluyla arasındaki ilişkide önemli bir yer tutmaktadır.

Hz. İbrâhim, Kâbe’nin yapımını oğul İsmâil’le tamamlamıştır. Bitirince de bir dua yapmış ve Kur’ân, o duayı bize nakletmiştir. Bu duasında “*...Bizden bunu kabul buyur... ...Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et... ...Onlara âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçiyi soyumuzdan çıkar rabbimiz!..*”³⁷⁸ gibi hususları gündeme taşımıştır. Hz. İbrâhim’in bu duası, oğlunun dini eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Duada insanın rabbine karşı acizliğini ve güçsüzlüğünü, ona karşı hamdini ve şükürünü sunması arzu edilmiştir. Bu bağlamda Hz. İbrâhim, bir kul olarak, rabbine yaptığı duada her türlü kibir, gösteriş, kabalık ve gaflet gibi ahlâkî kusurlardan

³⁷³ Tâhâ 20/132.

³⁷⁴ Mustafa Kayhan, *İslâm Hukuku Açısından Kur’ân Kıssalarının Kritiği* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 147.

³⁷⁵ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/351.

³⁷⁶ Mansur Teyfur, “Kur’ân’da Aile Bireyleri Arasındaki İlişkiler”, *Bilis İslamiyet Dergisi* 1/1 (Haziran 2019), 41.

³⁷⁷ et-Tahrîm 66/6.

³⁷⁸ el-Bakara 2/127-129.

uzak durmuştur. Kulun rabbine duasında, korku ve saygı içinde bulunması, isteğinde daima ümitli olması, âyetlerde³⁷⁹ vurgulanmıştır.³⁸⁰

Bu âyetler dua etme hususunda Hz. İbrâhim'in evladı için bir rol model olduğunu göstermiştir. Hz. İbrâhim bu duası sırasında evladını da yanında bulundurmıştır. İkisi, yaptıkları mâbedin kabul edilmesini talep etmiştir. Allah'ı överek, ona hamd etmiş ve daha sonraki nesli için isteklerini samimiyetle sıralamıştır. O elçi, bu dualarında Allah'ın bahsettiği nimetleri unutmamış ve Kâbe'nin yapımını tamamlamasına rağmen bununla övünmemiştir. Allah'tan bir şey dilediğinde hep onu övmüş ve kudretini daima zihninde tutmuştur. Duasında bencillik yapmamış ve sadece kendine dua etmemiştir. O, ailesi, nesli ve tüm insanlık için dua etmiştir.

Hz. İsmâil'in yanında bu şekilde dua etmesi, oğlunun dini eğitim çerçevesinde gelişmesine ve dua adabını öğrenmesine yardımcı olmuştur. Aile içi eğitimde en etkili yöntem, çocuğun ebeveyninden görüp öğrenmesidir. Bundan dolayı yaşayarak ve uygulayarak eğitime, her daim etkili eğitim metotlarından biri sayılmıştır. Çocukların gelişimine katkı sağlayacak tutum ve davranışlarda bulunmak, ebeveynin sorumluluklarından biridir. Zira anne-baba, çocuğa bazı inanç ve değerlerin kazandırılmasında etkili role sahiptir.³⁸¹ Bu bağlamda Hz. İbrâhim, sadece dua etmek veya nasihat etmekle değil, aynı zamanda fiili olarak da yaptığı davranışlarla çocuğunu eğitmiş ve ona rol model bir baba olmuştur.

2.1.3.6. Hz. İsmâil'in Evlatlarına Namaz Kılmayı ve Zekâtı Emretmesi

Hz. İsmâil, babasının izinden giden bir nebi olmuştur. O, babasının tavsiyelerini ve vasiyetini harfîyen yerine getirmiştir. Böylece babasına layık bir nebi olmuştur. Evlat İsmâil, babası gibi tebliğ görevini yerine getirmiştir. O, bu hususta babasını rol model olarak benimsemiştir. Bir nebi olarak toplumun babası konumunda sayılmıştır. Bundan dolayı millete nasihatlerde bulunmuştur. Hz. İbrâhim'in samimi şekilde yaptığı dua kabul edilmiş ve oğul İsmâil de İslâm'ın emirlerine ve yasaklarına riayet etmiştir. Bunun yanında babasının yaptığı duadaki namaz ibadetini büyüyünce ve elçi seçilince ehline emretmiştir.

Kur'an, bu hususa ... وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ Yani "O, halkına namaz kılmayı ve zekât vermeyi emrederdi..."³⁸² âyetiyle temas etmiştir. Hz. İsmâil, babası gibi,

³⁷⁹ Âyetler için bk. el-A'râf 7/29, 55, 180.

³⁸⁰ Selahattin Parlador, "Duâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1994), 9/534.

³⁸¹ Hüseyin Doğan, "Aile İçi Çocuk Eğitiminde Takip Edilecek Temel Dinî ve Ahlâkî İlkeler", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/14 (Temmuz 2020), 303-304.

³⁸² Meryem 19/55.

etrafındakilere namazı nasihat etmiş ve çevresindekilere de devam ettirilmesini tavsiye etmiştir. Ayrıca milletine, zekâtlarını ihtiyaç sahiplerine vermelerini emretmiştir.³⁸³ Bazı müfessirler âyetteki اٰلِهٖ lafzından hareketle Hz. İsmâil'in, tebliğe öncelikle ailesinden başladığını söylemiştir. Böylece ailesinin bu ibadetleri yerine getirmekle toplumuna örnek olacağını ve onlarında bu ibadetleri eda edeceğini ifade etmiştir.³⁸⁴ Zira onun bu tutumu Kur'an'daki "Yakın akrabaları da uyar."³⁸⁵ âyetiyle bağdaşmıştır. Bir başka yorum ise peygamberler ümmetlerinin babaları olduğu için aileden kastedilenin ümmeti yani kendi toplumları olduğu şeklindedir.³⁸⁶

Hiz. İbrâhim'in ve Hiz. İsmâil'in namaza gösterdikleri önem, namazın bütün peygamberlere ve dolayısıyla bütün insanlara emredilen ortak bir ibadet olduğuna işaret etmektedir.³⁸⁷ Hiz. İsmâil'in tavsiye ettiğı namazın bilinen beş vakit namaz olduğuna beyan edilmiştir. Ayrıca emrettiğı zekât ibadetinin de bilinen zekât ibadeti olduğuna açıklanmıştır. Bu da bu iki ibadetin geçmiş toplumlarda da bulunduğunun göstergesi sayılmıştır.³⁸⁸ O, namazı dinin direğı olduğu için, zekâtı ise toplumun mutluluğunu sağladığı için ehline emretmiştir.³⁸⁹ Hiz. İsmâil, namazı ve zekâtı, yerine getirilmesi gereken ibadet biçimleri olarak ilk duyuran elçilerden biri olarak kabul edilmiştir.³⁹⁰ Namaz ve zekât, bedeni ve mali olarak ibadetlerin anaları olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı Hiz. İsmâil, özellikle bu iki ibadeti emretmiştir.³⁹¹

Evlat İsmâil, Allah'ın gönderdiği İslâm dinini en güzel şekilde yaşayan ve etrafına da anlatan bir nebi olmuştur. O, dini emirlerin tebliğı, dua ve ibadet hususlarında babasını örnek alan bir elçi olmuştur. Halkını evladı gibi görmüş ve onların iyiliğı için çaba sarfetmiştir. Bundan dolayı onlara bedeni ibadetlerin temeli olan namazı, mali ibadetlerin temeli olan zekâtı emretmiştir. Aslında o, emrettiğı ibadetlerle toplumunu hem dünyada hem de ahirette mutluluğa ve kurtuluşa erdirmek istemiştir. Zira bu iki ibadet, toplumda birlik ve beraberliğin, mutluluk ve huzurun artmasına yardımcı olmuştur.

2.1.4. Hiz. İbrâhim'in Hiz. İshâk'la Münasebeti

Hiz. İbrâhim, Sâre ile evlenmiş ve bu evlilikten Hiz. İshâk doğmuştur. Kur'an'da Hiz. İshâk'la ilgili bazı hususlara da temas edilmiştir. Bunlar arasında ebeveyn-evlat ilişkisi kapsamında Hiz. İbrâhim'le Sâre'nin evladlarına karşı tutumları Kur'an çerçevesinde ele

³⁸³ Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-vecîz*, 310. Ayrıca bk. Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-Münir*, 16/121.

³⁸⁴ İbn Acîbe, *el-Bahrü 'l-medîd*, 3/343.

³⁸⁵ eş-Şuarâ 26/214.

³⁸⁶ İbn Acîbe, *el-Bahrü 'l-medîd*, 3/343.

³⁸⁷ Ahmet Yazıcı, "Kur'ancılık Ekolü ve Namaz", *İslâmî İlimler Dergisi* 15/2 (Kasım 2020), 323.

³⁸⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtu 'l-Kur'an*, 7/245.

³⁸⁹ Sâbûnî, *Safvetü 't-tefâsir*, 2/693.

³⁹⁰ Mütercimlerin yorumu hakkında bk. Esed, *Kur'an Mesajı*, Meryem 19/55.

³⁹¹ Nesefî, *Medârikü 't-tenzîl ve hakâiku 't-te'vil*, 2/310.

alınmıştır. Hz. İbrâhim'in oğul İshâk'la münasebetiyle ilgili olarak Kur'an'da, hadislerde ve tarih kitaplarında bazı sınırlı bilgilerin olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı bu elçiyle oğlu arasındaki ilişkiye dair veriler, Kur'an'da yer alan sınırlı sayıdaki âyetler ve mevcut tarihi bilgilerden hareketle derlenmiştir.

2.1.4.1. Hz. İbrâhim ve Sâre'nin Hz. İshâk'la İlişkisinde Sevgi

Ebeveyn-evlat ilişkilerinde sevginin gücünün çok büyük bir rolü vardır. Bunun olmaması ise evlatla bazı travmaların oluşmasına sebep olmaktadır. Sevginin varlığı ise çocukta pozitif tutumların oluşmasına katkı sağlamaktadır. Sevgi, çocukla ebeveyn arasındaki bağları güçlendiren en temel unsurlardan biridir. Bu duygu, çocuğun kendisini değerli hissetmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca çocuğun sevgiyle büyütülmesi, toplum içinde uysal olmasına ve ikili ilişkilerini güzel bir şekilde sürdürmesine yardımcı olmaktadır.

Hz. İbrâhim, uzun süre evli olmasına rağmen Hz. Sâre'den çocuğu olmamıştır. Hz. Sâre, eşinin evlat hasretine son verebilmesi ümidiyle Hz. Hâcer'le evlenmesine izin vermiştir. Hz. İbrâhim'in evlat hasreti Hz. Hacer'den olan İsmâil'le dinmiştir. Ama Hz. Sâre'nin evlat hasreti uzun bir müddet daha devam etmiştir. Ancak bir zaman sonra Lût'un kavmini helak etmek için gelen melekler tarafından Hz. İbrâhim'e oğlu İshâk'ın olacağı müjdelendiği.³⁹² Sâre bunu yaşlı olmaları sebebiyle hem kendisi hem de kocası için mümkün görmemiştir. Zira kocasının yaşlı olduğunu ve kendisinin de kısır bulunduğunu ifade etmiştir. Bazı âyetlerde bu duruma temas edilmiştir.³⁹³

Kur'an âyetlerinde konu değerlendirilmiştir. Böylelikle evlat hasretiyle yıllarca bekleyen anne ve babanın sevinçleri, evlatlarına olan sevgilerini ortaya koyması bakımından çok önemli görülmüştür. Bu husus, *إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ*... âyetiyle dile getirilmiş ve ebeveyn, Hz. İshâk'la müjdelendiği. Bazı meâl mütercimleri âyete "...Biz sana bilgili bir çocuk müjdeliyoruz."³⁹⁴ manasını vermiştir. Kur'an'da, *فَبَشِّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ*... âyeti de bu hususta zikredilmiştir. Bazı meâl sahipleri âyete "...Hemen ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından da Yakûb'u müjdeledik."³⁹⁵ manasını vermiştir. Yani böylece ebeveyne, oğulları İshâk'ın ve torunları Yakûb'un müjdesi verilmiştir.

Kur'an, Hz. İbrâhim'in aldığı haber karşısındaki verdiği tepkiyi "...Üzerime yaşlılık çökmüş olmasına rağmen bana böyle bir müjde mi getiriyorsunuz? Peki bana neyi müjdelemiş oluyorsunuz?' dedi"³⁹⁶ şeklinde beyan etmiştir. Hz. İbrâhim, yaşlı

³⁹² Âyet için bk. Hûd 11/71.

³⁹³ Âyetler için bk. Hûd 11/72; ez-Zâriyât 51/29.

³⁹⁴ el-Hicr 15/53.

³⁹⁵ Hûd 11/71.

³⁹⁶ el-Hicr 15/54.

olmasından dolayı çocuk sahibi olmasına çok şaşırılmıştır.³⁹⁷ Çünkü yaşı ilerlediğinden çocuğu olabileceğini düşünmemiştir.³⁹⁸ Bu şaşkınlığı, müjdeye soruyla karşılık vermesiyle ortaya çıkmıştır. Zira ayetteki مَا soru edatı, şaşkınlığı ifade etmek için zikredilmiştir.³⁹⁹ Hz. İbrâhim'in bir baba olarak, doğacak çocuğuna karşı içinde bir sevgi oluşmuş ve bu, onu fazlasıyla hayrete düşürmüştür. Ebeveyn-evlat arasındaki münasebetin, doğacak çocuk için çok daha evvelden başladığı buradan anlaşılmıştır.

Bazı âyetlerde, Hz. Sâre'nin evladına karşı olan sevgisinden bahsedilmiştir. Hz. Sâre, yıllarca evlat hasreti çekmiştir. Hep bir çocuğu olsun istemiştir. O, çocuğunun olacağına dair bu müjde karşısındaki tutum ve davranışlarıyla şefkatini göstermiştir. Kur'ân, Hz. Sâre'nin meleklerin evlat müjdesinden sonra sergilediği tutumu وَأَمْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ ... فَضَجَّكَتْ şeklinde beyan etmiştir. Bazı meâl müellifleri, âyete “*Ayakta bekleyen karısı rahatlayıp güldü...*”⁴⁰⁰ manasını vermiştir. Evlat müjdesini almadan önce Sâre, perde arkasından meleklerin Hz. İbrâhim'le konuşmasını duymuştur. Helakla ilgili korkusu, kendi milletinin değil de Lût kavminin helak olacağını öğrenmesiyle geçmiştir. Ardından İshâk adlı çocuğu olacağını müjdelendiğini duyması, çocuğun erkek olması, ardından torunu Yakûb'unda doğacağını belirtilmesi sevincini kat be kat artırmıştır.⁴⁰¹ Bazı müfessirler, Hz. Sâre'nin gülmesinin, ilerlemiş yaşında hayız görmesi olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰² Sâre, bundan hala evlat sahibi olabileceğini anlamıştır.

Bazı müfessirler, meleklerin evlat müjdesini, Hz. İbrâhim yerine Hz. Sâre'ye verdiklerini beyan etmiştir. Çünkü onun Hz. Hâcer'den bir evladı olmuş, bundan dolayı melekler, üzüntüsüne son vermek için Hz. İshâk'ı Sâre'ye müjdelemişlerdir.⁴⁰³ Bir kadının çocuğu olacağına erkeklerden daha çok sevinmesi bu müjdenin öncelikle Hz. Sâre'ye verilmesiyle ilişkili kabul edilmiştir.⁴⁰⁴ Hz. Sâre, bu müjdeli haberi duyunca çok sevinmiş ve hatta kendinden geçmiştir. Kur'ân, bunu قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْغِي شَيْخًا şeklinde dile getirmiştir. Bazı meâl müellifleri, âyete “*Sâre ‘Aman yâ rabbi! Ben bir yaşlı kadın, şu da ihtiyar kocam. Bu halde ben çocuk mu doğuracağım. Doğrusu şaşılacak bir şey!’ dedi*”⁴⁰⁵ manasını vermiştir. Buna benzer bazı durumlar değişik âyetlerde açıklanmıştır.⁴⁰⁶

³⁹⁷ Beyzâvî, *Envârü 't-tenzîl ve esrârü 't-te'vil*, 3/213.

³⁹⁸ Neseî, *Medârikü 't-tenzîl ve hakâiku 't-te'vil*, 2/174.

³⁹⁹ Neseî, *Medârikü 't-tenzîl ve hakâiku 't-te'vil*, 2/174. Ayrıca bk. Süyûtî-Mahallî, *Tefsiru 'l-celâleyn*, 265.

⁴⁰⁰ Hûd 11/71.

⁴⁰¹ Neseî, *Medârikü 't-tenzîl ve hakâiku 't-te'vil*, 2/66. Ayrıca bk. Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, 2/410; Celâlî, *Haşiyetu vadihu 'l-mesâlik alâ tefsîri medârik*, 3/125-126.

⁴⁰² Neseî, *Medârikü 't-tenzîl ve hakâiku 't-te'vil*, 2/66; Benzer açıklama için bk. Beyzâvî, *Envârü 't-tenzîl ve esrârü 't-te'vil*, 3/141; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü 'l-'akli's-selîm ilâ mezâya 'l-Kitâbi 'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru 'l-İhyâ-i Tûrâsî 'l-Arabi, 2015), 4/225.

⁴⁰³ Neseî, *Medârikü 't-tenzîl ve hakâiku 't-te'vil*, 2/66. Ayrıca bk. Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, 2/410.

⁴⁰⁴ Neseî, *Medârikü 't-tenzîl ve hakâiku 't-te'vil*, 2/66

⁴⁰⁵ Hûd 11/72.

⁴⁰⁶ İlgili âyet için bk. ez-Zâriyât 51/29.

Hız. İbrâhîm'le Hız. Sâre'nin Hız. İshâk'la olan ilişkisi incelendiğinde zikredilen âyetlerin oldukça önemli konulara değindiğı tespit edilmiştir. Zira evlat sahibi olmayı çok isteyen Hız. Sâre'nin, evlat müjdelendikten sonra vermiş olduğı tepkiler ve söylediğı sözler henüz doğmamış evlatlarına karşı olan özlemini ve şefkatini ortaya koymuştur. Özellikle Hız. Sâre'nin çığlık atarak ve yüzüne vurarak şaşkınlığını ifade etmesi, evladına olan sevgisinin en net göstergesi sayılmıştır. Hız. İbrâhîm ise ilerlemiş yaşta gelen müjdeyle çok mutlu olmuştur. Bu, verilen müjdeye karşı geliştirdiğı şaşkınlıktan sorduğı sorularda göze çarpmıştır. Ayrıca neslinin sadece Hız. İsmâil'le değil, ileride nebilikle müjdelenecek bir başka oğlu Hız. İshâk'la devam edecek olması, onun mutluluğunu daha da artırmıştır.

Ebeveyn-evlat münasebetinde sevgi çok önemli bir yer tutmaktadır. Ancak evlatlar arasında sevgi yönüyle ayırım yapılmaması, bu münasebetin daha sağlıklı yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Hız. İbrâhîm hem İsmâil hem de İshâk'ın müjdelenmesi ve doğumuyla sevinmiştir. Bu sevinci, evlatlarına olan sevgisinin ve aralarında ayırım yapmadığının delili sayılmıştır. O, bu tutumuyla evlatlar arasında sevginin dengeli olması gerektiğinin mesajını vermiştir. Ayrıca bu davranışıyla, günümüz babalarına rol model bir nebi olmuştur. Hız. Sâre ise aldığı müjde karşısındaki söylemleri ve tutumuyla evladına olan özlemini ve sevgisini ortaya koymuştur. Zira annelik fitratı da bunu gerektirmiştir.

2.1.4.2. Hız. İbrâhîm'in Hız. İshâk'a Vasiyet ve Dua Etmesi

Ebeveyn-evlat münasebetinde vasiyet çok önemli bir yer tutmaktadır. Zira ebeveynler, hayatlarında yapmadıkları veya imkân bulamadıkları şeyleri, öldükten sonra evlatlarının yerine getirmesini istemiştir. Bu talep, evlat için önemli bir görev sayılmaktadır. Bu isteğı yerine getirmek, evladın ebeveynine verdiği değerin ve gösterdiği sevginin delilidir. Ayrıca ebeveynin dünyadaki hak ve sorumluluklarının üzerinden kalkması için, anne ve babanın vasiyetini yerine getirmek evlatlar için bir borçtur. Ebeveyn-evlat münasebetinde dua da önemli yer tutmaktadır. Zira ebeveynin, genellikle evladının iyiliğı ve mutluluğı için dua ettiğı bilinmektedir. Bu da ebeveynin evladına olan sevgisi, şefkati ve merhametinden kaynaklanmaktadır.

Hız. İbrâhîm, ölmeden evvel bir vasiyet yapmış ve evlatlarına dua etmiştir. Kur'ân, buna değinmiştir. Zira Hız. İbrâhîm, Allah'a çok dua eden bir elçi olmuştur. Fakat dualarını fiili olanlarıyla da desteklemiştir. Bazı dualarına Kur'ân'da da yer verilmiştir. Özellikle kendinden sonra gelecek nesli için yapmış olduğı dualar ve vasiyetler önemli görülmüştür. O, bunlarda neslini cehennem azabından korumaya çalışan bir baba olarak gözükmüştür. Ebeveynlerin, çocuklarına ilkin iman esaslarından ve özellikle tevhit

inancından bahsetmeleri gereklidir. Bu inancın, yaş ve öğrenme seviyesi dikkate alınarak çocuğa iyice kavratılması gerekmektedir.⁴⁰⁷

Hiz. İbrâhim, tevhid akidesini evlatlarına iyice kavratması için “*Oğullarım! Allah, sizin için bu dini seçti. Öyleyse yalnız ona teslim olmuş müminler olarak can verin!*”⁴⁰⁸ şeklinde vasiyette bulunmuştur. Bu vasiyette Allah’ın, İslâm dinine evlatlarını muvaffak kıldığı ifade edilmiştir. Yine İslâm üzere canlarını vermelerini vasiyet etmiştir.⁴⁰⁹ Bu vasiyetinin her iki evladına yapıldığı âyetten anlaşılmıştır. O, bu vasiyetinde ölümünden sonra evlatlarını İslâm’dan başka bir inanca sapmamalarını salık vermiştir. Bundan hareketle günümüzde ebeveynlerin, evlatlarının mirasını düşünmelerinden daha çok, onların manevi hayatlarıyla ilgili öğütler hususunda kafa yormaları gerektiği anlaşılmıştır. Bu, ebeveyn-evlat arasındaki ilişki açısından önemli görülmüştür.⁴¹⁰

Baba-evlat ilişkilerinde, çocuğa dini kuralları aşılamanın, onu yanlış inanç ve ideolojilerden uzak tutmanın önemli bir yeri vardır. Bu hususta Hiz. Nebi, “*Her doğan çocuk, muhakkak fıtrat üzere doğar. Sonra ebeveynleri onu, nasrânî ya da yahûdî veya mecûsî yapar.*”⁴¹¹ buyurmuştur. Bu açıdan Hiz. İbrâhim, yaşadığı ve tebliğ ettiği İslâm dinini evlatlarına da vasiyet etmiş ve ölmeden önce üzerindeki sorumluluğu atmıştır. Yalnız Allah’a kulluk etmelerini ve sadece ona teslim olmalarını evlatlarından istemiştir. Gerçekten Hiz. İbrâhim, hayattayken nesli için yaptığı dualarla ebeveynlere rol model olmuştur. Bu sebeple Allah, onda güzel örnek olduğunu ifade etmiştir.⁴¹² O, dünyalık işleri gündeme almamış, emirlerin en güzel şekilde yerine getirilmesini ve yasaklardan da kaçınılmasını önermiştir.

Hiz. İbrâhim’in sonraki nesli için yaptığı dualara Kur’ân’da yer verilmiştir. Bu bağlamda “*...Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!*”⁴¹³ niyazında bulunmuştur. Böylece o, maddi ve manevi putlara tapmaktan evlatlarını korumasını Allah’tan istemiştir. Allah, duasını kabul etmiş, hiçbir evladı putlara ibadet etmemiştir.⁴¹⁴ O, sadece Allah’a kulluk etmiş ve evlatlarından da ona ibadet etmelerini istemiştir. Bu tavsiye günümüz babaları için örnek alınması gereken hususlardan biridir. Zira günümüzde babaların, evlatlarını putlara veya değişik ideolojilere yem olmaktan korumak için dua etmeleri gerekmektedir. Nitekim günümüzde evlatlar, bedenlen sağlıklı olsa da ruhen bazı sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların birçoğu ise, maneviyatlarını

⁴⁰⁷ Halim Bilgin, *Günümüz Ebeveyn-Çocuk İlişkisinde Yaşanan Problemler ve Kur’ân’da Ebeveyn-Çocuk İlişkisi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 60.

⁴⁰⁸ el-Bakara 2/132.

⁴⁰⁹ Nesefî, *Medârikü’l-tenzîl ve hakâiku’l-te’vîl*, 1/137. Ayrıca bk. Mahallî - Süyûtî, *Tefsiru’l-celâleyn*, 20.

⁴¹⁰ Çalışkan, *Kur’ân’ı Kerîm’de Çocuk-Ebeveyn İlişkisi*, 79.

⁴¹¹ Buhârî, “Cenâiz”, 23 (No. 1358)

⁴¹² Âyet için bk. el-Mümtehine 60/4.

⁴¹³ İbrâhim 14/35.

⁴¹⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 17/17.

zedeleleyen ve onları bunalıma sokan farklı inanç ve ideolojilerden kaynaklanmaktadır. Bu gibi inançlar çocukta yerleşmeden önce, ebeveynin eğitim ve tavsiyeleriyle evladını koruması gerekmektedir. Ebeveynin evladı için yaptığı dua, çocuğu korumaya vesile olacak bir fiildir.

Hız. İbrâhim, evlatları için “*Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle...*”⁴¹⁵ şeklinde dua etmiştir. Bu dua, Hız. İbrâhim’le evlatları arasındaki ilişkide önemli bir yere sahiptir. Zira bunun bir babanın evlatları için yapacağı en hayırlı dualardan biri olduğu belirtilmiştir. Çünkü namazın, imanın kalesi ve dinin direği olduğu hadislerde dile getirilmiştir.⁴¹⁶ O, bu duasıyla evlatlarının cennete girmeleri için Allah’tan bir vesile istemiştir. Neslini devam ettirecek olan evlatlarının da kurtuluşa ermelerini dilemiştir. O, hayatında dünya yaşantısının gelip geçiciliğine işaret etmiş ve ebedi hayat için evlatlarına tavsiyede bulunmuştur. Yaptığı dualarla, İslâm toplumuna da örnek bir nebi olmuştur.

Hız. İbrâhim verdiği vasiyet ve yaptığı dualarla neslini ve evlatlarını korumaya çalışmıştır. Kurtuluşun soy bağıyla olmadığını evlatlarına yaptığı nasihatlerle ortaya koymuştur. Aksine kurtuluşun iman bağıyla gerçekleştiğinin farkında olmuş ve ona göre hareket etmiştir. Hız. İbrâhim’in bu davranışının ilahi emirlerle de bağdaştığı tespit edilmiştir. Kur’ân, bu hususa “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...*”⁴¹⁷ âyetiyle temas etmiştir. Hız. İbrâhim zikredilen emre riâyet etmiş, Hız. İshâk başta olmak üzere yaptığı dualar ve verdiği nasihatlerle neslini cehennemden korumaya çalışmıştır.

Ebeveynlerin evlatlarına güzel şeyleri tavsiye etmeleri ve onları kötü şeylerden sakındırmaları onlara karşı görevleri arasındadır. Aslında iyiliği emredip, kötülükten sakındırmak bütün iman edenlerin birbirine karşı görevlerinden biridir. Bundan dolayı ebeveynin en önemli görevlerinden biri, hayatı boyunca edindiği tecrübelerden yola çıkarak evladı için en doğrusunu tavsiye etmektir. Zira çocuğun, doğumundan itibaren rehberlik edilmeye ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın giderilmesinde de ebeveyn, en büyük pay sahibidir.

2.1.5. Hız. İshâk’ın Hız. Yakûb’la Münasebeti

Kaynaklar, Hız. İshâk’ın Refaka bint-i Betvil’le evlendiğini bildirmiştir. Bu evlilikten Ays ve Yakûb adında ikiz çocukları doğmuştur.⁴¹⁸ Hız. İshâk’ın oğlu Yakûb’la

⁴¹⁵ İbrâhîm 14/40.

⁴¹⁶ Sâbûnî, *Tefsîru ’l-vâdîhu ’l-müeyesser*, 636.

⁴¹⁷ et-Tahrîm 66/6.

⁴¹⁸ Taberî, *Târîh*, 1/190. Ayrıca bk. Sa’lebî, *’Arâ’isi ’l-mecâlis*, 101.

ilişkinine dair kaynaklarda sınırlı bilgiler mevcuttur. Bu iki elçinin doğumu, Hz. İbrâhim'e melekler tarafından müjdelenmiştir. Kur'ân bu hususu birçok âyette dile getirmiştir.⁴¹⁹ Hz. İshâk, babasının kendisini yetiştirdiği gibi evlatlarını yetiştirmiştir. Onları, yanlış inanç ve ideolojilerden korumaya gayret etmiştir.

Baba İshâk'ın evladıyla münasebeti daima sevgi ve saygı çerçevesinde oluşmuştur. O, oğlunun daima yanında olmuş hem varlığıyla hem de cümleleriyle evladını desteklemiştir. Kaynaklar, baba İshâk'ın evladına bazı müjdeler verdiğini açıklamıştır. Hz. İshâk, evladının Allah tarafından peygamberlikle görevlendirileceğini söylemiştir. Allah, Yakûb'un soyundan peygamberler çıkaracağını evladına bildirmiştir. Ayrıca çokça hayır ve bereketin Allah tarafından evladına bahşedileceğini müjdelemiştir.⁴²⁰ Hz. İshâk hem bir nebi hem de bir baba olarak evladına müjdeler vermiş ve onu motive etmiştir. Bu da baba-oğul arasındaki ilişkiye olumlu yansımıştır. Zira çocuğun sevindirilmesi bu ilişkinin daha da güzel bir şekilde ilerlemesi için oldukça önemlidir.

Ebeveyn-evlat arasındaki münasebet bağlamında Hz. İshâk'ın evladına tavsiyeleri de incelenmeye değer bulunmuştur. O, evladına bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Evladını hataya düşmekten korumaya gayret etmiştir. Kaynaklarda evladına evlilikle ilgili birtakım nasihatlerde bulunduğu ifade edilmiştir. Hz. İshâk, evladına Ken'ân'lılardan hiçbir kadınla evlenmemesini nasihat etmiştir. O, evladına dayısı Lâbân'ın yanına gitmesini⁴²¹ ve dayısının kızlarıyla evlenmesini tavsiye etmiştir.⁴²²

Hz. İshâk, evladına bir babadan öte dost gibi davranmıştır. O, verdiği müjdelerle evladını sevindirmiştir. Ayrıca bir baba olarak evladının evliliğiyle de ilgilenmiştir. Evladını kendi haline bırakmamıştır. Hz. İshâk, tecrübelerine dayanarak evladına nasihat etmiştir. Böylece evladına yol gösteren bir baba olmuştur. Evladının yanlış bir karar almasına engel olmaya çalışmıştır. Onun bu tutumu, evladına olan ilgisine ve sevgisine delil sayılmıştır. O, evladına karşı takındığı tutumla örnek bir baba olmuştur. Evladına karşı olan sevgisi ve ilgisi, baba-oğul ilişkisinin güzel bir şekilde ilerlemesine vesile olmuştur.

2.1.6. Hz. Yakûb'un Oğullarıyla Münasebeti

İnsan, yaratılış gereği toplumsal bir varlıktır. Bu açıdan birey, nasıl davranacağını, nasıl bir ahlaki kimliğe bürüneceğini ve olaylara nasıl tepki vereceğini çocukluğundan itibaren ailesinden öğrenmiştir. Aile ortamında yetişen çocuk, zamanla kişiliğini bunlara

⁴¹⁹ Âyetler için bk. Hûd 11/71; el-Enbiyâ 21/72; el-En'âm 6/84.

⁴²⁰ Ya'kûbî, *Târîh*, 1/10.

⁴²¹ Ya'kûbî, *Târîh*, 1/10.

⁴²² Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 39.

kıyasla kuracaktır. Ancak kişiliğinin oluşumunda birçok etkenin rolünden söz edilmiştir. Zira çocuklar, bu dönemde örnek alabilecekleri rol modellere ihtiyaç duymuşlardır. Bunların başında da hiç şüphesiz anne-babanın rol modelliği öne çıkmıştır. Modern bilimler, çocukların toplumsal ve ahlaki kuralları öğrenmesinin rol-model alma yoluyla olabileceğini veya kişiliklerinin inşasının da aynı şekilde örnek alarak benimseme yoluyla şekillendiğini açıklamıştır.⁴²³

Hız. Yakûb, kıssada anlatılan olaylar çerçevesinde her hareketiyle evlatlarına örnek olmuş, yaşanan her olaya verdiği tepkilerle çocuklarının gelişiminde etkin rol oynamıştır. Onun sevgisi, şefkati, merhameti, tevekkülü, affediciliği ve tedbiri gibi birçok unsur, çocuklarının her anlamda yollarını aydınlatmıştır. Ama yine de evlatlarındaki kıskançlığın ya da birini çok sevip diğerini az sevmeye iddiasının önüne engel olamamıştır. Zira o, yaptırmakla görevli değildir, aksine sadece anlatmakla ve öğretmekle mesuldür. O da sadece bunu yapmıştır.

2.1.6.1. Hız. Yakûb ve Oğulları Arasındaki İlişkide Sevgi

Ebeveyn-çocuk ilişkisinin temelini, sevginin oluşturduğu beyan edilmiştir. Bu duyguyla büyüyen çocuğun, yetişkinlik döneminde devamlı olarak bunu hissettiği ve davranışlarında bunu uyguladığı tespit edilmiştir.⁴²⁴ Ancak bazı ebeveynlerin, öz evlatlarıyla üvey çocukları arasında özellikle sevgi bakımından ayırım yaptığı bilinmiştir. Bu, kardeşler arasında kıskançlık, kin ve nefret gibi olumsuz davranışların oluşmasına sebep olmuştur. Ayrıca ebeveynin bu tutumu, ebeveyn-evlat ilişkisini de olumsuz etkilemiştir. Nitekim aile, sevgi tohumlarının çocuğun kalbine atılacağı ilk kurum olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı, öz ve üvey evlatlar arasında ayrımcılık yapılmaması ve sevginin eşit ve adaletli bir şekilde çocuğa hissettirilmesi ebeveyne düşen görevlerden olmuştur. Zira aile içinde sevgiden mahrum edilerek ve dışlanarak büyümek, çocuğun erkenden ailesinden uzaklaşmasına sebep olan unsurlardan biri olmuştur.

Kaynaklarda Hız. Yakûb'un 12 oğlunun olduğuna yer verilmiştir. Yûsuf ve Bünyâmin'in öz kardeş ya da anne-baba bir kardeş olduğu zikredilmiştir. Hız. Yakûb'un eşi öldükten sonra, Yûsuf ve öz kardeşi Bünyâmin'in⁴²⁵ öksüz kaldıkları ve küçük olmaları sebebiyle diğer kardeşlerine göre Hız. Yakûb'un bu ikisiyle daha fazla ilgilendiği açıklanmıştır. Bazı müfessirler, Hız. Yakûb'un Yusuf'a daha fazla ilgi duymasını, onun

⁴²³ Yasemin Çekiçoğlu, "Çocuğun Kişiliğini Rol Modeli Belirler", *Diyanet Dergisi Ailem Eki*, 332/1 (Ağustos 2018), 21.

⁴²⁴ Bilgin, *Günümüz Ebeveyn-Çocuk İlişkisinde Yaşanan Problemler ve Kur'an'da Ebeveyn-Çocuk İlişkisi*, 78.

⁴²⁵ Hız. Yusuf'un küçük kardeşinin ismi, Kur'an'da zikredilmemiştir. Bazı tefsirlerde onun adının Bünyâmin olduğu ifade edilmiştir. Detaylı bilgi için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*, 3/112. Ayrıca bk. Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 2/840.

kardeşlerinden daha küçük olmasıyla ilişkilendirmiştir. Çünkü psikolojide, küçük çocuğun insana daha sevimli gelmesi gayet doğal bir durum olarak kabul edilmiştir. Bazı müfessirler, Hz. Yakûb'un, oğluna sevgisini bazı gerekçelerle izah etmiştir. Buna göre Hz. Yakûb, oğlunda dini ve ilmi yönden diğer çocuklarına göre üstünlük görmüştür. Ayrıca onun nebilikle müjdeleneceğini düşünmüştür. Bu sebeplerden dolayı ona daha fazla ilgi göstermiştir.⁴²⁶

Hz. Yakûb, bu iki evladının küçük olması ve anne sevgisinden mahrum bulunmasından dolayı onlara daha çok ilgi göstermiştir. Zira bir çocuğun annesini kaybetmesi hayatta karşılaşılabileceği en zor durumlardan biri olarak kabul edilmiştir. Çünkü çocuk, her yaşta annesine ihtiyaç duymuştur. Ancak çocuğun, annesinin sevgisine ve ilgisine daha fazla ihtiyaç duyduğu bir zamanda onu kaybettiğinde, onun için hayatın daha zor geçeceği herkese malum olmuştur.⁴²⁷ Bundan dolayı Hz. Yakûb, evlatlarını büyütürken onlara hem annelik hem de babalık yapmıştır. Onlarla daha fazla ilgilenerek anne şefkatini onlara hissettirmeye çalışmıştır. Bunun bir sonucu olarak diğer kardeşlerde Yûsuf'a karşı bir kıskançlık oluşmuştur. Ancak genel manada baba-oğul arasındaki ilişki incelendiğinde Hz. Yakûb, tüm evlatlarına çok hassas davranmıştır. Başlarına gelen bütün olumsuz olaylarda onlar için derin bir üzüntü duymuştur.⁴²⁸

Kıskançlık, bireyler arasında kin ve nefretin oluşmasına sebep olan en temel unsurlardan biridir. Bu olgu, toplumun her biriminde her daim yerini almaktadır. İnsanın kendini başkalarıyla kıyaslamasıyla başlayan kıskançlık, insanın huzursuzluğuna ve mutsuzluğuna sebep olmaktadır. Dahası aşırı kıskançlık, kişinin ruhsal ve psikolojik olarak hastalıklar yaşamasına neden olmaktadır. Özellikle anne-baba arasında yaşanan kıskançlık, ebeveynin birbirine olan güvenini zedelemektedir. Çocuklar arasındaki kıskançlık ise, onları birbirine karşı saldırgan olmaya ve birbirine zarar verici eylemler yapmaya sevketmektedir.

Kur'an, Hz. Yûsuf'un babasına يَا أَبَتِ yani ey babacığım, babasının da oğluna يَا بُنَيَّ yani ey oğulcuğum! şeklinde hitap ettiklerine işaret etmiştir. Bu iki şey, ebeveyn-evlat arasında sevgi ve saygı bağını gösteren en net veri olmuştur. Bazıları, Hz. Yakûb'un, diğer oğullarıyla arasındaki ilişkinin daha resmi olduğunu dile getirmiştir. Onlar, Yakûb'a يَا أَبَانَا yani ey babamız! şeklinde seslenmemiştir. Bu şekilde ki hitabın, dilde samimiyetten uzak olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda ben-î yakûb, Bünyâmin hakkında, “Onu babasından isteyeceğiz...”⁴²⁹ diyebilmiştir. Zira onlar, sanki Hz. Yakûb kendi babaları

⁴²⁶ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2/87.

⁴²⁷ Feride Çıplak, *Sözlü Kültürde Anne ve Çocuk İlişkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 38.

⁴²⁸ Topçu, *Kur'an'da Aile Örnekleri*, 73.

⁴²⁹ Yûsuf 12/61.

değilmiş gibi ve Bünyâmin'in babası başka biriymiş gibi “babasından” ifadesini kullanmışlardır. Bu durum, Yûsuf'un kardeşlerinin, babaları Hz. Yakûb'la arasındaki ilişkinin daha resmi, saygı ve sevgiden çok uzak olduğunu ortaya koymuştur.⁴³⁰ Hz. Yakûb, “oğulcuğum” ifadesiyle büyüklerin küçüklere nasıl hitap edeceğini öğretmiştir. Nitekim o, evladına tatlı dilli olmanın güzelliğini, sevgi ve şefkatin sözlerle nasıl ifade edilmesi gerektiğini göstermiştir.

En güçlü dayanışma bağlarından birinin kardeşlik olduğu belirtilmiştir. Kardeşlik ilişkisinin temelinde, ebeveynin çocuklarına karşı tutumlarının önemli olduğu zikredilmiştir. Kardeşlik ilişkisinin olumlu yönleri olduğu gibi, onun kardeşler arasında kıskançlığa da neden olduğu beyan edilmiştir.⁴³¹ Hz. Yakûb'un Yûsuf'a olan sevgisi, kardeşlerin Yûsuf'a düşmanca tavır sergilemesine ve onu kıskanmalarına sebep olmuştur. Bu durumun farkında olan olan Hz. Yakûb, Yûsuf'un gördüğü rüyayı kardeşlerine anlatmamasını tembihlemiştir. Çünkü baba, Hz. Yûsuf'un kardeşlerini yöneteceğini anlamıştır. Kardeşleri hasetlerinden dolayı Yûsuf'a zarar vereceklerinden rüyasını anlatmamasını oğluna nasihat etmiştir.⁴³²

Ben-î yakûb, bu rüyaya göre Yûsuf'un ileride sahip olacağı vasfı bilememiştir ama onu baba Yakûb anlamıştır. Buna karşı onlar, Yûsuf'tan daha büyük ve güçlü olduklarını düşünmüşler ve Hz. Yakûb'un ona olan sevgisini yadırgamışlardır. Ayrıca gündelik işlerde ben-î yakûb, babalarına ondan daha çok yardım ettikleri için Yakûb'un ona olan sevgisine anlam verememişlerdir. Hatta baba bir kardeşleri olan Yûsuf ve Bünyâmin'i, gerçek kardeş bile saymamışlardır.⁴³³ Kur'ân, bu hususu “*Hani kardeşleri, 'Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Halbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılğı içinde!..'* demişlerdir.”⁴³⁴ şeklinde beyan etmiştir. Hepsî kardeş olduğu halde “...Yûsuf ile öz kardeşi...” ifadesi kullanılmış ve asla “kardeşimiz” denilmemiştir. Bünyâmin ve Yûsuf'la aynı anneden olmamaları, kardeşlerini kendilerinden ayrı görmelerine sebep olmuştur. Yani burada öz üvey ayrımı yapılmıştır. İki kardeşin, diğerlerine göre üvey olmaları ve diğerlerince kıskanılmaları sebebiyle bu ifadeyi kullanmışlardır.⁴³⁵ Bu ayrımcılık kokan ve dışlayıcı dil, öz üvey kardeşlerde olduğu gibi, bazen öz kardeşler arasında da olmuştur.

⁴³⁰ İbrahim Yıldız, “Kur'ân'da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yûsuf Kıssalarına Psikolojik Bir Bakış”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24 /1 (Haziran 2020), 87.

⁴³¹ Ersöz Tap, *Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutum ve Davranışları ile İlkokul Çağındaki Çocukların Sosyalleşmeleri Arasındaki İlişki*, 150.

⁴³² Sâbûnî, *Safvetü 't-tefâsîr*, 2/543. Ayrıca bk. Mahallî - Süyûtî, *Tefsîru 'l-celâleyn*, 236.

⁴³³ Yıldız, “Kur'ân'da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yûsuf Kıssalarına Psikolojik Bir Bakış”, 88.

⁴³⁴ Yûsuf 12/8.

⁴³⁵ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 5/36.

Hız. Yakûb'un gözlerinin kör olması, evladına olan sevgisini gösteren delillerden biridir. Ben-î yakûb, Bünyâmin'i Mısır'da bırakıp geri dönmüş, bunun üzerine Hız. Yakûb'un evlat acısı daha da şiddetlenmiştir. Yûsuf için âh edip üzölmüş ve gözlerine ak düşmüştür. Kur'ân, onun halini "...Âh Yûsufum âh! İçim yanıyor! diyordu. Sonunda üzüntüden gözlerine ak düştü. Artık kederini içine gömüyordu."⁴³⁶ şeklinde açıklamıştır. Evladının yokluğuyla imtihan edilen bir baba, oğluna hasretinden ve yaşadığı üzüntüden gözlerini kaybetmiştir. Bütün bunlar, evladına olan sevgisinin büyüklüğünü ifade etmiştir. Bazı müfessirler, "...gözlerine ak düştü..." ifadesinin, fazla ağlamaktan dolayı gözlerin yaşla dolması, siyahlığının yok olması veya beyazlaşması anlamına geldiğini söylemiştir.⁴³⁷

Hız. Yakûb'un iki evladına olan sevgisini, Bünyâmin Mısır'da alıkonulduğunda ben-î yakûb daha iyi anlamıştır. Kur'ân, bunu "Onlar, 'Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine içimizden birini alıkoş. Şüphesiz biz seni iyilik sever biri olarak görüyoruz.' dediler."⁴³⁸ cümleleriyle ifade etmiştir. Bünyâmin alıkonulunca onu kurtaramayan ve elleri boş geri döneceklerini anlayan kardeşler, babalarının Bünyâmin'e olan sevgisini kullanarak onu kurtarmayı denemişlerdir. Bundan dolayı, kendisinden ayrılamayacağı "...çok yaşlı bir babası var..." ifadesini Hız. Yûsuf'a karşı kullanmıştır. Onlar, Yûsuf'tan sonra Bünyâmin'e de babalarının ayrı bir sevgi beslediğini düşünmüştür. Bundan dolayı Bünyâmin'in yerine kendilerinden birini almasını teklif etmişlerdir. Onlar, bu istekleriyle babalarının Yûsuf ve Bünyâmin kadar kendilerine şefkat ve muhabbet beslemediğini ifade etmişlerdir.⁴³⁹

Görüleceği üzere, Hız. Yakûb'un oğluna karşı olan bu sevgisi, hitabındaki incelikten, nezaketinden ve gözlerine ak düşmesinden anlaşılmıştır. Ayrıca Hız. Yakûb, ona rüyasını anlatmamasını tembihlemiştir. Bununla o, diğer çocuklarını da hataya düşmekten korumak istemiştir. Sözleri ve davranışlarıyla çocuklarını hataya meyletmekten ve kötü davranışlardan uzaklaştırmak istemiştir. Onun bu tutumları, evlatlarına olan samimi duygularının ve şefkatinin göstergesi sayılmıştır. Zira o, evlatlarına hem annelik hem de babalık yapmıştır. Evlatlarına gösterdiği sevgiyle onların manevi ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Ayrıca o, evlatların yetiştirilmesi hususunda sorumluluğunu bilerek hareket etmiştir.

Baba hem kız hem de erkek çocuk için güven kaynağı olmuştur. Ayrıca baba, evlatları için bir rol model olmuştur. Yani evlatlar, babalarından gördükleri her davranışı

⁴³⁶ Yûsuf 12/84.

⁴³⁷ Mahallî - Süyûtî, *Tefsîrû'l-celâleyn*, 1/245. Benzer açıklamalar için bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 13/321; İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 2/620; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 12/108.

⁴³⁸ Yûsuf 12/78.

⁴³⁹ Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 4/302.

özümsemiş ve davranışlarına yansıtmıştır. Bundan dolayı baba, sergilediği tutum ve davranışlarla, evladının davranışlarına yön verici olmuştur. Aile içinde sevgi, şefkat ve merhamet gibi davranışlardan mahrum büyüyüp, bunun yanında şiddet, tehdit ve küfür gibi olumsuz tutumlara maruz kalan çocuklar saldırgan ve kavgaya meyilli olmuştur. Ancak sevgi, saygı ve huzurun egemen olduğu bir ailede yetişen çocuk ise, etrafındaki bireylerle daha samimi ve içten ilişki kurmuştur. Bundan dolayı çoğu zaman baba, çocuğunun toplum içindeki davranışlarının bir aynası olmuştur.

2.1.6.2. Hz. Yakûb'un Ben-î Yakûb'a Karşı Sevgisi

Daha önce Hz. Yakûb'un sevgisinden biraz söz edilmiştir. Burada genel olarak tüm çocuklarına olan sevgisinden bahsedilmeye çalışılmıştır. Yûsuf'a olan ilgisi, Hz. Yakûb'u diğer evlatları arasında ayırım yapmaya sevk etmemiştir. Zira o, bir baba olarak adalet ilkesini benimsemiş ve hiçbir evladına karşı şefkati ve merhameti elden bırakmamıştır. Ben-î yakûb ise, çok hatalı bir şekilde Yûsuf'u daha çok sevmesi veya onunla daha fazla ilgilenmesi sebebiyle kıskançlık göstermişlerdir. Ancak, Kur'an'da onun, diğer evlatlarını sevmediğine veya daha az sevdiğine yahut aralarında ayırım yaptığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. O, bir baba olarak, evlatları arasında kıskançlığı artıracak tutum veya davranışta bulunmamıştır. Bu bağlamda Hz. Yakûb, Yûsuf'u kuyuya iple sarkıtmalarına ve kendisine yalan söylemelerine rağmen evlatlarını azarlamamıştır. Ayrıca aralarında herhangi bir kıskançlık ve haset yokmuş gibi evlatlarına eşit muamelede bulunmuştur. Her fırsatta anneleri ayrı olsa da kardeş olduklarını onlara hatırlatmış ve kardeşlik duygusunu kalplerine yerleştirmeye gayret etmiştir.⁴⁴⁰

Hz. Yakûb'un, Yusuf ve Bünyamin'i daha çok sevdiği şeklindeki hatalı çıkarım, ben-î yakûb'un ...لْيُؤْسِفْ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيَّ أَيْنَمَا مَنَّا... sözünde Kur'an'da beyan edilmiştir. Bazı meâl müellifleri âyete "...Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözündeki bizden daha değerli..."⁴⁴¹ manasını vermiştir. Ben-î yakûb'un "*bizden daha değerli*" ifadesi, Hz. Yakûb'un bütün evlatlarını sevdiğini göstermiştir. Oğullar bu ifadeyi kullanarak aslında babalarının kendilerini sevdiğini ifşâ etmişlerdir.⁴⁴²

Baştan sona evlatların bu düşüncesinin çok hatalı olduğu Kur'an'ın ifadesinden anlaşılmıştır. Mesela diğerlerinin Yûsuf'u kıskanacağını bilen Hz. Yakûb, rüyasını kimseye anlatmamasını ondan istemiştir. Bu, haksızlık yapacak kardeşlerin zulmünü engellemeye yönelik bir baba tavrı olmuştur. Çünkü baba, onun gelecekte nebi olacağını

⁴⁴⁰ Yıldız, "Kur'an'da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yûsuf Kıssalarına Psikolojik Bir Bakış", 88.

⁴⁴¹ Yûsuf 12/8.

⁴⁴² İsmail Kılıç, "Kur'an Kıssalarında Bir Üsve-i Hasene Sunumu: Ebeveyn ve Eğitimci Rolüyle Hz. Ya'kûb (a.s)", *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 15 (31 Aralık 2022), 603.

düşünmüş, bu sebeple hem ona zarar gelmesini hem de kardeşleriyle arasının bozulmasını istememiştir. Hikmetli davranışıyla baba, evlatlarını şeytanın tuzağından uzak tutmuştur. Tüm şüphelerine rağmen diğer evlatlarını üzme istemediğinden Yûsuf'la birlikte oynamaları için kıra göndermiştir. Bunlar, onları sevdiğinin ve onlara güvenmek istediğinin belirtisi olmuştur.⁴⁴³

Hiz. Yakûb, evlatlarının yalan söylediğini bildiği halde ve bu sebeple yıllarca acı çekmesine rağmen onlara hiç beddua etmemiştir.⁴⁴⁴ Bu da bir baba olarak evlatlarına karşı şefkatinin ve merhametinin en net göstergesi sayılmıştır. Yine benzer bir durum, Bünyâmin'in Mısır'da alıkonulması üzerine babalarından gelmiştir. Onlara yine kızmamış ve yaşananların bir hikmeti olduğunu düşünmüştür. Bazı müfessirler, kardeş Bünyâmin'in hapse atılması üzerine ben-î yakûb'tan Şâm ve Yahûda'nın Mısır'da kaldığını zikretmiştir.⁴⁴⁵ Hiz. Yakûb, Mısır'da kalan çocukları hakkında عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي ... ifadesini buyurmuş ve âyete "...Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir..."⁴⁴⁶ manası verilmiştir. Âyetteki هم zamirinin çoğul olduğu ve bunun da ikiden fazla, en az üç olduğu ifade edilmiştir. Bundan dolayı Hiz. Yakûb'un duası, Yûsuf ve Bünyâmin dışında Şâm ve Yahûda'yı da kapsamıştır. Yani baba Yakûb, dört oğlu için de dua etmiştir.⁴⁴⁷

Hiz. Yakûb, bir duasında Allah'tan Yûsuf'un, Bünyamin'in ve diğer kardeşin kendisine gelmelerini istemiştir. Bu şekilde dua etmesi, diğer oğullarını da Yûsuf'tan ve kardeşinden ayırmadığının delili olmuştur. Ayrıca ben-î yakûb, pişmanlık duyarak babalarına gelmiş ve Allah'tan kendileri için bağışlama dilemesini istemiştir. Hiz. Yakûb, onların bu isteğini kabul etmiştir. Bundan hareketle onun diğer evlatlarını da sevdiği ve ayırım yapmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Hiz. Yakûb'un evlatlarına karşı gösterdiği adalete ve eşitliğe dayalı bu tutumu modern dönemlerde ebeveyn münasebetlerinde vazgeçilmez bir değer olmuştur.⁴⁴⁸

Anne ve baba, çocuğun sadece maddi ihtiyacından sorumlu değildir. Bunun yanında çocuğun manevi ihtiyaçlarını karşılamak, öncelikle ebeveynin görevidir. Evlatlara sevgi göstermek ise, çocuğun manevi ihtiyacını karşılayan en önemli değerlerden biridir. Bundan dolayı evlatlarına sevgilerini hissettirmek ve aralarında ayırım yapmamak, ebeveynlerin en önemli görevlerinden biridir. Zira sevginin yanı sıra evlatlar arasında eşit muamelede bulunmak, ebeveyn-evlat bağına güçlendirmektedir. Ayrıca bu

⁴⁴³ Yıldız, "Kur'an'da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hiz. Yûsuf Kıssalarına Psikolojik Bir Bakış", 88.

⁴⁴⁴ Kayhan, *Modern Öykü Kuramı Bağlamında Kur'an'da Yûsuf Kıssası*, 259.

⁴⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/272.

⁴⁴⁶ Yûsuf 12/83.

⁴⁴⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk, Ahmet Ferid (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l İlmiyye, 1424-2003), 2/161.

⁴⁴⁸ Yıldız, "Kur'an'da Kardeş Şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hiz. Yûsuf Kıssalarına Psikolojik Bir Bakış", 88.

tutum, kardeşlerin birbirine karşı sevgisinin, saygısının ve bağlılığın artmasına katkı sağlamıştır. Ancak aile içinde sevgiden yoksun ve dışlanarak büyütülen çocukların ebeveynleriyle münasebeti, mesafeli ve resmi bir tutum içinde gerçekleşmiştir. Bu durum, kardeşlerin birbirine karşı davranışlarını olumsuz yönde etkileyen en önemli unsurlardan biridir.

Hız. Yakûb, evlatları arasında hiçbir zaman ayırım yapmamıştır. Hepsine karşı sevgisini, sözleri ve fiilleriyle hissettirmiştir. Evlatlarını, birbirine kin beslemeye sevkedecek her türlü tutumdan sakınmıştır. O, özellikle birden fazla evladın beraber büyütülmesinde çok hassas bir denge olduğunu göstermiştir. O, bu hususta sınırı aşmamış ve doğrudan hiçbir evladını sevmeyişi ona söylememiştir. Ancak çocukları hatalı bir düşünceye kapılmıştır. Ancak baba, söylemleri ve davranışlarıyla onları da sevdiğini ikna edici bir tavır takınmıştır.

2.1.6.3. Hız. Yakûb'un Ben-î Yakûb'la İlişkisinde Güven Olgusu

Baba-oğul arasındaki ilişkide karşılıklı güven oldukça önemlidir. Zira aile fertlerinin birbirine güvenmesi, mutluluk ve huzurun sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Güven, ebeveyn-evlat arasındaki samimiyeti, birbirlerine olan inançlarını ve bağlılıklarını artırmaktadır. Ebeveynin evladına güvenmesi, çocuğa kendini değerli hissettirmektedir. Ebeveyn-evlat arasında güvenin bulunmaması, aile fertlerinin birbirine şüpheyle bakmasına ve birbirlerini sürekli kısıtlamalarına, sorgulamalarına ve engellemelerine neden olmaktadır.⁴⁴⁹ Bundan dolayı aile içinde mutluluğun sağlanması için ebeveynin, evladına güvenini hissettirecek tutum ve davranışlarda bulunması gerekmektedir.

Yûsuf kıssasında Hız. Yakûb'un evlatlarıyla olan ilişkisi bağlamında güven olgusu şu şekilde ortaya çıkmıştır. Bir gün ben-î yakûb, Yûsuf'un gezip oynaması için kendileriyle beraber kırlara gelmesini babalarından talep etmiştir.⁴⁵⁰ Babaları, onların bu talebine "...Doğrusu onu götürmeniz beni endişelendiriyor. Farkında olmadığınız bir sırada onu kurt yer diye korkuyorum..."⁴⁵¹ cevabını vermiştir. Onlar, "Ey babamız! Niçin Yûsuf konusunda bize güvenmiyorsun? Oysa biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz."⁴⁵² demek suretiyle babalarının, kendilerine olan güvensizliğini ifşa etmişlerdir. Yakûb, zaten bu konuda onlara güvenmemiş ve bunu münasip bir dille söylemiştir.

Bazı müfessirler, ben-î yakûb'un "...Niçin bize güvenmiyorsun?.." sorusundan, daha önce Yûsuf'un kendileriyle beraber kıra çıkmasını talep ettikleri sonucunu

⁴⁴⁹ Halil İbrahim Acar, "Ailede Sadakat ve Güven (Kur'an ve Sünnet Bağlamında)", *Journal of Turkish Studies* 12/29 (Ocak 2017), 14.

⁴⁵⁰ Âyet için bk. Yûsuf 12/12.

⁴⁵¹ Yûsuf 12/13.

⁴⁵² Yûsuf 12/11.

çıkarmıştır. Yine o müfessirler, bundan, babalarının onlara güvenmediği ve bu sebeple buna izin vermediği sonucunu da tahsil etmiştir. Oysa Hz. Yakûb, oğullarına güvenmediğini açıkça söylememiş ve fakat onu kurdun yiyeceğinden endişe duyduğunu belirtmiştir. Bir baba olarak oğullarının kalbini kırmak istemediği için böyle söylediği ifade edilmiştir. Yorumlarda, onu kıra oğullarıyla göndermemesi, aslında Yakûb'un onlara güvenmediğinin işareti sayılmıştır. Baba, bir bahane ileri sürerek oğullarının teklifini kibarca reddetmiş ve onlara güvenmediğini hissettirmeme nezaketi göstermiştir.⁴⁵³

Kur'ân, ben-î yakûb'un, ellerinde kanlı bir gömlekle ağlayarak babalarına geldiklerini ve kardeşlerini kurdun yediğini söylediklerini beyan etmiştir.⁴⁵⁴ Hz. Yakûb'un çocuklarına inanmadığını قَالِ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا şeklinde Kur'ân beyan etmiştir. Bazı meâl yazarları âyete "...Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiştir."⁴⁵⁵ manasını vermiştir. Âyette zikredilen بَلْ edatı, idrab edatı olup, âyette pekiştirmek amacıyla istimal edilmiştir. Hz. Yakûb, oğlunu kurdun yediğine ilişkin iddiayı çürütmek için bu ifadeyi kullanmıştır. Böylece Hz. Yakûb, onların içindeki kin ve nefrete dair kötü düşünciyi ortaya çıkarmak istemiştir.⁴⁵⁶

Bazı müfessirler, âyette zikredilen بَلْ edatının, onların "onu kurt yemiş" sözünü reddetmek için geldiğini ifade etmiştir. Bu edatla birlikte Hz. Yakûb, aslında "Sizin söylediğiniz gibi değil" demek istemiş ve oğullarının sözlerine inanmadığını ifade etmiştir. Bazı yorumlarda, Hz. Yakûb'un çocuklarına inanmamasının birçok nedeninden bahsedilmiştir. Mesela oğullarının Hz. Yûsuf'a besledikleri kini ve hasedi bildiği ifade edilmiştir. Yûsuf'un gördüğü rüyaya "...Böylece rabbin seni seçecek, sana nimetini tamamlayacaktır..."⁴⁵⁷ yorumunu yapması, bir başka sebep olarak zikredilmiştir. Ayrıca "bu kurt ne kadar yumuşak huylu bir kurtmuş! Yusuf'u yemiş ama gömleğini dahi yırtmamış!" şeklinde evlatlarına verdiği cevapla da bunu göstermiştir. O, bunu, onlara inanmadığının göstergesi olarak belirtmiştir. Son olarak, oğullarından birinin "Belki de onu hırsızlar öldürmüştür." sözüne karşılık olarak, Hz. Yakûb'un "Hırsızlar öldürmek yerine, gömleğini almaya daha çok muhtaçtır. Nasıl olur da onu öldürüp gömleğini almazlar." demesi, yine oğullarına inanmadığının göstergelerinden sayılmıştır.⁴⁵⁸

⁴⁵³ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, 3/220.

⁴⁵⁴ Âyetler için bk. Yûsuf 12/17-18.

⁴⁵⁵ Yûsuf 12/18.

⁴⁵⁶ Mustafa Kayhan, "Kur'ân'da İdrab Üslûbu", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/12 (01 Ocak 2017), 129; Ayrıca bk. Mustafa Kayhan, *Dil, Tefsir ve Meal Bağlamında Kur'ân'da İdrab Üslûbu* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2016), 74.

⁴⁵⁷ Yûsuf 12/6.

⁴⁵⁸ Sâbûnî, *Tefsîru 'l-vâdihî 'l-müyyesser*, 575. Ayrıca bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi 'l-Gayb*, 13/184.

Günümüzde ebeveynlerin evlatlarıyla münasabetini etkileyen unsurlardan biri karşılıklı güven duygusudur. Çocuğun bu duyguyu hissetmesi, aile içinde kendisini değerli hissetmesine vesile olmaktadır. Ayrıca ailesi tarafından güvenilen çocuk, tutum ve davranışlarını buna göre şekillendirmektedir. Bu da çocuğun kendine güvenini artırmaktadır. Ancak, ebeveyn-evlat münasebetinde karşılıklı güven inşası sağlanmadığı takdirde, bunun bazı olumsuz neticeleri olmaktadır. Özellikle çocuğun kendini değersiz ve boşlukta hissetmesi, onu kötü alışkanlıklara ve davranışlara sevk etmektedir. Buradan babalar oğullarına güvenmese bile, bunu onlara ifade etmemesi gerektiği gibi bir sonuç çıkarılmaktadır.

Hız. Yakûb, oğullarına güvenmemesi ve sözlerine inanmamasına rağmen onlara düşüncelerinin aynesi’l-yakîn çıkması adına isteklerini istemeyerek yapmıştır. Fakat asla onlara güvenmediğini belli etmemiştir. Çünkü aileyi ayakta tutan temel olgulardan biri güvendir. Bu açıdan, evlatlarına güven duymadığını evlatlarına hissettirmemesi, baba-oğul ilişkisi açısından oldukça önemlidir. Zira aile içerisinde, çocuğun kendisine güvenildiğini hissetmesinin, ebeveynle çocuk arasında daha güzel bir iletişime katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Hız. Yakûb, evlatlarına karşı sergilediği tutumla, onları hata yapmak ve daha fazla yalan konuşmaktan uzaklaştırmaya çalışmıştır.

Güvensizlik sonucu ya da başka bir şekilde ortaya çıkan ebeveyn-evlat ilişkisinin, nasıl tamir edileceğinin göstergelerine bu kıssada temas edilmiştir. Kültürümüzde yıkmanın kolay, yapmanın ise zor olduğu bilinmiştir. Bundan dolayı günümüzde ebeveynlerin, evlatlarıyla yaşadıkları sorunlar karşısında onlara sırt dönmek yerine, onlara kucak açması gerektiği düşünülmüştür. Zira bütün ebeveynler, bir zaman evlatları gibi çocukluk dönemi geçirmiştir. Bundan dolayı evlatlarının hatalarını anlayışla karşılamak ve onları doğru davranışlara yönlendirmek ebeveynlere düşen sorumluluklardan olmuştur. Ebeveynlerin bu tutumu, evlatlarını kaybetmekten çok kazanmalarına vesile olan davranışlardan sayılmıştır.

2.1.6.4. Hız. Yakûb’un Evlatlarıyla İlişkisinde Sabır ve Tevekkül

Sabır kavramı, aklın ve şeriatın gerekli kıldığı şeyler hususunda nefsi hapsetmek şeklinde açıklanmıştır.⁴⁵⁹ Tevekkül ise Allah’a güvenmek manasındaki “vekl” kelimesinden türemiştir. Bu kelime, birine güvenmek ve onu kendisinin yerine vekil tayin etmek şeklinde açıklanmıştır. Buna göre tevekkül kelimesi, Allah’a güvenmek, dayanmak ve ona işleri havale etmek şeklinde anlaşılmıştır.⁴⁶⁰ Bu iki kavram ebeveyn-evlat

⁴⁵⁹ İsfahânî, *Müfredât*, “sbr”, 474.

⁴⁶⁰ İsfahânî, *Müfredât*, “vkl”, 882.

münasebetinde incelenmeye değer bulunmuştur. Aile, çocuğun karakterinin inşa edilmesinde öncülük eden bir kurum olmuştur. Sabır ve tevekkül hem çocuğa karşı uygulanmasının hem de evlada tavsiye edilmesinin gerekliliğiyle, anne-baba için önemli görevlerden biri olmuştur.

Kur'ân, özellikle aile içerisinde yaşadığı ağır imtihanlar karşısında, Hz. Yâkûb'un sabrederek çözüm aramasını övmüştür. Bu bağlamda onu örnek bir nebi olarak imlemiştir. O, başına gelen her olumsuzluğa, yani Allah'tan gelene sabretmiş, O'na tevekkül etmiş ve yaşadığı şeyler karşısında sadece O'na dayandığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Hz. Yûsuf'tan sonra Bünyâmin'i de kaybettiğini düşündüğünde “...*Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiştir. Artık (bana düşen) güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında (bana) yardım edecek olan ise ancak Allah'tır...*”⁴⁶¹ cümlesini kurmuştur. Dilinden dökülen ifadelerden, onun tevekkülü, teslimiyeti ve başına gelene rıza gösterdiği anlaşılmıştır. Böylece sabırlı olmasının, zorluk ve çaresizlik anında Allah'a olan sağlam güveninden ya da tevekkülünden kaynaklandığı bildirilmiştir.⁴⁶²

Baba Yakûb, evlatlarının yaptığı hatayı yüzlerine vurmamıştır. O, nefsin insanı hata yapmaya sevkettiğini evlatlarına bildirmiştir. Böylece baba, nefsin insanı aldattığını söylemek suretiyle evlatlarının suçluluk duygusu hissetmemelerini istemiştir.⁴⁶³ Hz. Yakûb, başına gelen kötülükleri sabırla karşılaması ve evlatlarına kızmaması, onlara fiziksel şiddette bulunmaması, baba-oğul ilişkisi açısından çok değerli olmuştur. O, zor zamanlarda gösterilmesi gereken sabrı, evlatlarına yaşayarak öğretmiştir. Ayrıca yaşanan olumsuzluklardan da ancak Allah'a tevekkülle kurtulunacağını evlatlarına aşılamıştır.

O, bu gerçeği bilmesine rağmen onu evlatlarının yüzüne vurmamıştır. Bu açıdan sabretmiş, evlatlarının hatalarını anlamalarını ve tövbe etmelerini beklemiştir. Dolayısıyla evlatlarına karşı gösterdiği sabrın, ebeveynlerin evlatlarıyla olan ilişkisinde örnek alınması gerektiği bazılarınca vurgulanmıştır. Buradan hareketle çocuklarına sabır hususunda eğitim veren anne-babanın, sonucu görmede acele etmemeleri tavsiyesi yapılmıştır.⁴⁶⁴ Âyetteki “...*bana düşen güzelce sabretmektir...*”⁴⁶⁵ ifadesinin, evladından dolayı duyduğu üzüntünün, dışa vuran yüzü olmuştur. Sabr-ı cemîl terkibi, kişinin başına gelen musibetlere rıza göstermesi, tahammülsüz olmaması⁴⁶⁶ ve insanlara karşı şikâyet içermeyen sabır⁴⁶⁷ şeklinde tanımlanmıştır.

⁴⁶¹ Yûsuf 12/18.

⁴⁶² Mehmet Paçacı (ed.) vd., *Hayat Rehberi Kur'ân*, 2/227.

⁴⁶³ Kılıç, “Kur'an Kıssalarında Bir Üsve-i Hasene Sunumu: Ebeveyn ve Eğitimci Rolüyle Hz. Ya'kûb (a.s)”, 606.

⁴⁶⁴ Zeynep Port, *Kur'ân'da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri ve Eğitimi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 83.

⁴⁶⁵ Yûsuf 12/18.

⁴⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/219.

⁴⁶⁷ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-vecîz*, 238. Benzer açıklama için bk. Celâlî, *Haşiyetu vadihu'l-mesâlik alâ tefsîri medârik*, 3/174.

Kur'ân, müminlerin başına gelen musibetlerin insanların yaptıklarıyla oluştuğunu, bunların Allah'ın izniyle gerçekleştiğini ve onlar karşısında yalnız Allah'a dayanılması gerektiğini bildirmiştir.⁴⁶⁸ Hz. Yakûb, yaşananlar karşısında evlatlarına “*Ey oğullarım! Gidin de Yûsuf'u ve kardeşini iyice araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin...*”⁴⁶⁹ demiştir. Onun bu sözlerinden, sabrının yanında Allah'tan ümidini kesmediği ve O'na olan tevekkülünü sürdürdüğü anlaşılmıştır. O, bir nebi ve resul olarak Kur'ân'da buyrulan “*Sana gerçeği müjdeledik. Sakın ümitsizliğe kapılanlardan olma!..*”⁴⁷⁰ âyetine uygun bir davranış sergilemiştir. Onun bu tutumu, bir Müslümanın Allah'la kurması gereken bağın, çok çarpıcı bir örneğini oluşturmuştur.

Günümüzde ebeveynler, çocuklarında gördükleri çok küçük bir olumsuzluğu, büyüterek deve yaptıkları saptanmıştır. Bu çocuklarda güven duygusunu zedelediği gibi, babalarıyla ilişkilerinde de kimi olumsuzluklar uç vermiştir. Özellikle çocuğun öz güven kaybı, bu tutumun sonuçlarından biri olmuştur. Buna bağlı olarak çocuk, düşündüğü veya yapmayı hedeflediği şeyleri gerçekleştirmede bazı sorunlar yaşamıştır. Zira bunlarla mücadele için yanında daima bir destekçi aramıştır. Bu desteğin sağlanması, öncelikle ebeveynin görevlerinden biridir. Bundan dolayı çocuğa, hatalarından ders çıkarmayı öğretmek ve onların yanında olduklarını hissettirmek günümüzde anne-babanın üzerine düşen sorumluluklardan biridir. Ebeveynlerin, çocuklarında gördükleri küçük olumsuzluklar karşısında kınayıcı, tehditkâr ve öfkeli olması ebeveyn-evlat münasebetini olumsuz yönde etkilemektedir.

Hz. Yakûb, başına gelen her musibette rabbine sığınmıştır. Bu, onda daima sabır ve tevekkül davranışlarının oluşmasına ve zamanla yerleşmesine neden olmuştur. Rabbi, uzun yıllar evladına hasret kalmasıyla onu imtihana tabi tutmuştur. O, Yûsuf'un bilinmez bir şekilde kayıplara karışmasına ve diğer oğlunun Mısır'da alıkonulmasına hep sabretmiş ve hep rabbine güvenmiştir. Böylece o, bir şekilde bu imtihandan yüz akıyla çıkmıştır. Hz. Yakûb'un evlatlarına karşı geliştirdiği davranışlar, geçmişten günümüze tüm insanlık için ibret niteliğinde olmuştur. Evlatlarının kaybolmasıyla yaşadığı üzüntü ve kederi, Allah'a olan bağlılığıyla dindirmiştir. Zira onlar, babalarından sabrın ve tevekkülün önemini bizzat görerek öğrenmiş ve onu rol model olarak kabul etmişlerdir.

⁴⁶⁸ Âyet için bk. et-Tegâbün 64/11-13.

⁴⁶⁹ Yûsuf 12/87.

⁴⁷⁰ el-Hicr 15/55.

2.1.6.5. Hz. Yakûb'la Evlatları Arasındaki İlişkide Tedbir

Tedbir, yapılacak bir işin sonunu düşünmek şeklinde açıklanmıştır.⁴⁷¹ Bu kavram, günümüzde, özellikle halk arasında sıkça tavsiye edilen bir tutum olmuştur. Zira toplum hayatında, hata yapıp sonradan pişman olmamanın en önemli yolunun tedbirli olmak olduğu kabul edilmiştir. Tedbirli olmak, aile hayatında önemli bir yer tutmuştur. Nitekim bu öneminden dolayı, ebeveynlerin evlatlarına öğretmeleri gereken en önemli hususlardan biri sayılmıştır. Bu tutum, bir işi yapmaya giriştiğinde kişinin vicdani olarak rahat olmasını sağlamıştır.

Bir baba olarak evlatlarına olan sevgisi, merhameti ve onları korumak için daima çaba göstermesi, Hz. Yakûb'un bazı konularda tedbir almasına sebep olmuştur. Bazı tedbirlerinin, Allah'ın takdir ve kazasını değiştirmeyeceğini o da anlamıştır. Zira Yakûb, her şeyi yapmaya kâdir olanın, ancak Allah olduğuna iman etmiştir.⁴⁷² Onun tedbirli bir elçi olduğu, öncelikle Yûsuf'un gördüğü rüyayı dinlemesinden sonra verdiği cevaptan anlaşılmıştır. O, rüyasını kardeşlerine anlatmaması hususunda Yûsuf'u uyarmış ve rüyasını yorumlamıştır. Bu, diğer evlatlarının Yûsuf'a kötülük yapabileceklerini düşünmesinden kaynaklanmıştır. Bundan dolayı, önce evladını tedbir alması için ikaz etmiştir.⁴⁷³

Hz. Yakûb, erzak almak için Mısır'a gidecek evlatlarına “Oğullarım! (Şehre) *hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin...*”⁴⁷⁴ diyerek tedbirli ve ihtiyatlı olmalarını istemiştir. Bazı müfessirler, oğullarına bu nasihati vermesinin, en küçük oğlunun onlarla beraber olmasından neşet ettiğini dile getirmiştir. Ben-î yakûb, babalarının bu tedbirinden birşey anlamamıştır. Neden böyle bir tedbirden söz ettiğini bile sorgulamamışlardır. Oysa Hz. Yakûb, daha önce Yûsuf'un başına gelenlerin Bünyâmin'in de başına gelmesinden korkmuştur. Bunun için Allah'a daima güvenmiştir. Bir baba olarak oğullarına, almaları gereken tedbiri açıklamıştır.⁴⁷⁵

Günümüzde anne-babaların, özellikle çocuklarıyla ilgili hususlarda tedbirli davranmaları gerektiği tavsiye edilmiştir. Bu tutum, çocuk hastalandığında daha da önem kazanmaktadır. Çünkü çocukta meydana gelebilen kalıcı sağlıksal sorunlar, bazen çocukluk dönemindeki ihmalkarlıktan kaynaklanmaktadır. Bu sorunlara yol açan sebeplerden biri de ebeveynin, hastalığın kendi kendine geçmesini beklemesi ve bu hususta hiçbir tedbir almamasıdır. Bunun yanında, çocuğun davranışlarının bozulmaması ya da kötü alışkanlıklara eğilim göstermemesi, anne-babanın alacağı birtakım tedbirlerle

⁴⁷¹ İsfahânî, *Müfredât*, “dbr”, 307.

⁴⁷² Paçacı vd., *Hayat Rehberi Kur'an*, 2/226.

⁴⁷³ Kayhan, *Modern Öykü Kuramı Bağlamında Kur'an'da Yûsuf Kıssası*, 258.

⁴⁷⁴ Yûsuf 12/67.

⁴⁷⁵ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 2/479.

önlenmiştir. Bundan dolayı tedbir, ebeveynlerin evlatları hususunda daima yerine getirmeleri gereken bir tutumdur. Ayrıca anne-babanın, evlatlarına küçük yaşta bunun eğitimini vermeleri, çocuğun bu tutumu alışkanlık edinmesine katkı sağlamaktadır. Ancak çocuğa tedbirli olmanın aşılanamaması, çocuğun ani işler yapmasına ve bunun neticesinde beklemediği sorunlarla karşılaşmasına sebep olmaktadır.

Müfessirler, Hz. Yakûb'un şehre ayrı ayrı kapılardan girmelerini evlatlarına tavsiye etmesinin farklı nedenlerinden söz etmişlerdir. Çoğunluğu, ben-i yakûb'un çok gösterişli erkekler ve güzel giyinen kimseler olduğu için Hz. Yakûb'un böyle bir tedbiri öncelediğini ifade etmiştir. Aynı kapıdan beraber girdikleri takdirde nazara geleceklerini düşünmüştür. Bunun pek tutarlı olmadığı tarafımızdan ileri sürülmüştür. Bazıları ise, onları gördüğünde Mısır kralının tahtını kaybetmekten endişe edeceği ve bu sebeple onları hapse tıkacağını ileri sürmüştür.⁴⁷⁶ Bunların gerçekle alakası fazla kurulamamıştır. Gerçek şu ki Hz. Yakûb, onların tek kapıdan girmelerini istemiştir.

Hz. Yakûb, oğullarına gittikleri ülkede dikkatli olmalarını önermiştir. Ama o, yine de Allah'a karşı tam bir tevekkül ve teslimiyet içinde bunu ifade etmiştir. Zira o, farklı kapılardan Mısır'a girmelerini nasihat etmiş ve “*Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah'tan başkasının değildir...*”⁴⁷⁷ tavsiyesinde bulunmuştur. Sonuç olarak, evlatlarına olan sevgi ve merhameti sebebiyle Hz. Yakûb, onları daima tedbirli olmaya davet etmiş ve başlarına gelebilecek musibetlerden de onları korumaya çalışmıştır. O, Allah'a olan tevekkülüyle çocuklarına örnek olmuştur. Ayrıca Allah'ın takdiri ve aldığı tedbir arasında kurduğu denge, onun örnek bir baba olduğunun göstergesi sayılmıştır. O hem bir baba hem de bir nebi olarak günümüz babalarına örnek olmuştur.

2.2. Hz. İbrâhim Dönemindeki Nebilerde Evlat-Ebeveyn İlişkileri

Burada Hz. İbrâhim dönemindeki elçilerde evlat-ebeveyn ilişkileri üzerinde durulmuştur. Burada ilişkinin yönü, evlatlardan ebeveynlere doğru belirlenmiştir. Bu kurala uymayan açıklamalar buraya alınmamıştır. İslâm, tümüyle çocukların bakımında ve yetiştirilmesinde ebeveyne sorumluluklar yüklemiştir. Yine İslâm, evlatların anne-babasına karşı bazı görevleri olduğuna hükmetmiştir. İslâm, taraflardan her birinin sorumluluğunu yerine getirmesini emretmiştir. Ayrıca evlatlardan anne-babalarına karşı iyi davranmalarını, kırıncı sözler söylememelerini, bunların yerine tatlı ve güzel sözler söylemelerini ve merhametli olmalarını emretmiştir. Bu husus, Allah'a ibadetten sonra

⁴⁷⁶ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi'l-Gayb*, 13/286; Ayrıca bk. Zuhayli, *et-Tefsîrü'l-Münir*, 13/25; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/245.

⁴⁷⁷ Yûsuf 12/67.

Kur'ân'da zikredilmiştir. Böyle olması, konunun ne kadar önemli olduğunun işareti sayılmıştır.⁴⁷⁸

Bu ikinci bölümün ikinci yarısında evlat olan İbrâhim'in babası Âzer'e ve annesi Nuna'ya karşı tutumları işlenmiştir. Ardından elçi olarak seçilen ve büyüyünce evlenen Hz. İbrâhim'in çocukları İsmâil ve İshâk olmuştur. Bir de Hz. İbrâhim'in yeğeni Lût'da vardır. Burada İsmâil, İshâk ve Lût'un, anne-babaya veya yenge-amcaya karşı tutum ve davranışları incelenmiştir. Yine büyüyen bu şahıslar, evlenmişler ve çoluk çocuk sahibi olmuşlardır. Bu bağlamda Hz. İsmâil'in çocukları, Hz. İshâk'ın oğlu Yakûb ve Lût'un kızlarının anne-babalarına tutum ve davranışları da irdelenmiştir. Hz. İbrâhim dönemi elçilerinde evlat-ebeveyn ilişkilerinde bir de büyüyen elçi olan Hz. Yakûb'un da çocukları olmuştur. On iki çocuğunun da babaya karşı davranışları burada incelenmiştir. Kur'ân, Hz. Yûsuf'un ve Hz. İsmâil'in çocuklarından söz etmediğinden onların davranışları bu çalışmada ele alınmamıştır.

2.2.1. Hz. İbrâhim Kıssasında Evlat-Ebeveyn İlişkisi

Hız. İbrâhim'in ebeveyniyle ilişkisinde bazı farklılıklar olmuştur. Hız. İbrâhim hem annesine hem de babasına geleneksel anlayış çerçevesinde davranmıştır. Ancak annesinin ona karşı davranışları, babasının davranışlarından farklılık göstermiştir. Hız. İbrâhim hem annesinin hem de babasının iman etmemesiyle imtihan edilmiştir. İman etmese de evladına karşı tavır ve tutumları, annelik duygusunun ifade ettiğı anlamları göstermesi açısından çok önemli olmuştur. Kur'ân, aile içindeki ilişkiyi ortaya koymada evlat-ebeveyn ilişkisine de temas etmiştir Hız. İbrâhim'in putperest babasıyla olan ilişkisi, Kur'ân'da zikredilen benzer kıssalardan biraz farklılık göstermiştir. Çünkü oğul İbrâhim'le babası Âzer arasındaki ilişkide babanın imana gelmemesi, çağrılara direnmesi onu, diğer evlat-ebeveyn arasındaki ilişkilerden ayırmıştır.

Oğul İbrâhim, iman eden bir bireyken babası Âzer, putlara tapmış ve vazgeçmesi yönündeki çağrılara hep olumsuz yanıt vermiştir. Konunun önemine vurgu yapma açısından Kur'ân'da Hız. İbrâhim'le babası arasındaki ilişki birçok sûrede bahsedilmiştir.⁴⁷⁹ Hız. İbrâhim, babasını imana çağırırken ki tutum ve davranışlarının önemli olduğu düşünülmüştür. Yine onun kullandığı üslup, evlat-ebeveyn ilişkilerinin ve baba-oğul arasındaki ilişkinin boyutunu tespit edebilmekte yarar mülâhaza etmiştir. Hız. Muhammed'in babası da putperest olduğu için Kur'ân, onu Hız. İbrâhim'le eşleştirmiştir.

⁴⁷⁸ İlgili âyetler için bk. el-İsrâ 17/23-24.

⁴⁷⁹ Hüseyin Çelik, *Kur'an'da Aile Modelleri* (Konya: Tebeşir Yayınları, 2015), 188-189.

O, babasına istiğfar edeceğini söylemiş ama putperest olduğu kesinleşince bundan vazgeçmiştir.

2.2.1.1. Hz. İbrâhim'in Annesini ve Babasını İmana Davet Etmesi

Hız. İbrâhim'in büyüdükçe her şeye olan merakı da büyümüş, toplumdaki inançları gördükçe bu inançlara karşı nefreti daha da artmıştır. O, gençliğinden itibaren anne ve babasını batıl inançlarından döndürmeye çalışmıştır. Bu, Hz. Nebi'nin toplumun hali nice olacak diye düşünmesini ve bu sebeble de hiraya çıkmasını telmih etmiştir. O, ebeveynine sorduğu sorularla onları, içine düştükleri putperestlik ve gök cisimlerine ibadetten nefret ettirmeye çalışmıştır. Bir gün kendisini kimin yarattığını annesine sormuş ve buna annesi olduğu cevabını almıştır. Ardından annesini kimin yarattığını sormuş ve buna da babasının yarattığı cevabını almıştır. Burada durmayan evlat, bu kez babasını kimin yarattığını annesine sormuş ve buna Nemrud cevabını almıştır. Ardından Nemrud'u kimin yarattığını merak etmiş ve bunun üzerine annesi onu susturmuştur. Bu olay üzerine anne Nuna, Âzer'in yanına çıkmış ve halkın dinini değiştireceği söylenen gencin oğlu İbrâhim olduğunu söylemiştir. Anne, oğluyla konuştuklarını kocasına söylemiş ve Âzer İbrâhim'le konuşmayı denemiştir. Oğul İbrâhim, annesine sorduğu soruları babasına da sormuştur. Ama sıra Nemrud'un rabbini sormaya gelince, Âzer oğlunu çok şiddetli bir şekilde azarlamış ve hatta oğlunu dövmüştür.⁴⁸⁰

Günümüzde evlatların, bazı konularda ısrarlı sorularla ebeveynlerini sıkıştırdıklarına şahit olunmuştur. Bizde en çok bilinen, anne ben nereden geldim sorusuna, ebeveynlerin seni karga bize getirdi demeleri olmuştur. Küçük yaşlarda çocukların bu şekilde sorular sorması oldukça doğal karşılanmıştır. Zira, çevresi hakkında bilgi sahibi olmak için gözlem yapması ve bilmediğini sorması onun için en doğru yol olmuştur. Bu konuda ailenin sabırlı ve hoşgörülü olması oldukça önemli görülmüştür. Nitekim çocuğu öğrenmeye teşvik etmede bu tutum oldukça önemli kabul edilmiştir. Çocuğun sorularını önemsememek veya sorularına cevap vermemek ya da sert bir hitapla cevaplamak, çocuğun üzülmeye ve öğrenme isteğinin zayıflamasına sebep olmuştur.

Allah, resullük vazifesi öncesi onu, bu göreve hazırlamıştır. Daha gençken bile ailesinden başlayarak kendilerini bir yaratanın olduğunu anne-babasına anlatmıştır. Genç İbrâhim'e, vahiy meleği Cebrâil gönderilmiş ve ona sayfalar indirilmiştir.⁴⁸¹ Hz. İbrâhim, üstlendiği elçilikle tebliğ görevini en güzel şekilde yapmıştır. Ailesini, kavmini ve dönemin hükümdarı Nemrud'u putlara ve gök cisimlerine tapmamaları hususunda

⁴⁸⁰ Sa'lebî, *Arâ'isi'l-mecâlis*, 74.

⁴⁸¹ Taberî, *Târih*, 1/187.

uyarmıştır. Bu genç elçi, bir nebi ve evlat olarak en büyük imtihanlarından birini babasıyla yaşamıştır. Ailesiyle ve kavmiyle tartışmaya girmeden önce Hz. İbrâhim'e, iman etmesi için Allah'ın varlığını, birliğini ve gerçek ilah olduğunu kanıtlayan deliller gösterilmiştir. Yine ona, göklerde ve yerde yaratılan her şeyin Allah tarafından var edildiği de açıklanmıştır.⁴⁸² Genç İbrâhim'le Âzer arasındaki ilişkiyi anlamada en önemli kaynak, Kur'an olmuştur. Zira bu bilgilerden bazılarını Kur'an'da yer verilmiştir. Mesela genç, babasının tutum ve davranışları için وَأَذَقَ الْإِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ أَرْزَأْتَنَّا إِلَهًا إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ şeklinde bir cümle kurmuştur. Bu âyete "İbrâhim, babası Âzer'e, 'Putları tanrılar mı sayıyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum' demişti."⁴⁸³ anlamı verilmiştir.

Âzer, heykeller ve küçük putlar yapan ve bunun ticaretiyle uğraşan bir insandır. O, babasına putlara ibadet etmeyle aslında kafir olduğu ve açık bir hata içerisinde bulunduğunu söylemiştir.⁴⁸⁴ Ama evlat, bunu edebini, saygısını, nezaketini koruyarak dile getirmiştir. Yani anlaşıldığına göre evlatların, güzel bir şeye babalarını davet ederken edepsizlik göstermemeleri arzu edilmiştir. Bu âyet, Âzer'in tipik bir müşrik olduğunu göstermiştir.⁴⁸⁵ Allah'a kulluk için yaratılan bir insanın, insana, yıldızlara ve melek heykellerine veya cansız şeylere tapması açık bir sapıklık olarak değerlendirilmiştir. Genç İbrâhim, bu sapıklığı babasından başlamak suretiyle kavminin yüzüne vurmaktan çekinmemiş ve onlarla bu uğurda mücadele etmiştir.⁴⁸⁶ Bir evladın babasına nasihatle bulunmasının, doğal bir durum olmadığı kabul edilmiştir. Ancak Hz. İbrâhim, Allah tarafından ilahi bilgiyle donatılmış ve üstesinden gelinmesi zor bir sorumluluğun altına girmiştir.⁴⁸⁷ Bütün bu faziletlere rağmen genç İbrâhim, tavır ve davranışlarında rezaletle düşmemiştir.

Günümüzde evlatlar, bazı konularda babalarına çeşitli uyarılarda bulunmaktadır. Ama bu uyarılarda evlatların, tutarsızlık ve edepsizlik yaptığına şahit olunmaktadır. Yapılacak bir iyilik, böylece üslupsuzluktan ve usulsüzlükten amacına erememektedir. Bundan dolayı yapılacak tavsiye ve uyarıda tatlı dil, önemli görülmektedir. Özellikle uyarıda bulunulan baba olunca, bunun önemi daha da artmaktadır. Günümüzde çocukların, ebeveynlerine bazı tavsiyeler ve uyarılarda bulunması aile bağına güçlendirmiştir. Zira aile bir bütün olduğu için herhangi bir ferdinin üzülməsi, diğer

⁴⁸² Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/341. Ayrıca bk. Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Tenvîrû'l-mikbâs min tefsîr-i ibn 'Abbâs* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1992), 1/148.

⁴⁸³ el-En'am 8/74.

⁴⁸⁴ Fîrûzâbâdî, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 147.

⁴⁸⁵ Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 3/55.

⁴⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 3/451.

⁴⁸⁷ Paçacı vd., *Hayat Rehberi Kur'an*, 2/179.

bireyleri de üzmüştür. Bu durum, aile içinde ebeveynin ve evladın birbirlerine verdikleri tavsiyeleri dinlemeleri gerektiğinin delili sayılmıştır.

Hız. İbrâhim, babasının neden duymayan ve fayda vermeyen putlara taptığını sorgulamıştır. Buna Kur'an'da *إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا* âyetiyle temas edilmiştir. Âyete “*Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?*”⁴⁸⁸ manası verilmiştir. Evlatların, ebeveynleriyle konuşurken asla nezaketlerini yitirmemeleri gerektiğine bu âyet ve Hız. İbrâhim'in tutumu delil olmuştur. Hız. İbrâhim, kendisine vahyolunan dini babasına tebliğ etmiş, öncelikle ona fayda sağlamayacak şeylere neden taptığını sormakla işe başlamıştır. Bu şekilde hareket etmesinin sebebi, aklını kullanarak hatadan dönmesine yardımcı olmak olarak açıklanmıştır.⁴⁸⁹ Yani o, babasına son derece nazik ve yumuşak sözle hitap etmiştir.⁴⁹⁰ Çünkü yumuşak ve üstüruptu sözün kalbe tesir ettiği, herkesin malumu olmuştur.

Genç İbrâhim, babasıyla diyalogunu devam ettirmiştir. Ona duasını duymayan, ibadetini görmeyen birine neden taptığını anlatmaya çalışmıştır. Yine bir ihtiyaç durumunda kendisine yardımı dokunmayacak putlara neden taptığını, onların acizliğini göstermek suretiyle anlatmaya çalışmıştır. Babanın anlayıp anlamaması önemli değildir. Burada önemli olan anlatımdır. Yani ondan ibadet ettiğini gören, her halini kuşatan, duasını duyan, ihtiyacını veren Allah'a kulluk etmesini istemiştir.⁴⁹¹ O, bu yöntemle sayılan vasıflara sahip olmayan putlara ibadetinin, ne kadar çirkin ve iğrenç olduğunu anlatmaya gayret etmiştir.⁴⁹²

Âzer, şimdiye değin İbrâhim'i tam anlamamış, gençtir deyip baştan savmıştır. Bunun üzerine genç evlat, vahiy aldığını babasına ilan etmiştir. Bu bağlamda Hız. İbrâhim, babasına yaptığı hatırlatmanın seviyesini artırmış⁴⁹³ ve ona âyette de belirtildiği gibi *يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا* şeklinde nasihatte bulunmuştur. Yani, “*Babacığım! Sana gelmeyen bir bilgi hakikaten bana geldi, bu sebeple bana uy ki seni düz yola çıkarayım.*”⁴⁹⁴ demiştir. Babası Âzer, hiçbir bilgiye ve kanıta dayanmadan genç oğlunu cahillikle itham etmiştir. Genç ise babasını cahil olmakla suçlamamıştır. Vahye mazhar olduğu halde babasına karşı ilmiyle böbürlenmemiş ve büyüklük taslamamıştır.⁴⁹⁵ Bu genç nebi, babasına Allah'a inanmanın ve onu bilmenin gerekliliğine dair bilginin

⁴⁸⁸ Meryem 19/42.

⁴⁸⁹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 3/18.

⁴⁹⁰ Sâbûnî, *Tefsîru'l-vâdihî 'l-müeyesser*, 749.

⁴⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 18/203. Ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 7/238.

⁴⁹² Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîd*, 6/182.

⁴⁹³ Sâbûnî, *Tefsîru'l-vâdihî 'l-müeyesser*, 749.

⁴⁹⁴ Meryem 19/43.

⁴⁹⁵ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 3/335.

kendisine vahyedildiğini açıkça belirtmiştir. Bir de ölümden sonra bir hayatın olduğunu ve inanmayanların da orada azaba dâcâr olacaklarıyla ilgili bilginin de Cebrâil’le kendisine ulaştırıldığını ebeveynine söylemiştir.⁴⁹⁶ Bunlar ışığında babasının, kendisine tabi olmasını, böylece onu üstün mertebeye ve hidayet yoluna iletmeye çalışacağını söylemiştir.⁴⁹⁷

Evlatların ebeveynlerine karşı söylemleri olumlu olabildiği gibi olumsuz da olmuştur. Bu durum evlat-ebeveyn arasındaki münasebete göre değişiklik arz etmiştir. Allah, anne-babaya karşı tatlı dil ve yumuşak üslup kullanılmasını emretmiştir. Zira anne-babaya karşı gösterilen hürmet ve nezaket, evlat-ebeveyn ilişkisini olumlu yönde etkilemiştir. Bu tutum, evlat-ebeveyn iletişimini daha kaliteli hale getirmiştir. Birbirine daha fazla değer vermesine katkı sağlamıştır. Ayrıca bu, evlat-ebeveyn arasındaki sevgiyi ve samimiyeti daha da artırmıştır. Ancak anne-babaya karşı kötü söz söylemek, tehdit ve hakarete varan söylemlerde bulunmak, evlat-ebeveyn ilişkisini derinden sarsmıştır. Bu gibi olumsuz davranışlar, gönülde kapanmayacak yaraların açılmasına sebep olmuştur.

Genç nebi, davetin dozunu artırmış ve artık emredici bir üsluba geçmiştir. Ama bu, ona vahiyle gelmiştir. Hz. İbrâhim, babasını *يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا* cümlesiyle şeytana uymamaya çağırmıştır. Âyete “*Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır.*”⁴⁹⁸ manası verilmiştir. Böylece genç nebi, babasına hak yolu açıklamış ve putlara ibadet etmekle aslında şeytana ibadet ettiğini açıkça beyan etmiştir. Çünkü şeytan Allah’a âsi olmuş, ona boyun eğmediği gibi kibirlenmiştir. Bundan dolayı Allah, onu huzurundan kovmuş ve rahmetinden uzaklaştırmıştır.⁴⁹⁹

Kur’ân, bu ve benzeri âyetlerde, şeytanın emrine itaat etmenin ona tapmak olduğunu açıklamıştır.⁵⁰⁰ Bundan dolayı babasına, puta tapmasının aslında şeytana tapmak olduğunu ve farkında ya da değil ona itaat ettiğini beyan etmiştir. Çünkü putlar, insanları etkileyecek kapasitede değildir. Evlat ebeveynini ikaz etmiştir. Gündeme getirdiği durumları ciddiye almaması halinde şeytanın düştüğü duruma düşeceğini belirtmiştir.⁵⁰¹ Kur’ân, puta tapmanın aslında şeytana tapmak olduğunu *إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا* âyetiyle beyan etmiştir. Âyete “*Onlar Allah’ı bırakıp ancak birtakım dişi putlardan medet umuyorlar; başkasından değil, isyankâr şeytandan dilekte bulunuyorlar.*”⁵⁰² anlamı verilmiştir. Âyette putların dişiler olarak sunulmasıyla aslında

⁴⁹⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, 13/457.

⁴⁹⁷ Bursevî, *Ruhu’l-Beyân*, 5/336.

⁴⁹⁸ Meryem 19/44.

⁴⁹⁹ Sâbûnî, *Tefsîru’l-vâdihî’l-müeyesser*, 750.

⁵⁰⁰ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/602.

⁵⁰¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 2/148.

⁵⁰² en-Nisâ, 4/117.

Lât, Uzzâ ve Menât kastedilmiştir. Çünkü araplar, melekleri Allah'ın kızları saymış, putlara kadın ismi vermiş ve Allah katında şefaet edeceklerini düşünmüşlerdir.⁵⁰³ Burada genç evlat İbrâhim, babasının yanlış yolda olduğunu görmüş ve onu bundan çevirmek adına değişik girişimler yapmıştır. Puta tapmasının aslında şeytana tapmakla eş değer olduğunu ona açıklamıştır.

Hız. İbrâhim, vahiyle bildirilen ilkelere tabi olmasını ve nasihatini dinlemesini babasından istemiştir. Bunları yaptığında da doğru yola erişeceğini ona açıklamıştır. Bu söyleminde babasına karşı üstünlük taslamamış ve onu cahillikle nitelendirmemiştir. Tebliğini, ona lütuf ve yumuşaklıkla ifade etmiştir. Putlara taptığı için babasını uyarmış ve gerçek ibadetin Allah'a yapılacağını beyan etmiştir.⁵⁰⁴ Hız. İbrâhim, şeytanın yapmış olduğu iki büyük hatadan yalnızca Allah'a karşı gelme ve kibirlenme davranışını zikretmiştir. Âdem ve nesline karşı şeytanın içinde sakladığı düşmanlığı dile getirmemiştir. O, babasının işlemiş olduğu günahın kendisini derinden etkilediğini ve zihnini çepeçevre kuşattığını açıklamıştır.⁵⁰⁵

Hız. İbrâhim, uyarı ve yönlendirmelerle babasını, puta tapmaktan kurtarmaya çalışmıştır. Hatta onu hidayete çekmeye çalışmış ve şeytana dost olmaması için uyarmıştır. Şeytana dost olması halinde karşılaşacağı acıklı sonucu hatırlatmıştır. O, babasına “*Babacığım! Allah'ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum.*”⁵⁰⁶ demiştir. Böylece ona şefakatini ve merhametini göstermiştir. Fakat usulünce de diyeceğini demiştir. Bu evlat ve elçi, babasına karşı her zaman güzel edebini takınmış ve hiç bozmamıştır. Bu edebi, uğrayacağı azabı doğrudan söylemek yerine, değişik uyarılarla yavaşça hissettirmesinden anlaşılmıştır.⁵⁰⁷ Günümüzde bazı gençlerde ise bu edep hiç olmamıştır. Zira babalar, bu edep onları terbiye etmemiştir.

Genç İbrâhim, İslâm'a çağırdığı ve putperestlikten uzaklaştırmaya çalıştığı babasına sözlerini dinletememiştir. Hatta, Âzer, evladına karşı son derece sert davranmıştır. Gerçekten üslubu gibi davranışları da sert olmuştur. Genç İbrâhim'i “... ‘*Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım. Şimdi uzun bir süre gözüme görünme!*’ ...”⁵⁰⁸ diye tehdit bile etmiştir. Hız. İbrâhim, babasının taptığı puttan ilahlarını eleştirmiş ve onlardan yüz çevirmiştir. Bu da babasını çok kızdırmıştır. Âzer, buna devam ederse oğlunu taşlamakla ve uzun zaman kendinden uzaklaştırmakla tehdit etmiştir. İbrâhim, onun şiddetli inadını ve kabalığını,

⁵⁰³ Mütercimlerin yorumları hakkında bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, en-Necm 53/19-20.

⁵⁰⁴ Sâbûnî, *Tefsîru'l-vâdîhü'l-müeyesser*, 749.

⁵⁰⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/19.

⁵⁰⁶ Meryem 19/45.

⁵⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/19.

⁵⁰⁸ Meryem 19/46.

şefkatle karşılamıştır. Hz. İbrâhim, bütün tehditlere sabretmiş, hatta saygısını, şefkatini ve edebini hiç bozmamıştır.

Hz. İbrâhim, Âzer'i doğru yola çağırmış, ancak ilahlarının aciziyetini oğlunun dile getirmesinden baba rahatsız olmuştur. Bu sebeple evladını, ilahlarına dil uzatmaması için uyarmıştır. Bunun için İbrâhim, babasının ağır sözlerine muhatap olmuş ve tehdit bile edilmiştir. Bu tür tavırlara maruz kalmasına rağmen Hz. İbrâhim, içinde bulunduğu yanlış inanç ve tutumu babasına açıklamakta hiçbir tereddüt göstermemiştir. Bu genç, babasının ileri sürdüğü argümanları kesin delillerle çürütmüştür. Öyle ki ona olan edebinden, sabrından ve saygısından asla ödün vermemiştir.⁵⁰⁹ Davetinde de ödünsüz ve katı olmuştur.

Hz. İbrâhim'in, babasını *سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا* ... sözleriyle uyardığı Kur'an'da belirtilmiştir. Yani o, babasını "... *'Esen kal! Rabbimden senin için mağfîret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütfkârdır.*"⁵¹⁰ sözleriyle ikaz etmiştir. Babasının tehditlerine rağmen hürmetini devam ettirmiştir. Bu sebeple de bağışlanması ve hidayete erdirilmesi için Allah'a yalvaracağını söylemiştir. Yani babasının günahlarını örtmesini ve onu affetmesini rabbinden istemiştir. Yine rabbinin, çok lütuf sahibi olduğunu babasına bildirmiştir.⁵¹¹

Hz. İbrâhim'in "...selametle kal..." ifadesi, babasının biraz yumuşamasına yönelik olarak söylenmiştir. Çünkü iletişimde taraflardan birinin, mutlaka hitap düzeyinden ödün vermesi gerekmektedir. Ardından onun bağışlanması için dua edeceğini söylemiştir. Bazıları, bir kafirin bağışlanması için Hz. İbrâhim'in dua etmesini şarta bağlamıştır. Zira Hz. İbrâhim, küfürden dönüp tövbe etmesi karşılığında dua edeceğini beyan etmiştir. Çünkü dini emir ve yasaklara mükellefiyette iman etmiş olma şartı aranmıştır.⁵¹²

Diğer ulema ise, babası için bağışlanma dilemesinin, davetin başlangıcında olduğunu belirtmiştir. Ancak o, sonradan babasının aduvvullah olduğunu anlayınca ondan ve kavminden uzaklaşmıştır. Bu yüzden hicret etmiştir.⁵¹³ Kur'an, bu hususu وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ... şeklinde ifade etmiştir. Yani Allah bu meseleyi, "*İbrâhim'in, babasının bağışlanması için yaptığı dua ise sırf ona verdiği bir sözden ötürüydü. Ama onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı...*"⁵¹⁴ şeklinde çözüme kavuşturmuştur.

⁵⁰⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/18.

⁵¹⁰ Meryem, 19/47.

⁵¹¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/207.

⁵¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/20.

⁵¹³ Sâbûnî, *Tefsîru'l-vâdîhü'l-müeyesser*, 751.

⁵¹⁴ et-Tevbe 9/114.

Babasının bağışlanması için genç evladının dua edeceğine dair verdiği söz, hayattayken iman etme ihtimaliyle alakalandırılmıştır. Nitekim yurdundan ayrılırken⁵¹⁵ bu sözü gereği “*Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla.*”⁵¹⁶ niyazında bulunmuştur. Vefatından sonra onun müşrik olarak öldüğünü Allah ona bildirmiş, bunun üzerine evlat İbrâhim dua ve istiğfardan vazgeçmiştir. Zira Allah, müşrikler hakkında yapılacak duanın sınırından Kur’ân’da bahsetmiştir. Rabbimiz bu durumu مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهَا أَسْحَابُ الْجَحِيمِ sözleriyle gündeme taşımıştır. Yani Allah, “*Müşriklerin cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra, akraba bile olsalar peygamber de müminler de onların bağışlanmalarını dileyemezler.*”⁵¹⁷ âyetiyle konuya noktayı koymuştur.

Hz. İbrâhim’le babası arasındaki bu ilişki, modern dönemlerdeki birçok evlat-baba sorununa ışık tutmuştur. Bu münasebet, sınırları belirlemiştir. Evlat, baba ne yaparsa yapsın asla çirkinleşmeyecektir ve kötüleşmeyecektir. Edepliliği sonuna kadar sürecektir. Zira dinin anne-babaya ve büyüklere karşı saygıyı ve sevgiyi emretmesi, bunu gerektirmektedir. Günümüzde evlatların ebeveynlerinden uzaklaşması, bu ilkeye bağlı kalmadıklarından kaynaklanmaktadır.

Hz. İbrâhim, bütün gayretine rağmen babasını şirk yolundan döndürememiştir. Allah, onu böyle bir sorumlulukla da yükümlü tutmamıştır. Allah, sadece anlatmasını ve çabalamasını yeterli görmüştür. O, ilahi uyarı gereği onun kafir olarak öldüğünü anlamış ve bağışlanma isteğini geri çekmiştir. Hz. İbrâhim, dinini tercih etmiş ve babasını terketmiştir. Çünkü Allah, küfrü imana tercih etmeleri durumunda babalarını ve kardeşlerini bile dost edinmemeleri konusunda müminleri uarmıştır.⁵¹⁸ O, babasının gittiği yoldan gitmeyerek İslâm’daki şerefini muhafaza etmiştir.

Hz. İbrâhim’in, ahirette babasının bağışlanmasını Allah’tan isteyeceğini bir defasında Hz. Nebi söylemiştir. Bu evladın babaya olan merhametinin bir tezahürü olmuştur. Rivayete göre “Hz. İbrâhim kıyamet gününde babası Âzer’le karşılaşır. Babasının yüzünde siyah leke ve toz bulunur. Hz. İbrâhim, Âzer’e: “Bana âsilik yapma dememiş miydim?” der. Âzer ise “Bugün sana âsi olmayacağım.” diye cevap verir. Hz. İbrâhim: “Rabbim! Sen bana insanlar dirileceği gün beni rezil etmeyeceğine dair söz vermiştin. Şimdi senin rahmetinden çok uzak olan babamın vaziyetinden daha utanç verici bir şey var mıdır?” der. Bunun üzerine Allah Teâlâ: “Ey İbrâhim! Ben cennetimi

⁵¹⁵ Mütercimlerin yorumu hakkında bk. Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâli*, İbrâhîm 14/41.

⁵¹⁶ İbrâhîm 14/41.

⁵¹⁷ et-Tevbe 9/113.

⁵¹⁸ Âyet için bk. et-Tevbe 9/23.

kafirler haram kılmışımıdır!” buyurmuştur. Bundan sonra Allah Teâlâ: “Ey İbrâhim! Şu iki ayağının altındaki nedir?” buyurmuştur. Hz. İbrâhim ayakları altında kana bulanmış bir sırtlan görür. Âzer, önceden bu sûrete dönüştürülmüştür. Bu çirkin manzara üzerine Âzer, ayaklarından yakalanıp cehenneme atılacaktır.”⁵¹⁹

2.2.1.2. Hz. İbrâhim’in Putperest Âzer’le İlişkisinde Dil ve Üslup

Evlat-ebeveyn ilişkisinde dil ve üslup, çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle küçük çocukların kullandıkları dil ve hitap şekilleri, ebeveynin çocuğunu yetiştirme tarzına göre şekillenmektedir. Bunun yanında çocuğun aile içinde gözlemlediği dil ve üslup, onun konuşmasını etkilemektedir. Ebeveynlerin hem çocuklarına hem de birbirine karşı yumuşak üslupla konuşmaları, bu davranışın çocukta daha kalıcı olmasına katkı sağlamaktadır. Bunun çocukta alışkanlık haline getirilmesi, öncelikle anne-babanın görevidir.

Hz. İbrâhim’le babası Âzer hayattalarken bir ilişki olmuştur. Bu münasebetin taşıyıcısı da dil ve takınılan tavır olmuştur. Bu bağlamda genç İbrâhim, babasına karşı oldukça sevecen bir dil ve üslup kullanmıştır. O, birçok âyette buyrulduğu üzere babasına oldukça sevecen bir dil ve üslup kullanmıştır. O, birçok âyette buyrulduğu üzere babasına *يَا أَبَتِ* yani ey babacığım! diye hitap etmiştir.⁵²⁰ Bu, babasına olan sevgisinin ve şefkatinin göstergesi sayılmıştır. Zira Âzer, Allah’ı inkâr etmiş ve ona ortak koşmayı sürdürmüştür. Buna rağmen evlat, babasına karşı bir kaba söz kullanmamıştır.⁵²¹ Hatta babasını, dine davet etmiş ve nasihatte bulunmuştur. Bir de varlık delillerinden babasına söz ederken ahlak kurallarını çiğnememiştir. Bu şekilde yumuşak davranması, babasının inat etmemesi, şeytana aldanmaması ve doğru yoldan sapmaması gibi nedenlere bağlanmıştır.⁵²² Belki de hidayete ulaştırmak ve imana meylettirmek için yumuşak ifadelerle babasıyla konuşmuştur.⁵²³ Olabilir ki, uyarılarının etkili olması için kabalığı değil, nezaketi seçmiştir.

Genç nebi, babasıyla ilgili sözleri çok güzel bir sıraya dizerek söylemiştir. Öncelikle, babasını putlara ibadet etmekten alıkoymak için deliller sunmuş, ardından onu, söylediklerini düşünmeye davet etmiştir. Daha sonra şeytana tabi olmaması için onu uyarmış ve uygun olmayan şeylere insanın meyletmesini engelleyici bir uyarı ile sözlerini noktalamıştır. Ancak bu resul, sözlerini seçerek kullanmış ve nezaketi elden bırakmamıştır. Gerçekten her nasihatının başındaki “babacığım” ifadesi, babasını sevdiğine, merhamet ettiğine ve azaba uğramaması için çabaladığına işaret etmektedir. O

⁵¹⁹ Detaylı bilgi için bk. Buhârî, “Enbiyâ”, 60 (No. 3350).

⁵²⁰ Meryem 19/42-45.

⁵²¹ Sâbûnî, *Tefsîru’l-vâdihî’l-müeyesser*, 749.

⁵²² İbn Acîbe, *el-Bahrü’l-medîd*, 3/335.

⁵²³ Sâbûnî, *Safvetü’l-tefâsîr*, 2/691.

nebi, babasına yaptığı uyarılarda “...*korkuyorum ki...*” cümlesini kurmuştur. Bazı müfessirler, evladının babasının yararına olan şeyleri istediğini göstermek için bu cümleyi kurduğunu açıklamıştır.⁵²⁴

Bu genç nebinin babasına verdiği öğütler ve uyarılar, aslında insanlar için bir ders niteliğinde değerlendirilmelidir. Küçük evladın babasına yaptığı bu uyarılar, küçük bireylerin büyük yetişkinlere öğüt verebileceğine delil sayılmıştır.⁵²⁵ Müfessir Râzi, bu elçinin babası iman etmemesine ve kötü davranmasına rağmen, babasına karşı iyi davranmasının bazı nedenlerinden söz etmiştir. En başta elçi, Allah’ın emrini yerine getirmiştir. Kur’ân, bu hususu “*Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti.*”⁵²⁶ âyetinde belirtmiştir. Yine hak dine davet gayesiyle babasına en büyük iyiliği yapmıştır. Bir de babasına karşı yumuşak bir ses tonu ve güzel bir üslup kullanmıştır.

Hz. İbrâhim, tevhit dinine yaklaştırmak için iyi davranmayı bir vesile saymıştır. Böylelikle babasının taptıklarından uzaklaşmasını sağlamaya ve düşündürmeye gayret etmiştir. Bu nedenle evlat, ebeveynine yumuşak ve gönül alıcı bir dil kullanmıştır. Çünkü sert ve katı davranmak, belkide babasının doğru yoldan daha da uzaklaşmasına neden olabilecektir. Bundan dolayı babasına karşı davranışlarında çok dikkatli olmuştur.⁵²⁷ Böylece Hz. İbrâhim, Allah’ın vahyettiği emirlere uygun olarak babasıyla diyaloga geçmiştir.⁵²⁸

Bu konuda Hz. Nebi’den bir hadis rivayet edilmiştir. Hadisi Ebû Hureyre rivayet etmiştir. Buna göre Hz. Nebi şöyle bir açıklama yapmıştır: “*Allah İbrahim’e şöyle vahyetmiştir. Ey dostum! Kâfirlere karşı bile güzel ahlâklı ol ki iyilerin girdiği yere giresin. Zira ben ahlâkını güzelleştirenler için ezelde şu hükmü takdir etmişimdir. Ahlâkını güzelleştireni, arşımın gölgesinde gölgelendireceğim, cennete yerleştireceğim ve civarıma yaklaştıracam.*”⁵²⁹ Aslında bu düsturun, tüm davetçiler için doğru olduğu ifade edilmiştir. Zira İbrâhim, bir evlat olduğu kadar aynı zamanda bir davetçidir. Aynı zamanda bu tek yönlüdür. Zira baba, saygıyı zaaf olarak değerlendirmiştir.

2.2.1.3. Hz. İbrâhim’in Âzer’le İlişkisinde Saygı

Saygı evlat-ebeveyn münasebetinin temel unsurlarından biridir. Zira saygı hem konuşmada hem de davranışta bulunması gereken bir tutumdur. Evlat-ebeveyn

⁵²⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 15/360.

⁵²⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, 3/602.

⁵²⁶ el-İsrâ 17/23.

⁵²⁷ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 15/360.

⁵²⁸ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, 15/360.

⁵²⁹ Alî b. Hüsamiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-‘ummâl fî süneni’l-akvâl ve’l-ef’âl*, nşr. Bekrî Hayyânî - Saffet es-Sekkâ (Kâhire: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1985), 3/7.

münasebetinde saygının varlığı, bu ilişkiyi daha da sürdürülebilir hale getirmektedir. Saygının yokluğu ise aile içinde bazı çatışmaların ve kavgaların oluşmasına neden olmaktadır. Bu da aile içinde huzuru bozan sebeplerden biridir. Bundan dolayı evladın, ebeveynine ve düşüncelerine saygı duyması gerekmektedir. Aynı şekilde ebeveynin de evladına ve düşüncelerine saygılı olması önem arz etmektedir. Zira saygı, evlat-ebeveyn arasında karşılıklı bulunduğu, aralarındaki iletişimin kalitesini artırmaya yardımcı olmaktadır.

Saygı, Hz. İbrâhim’le babası arasındaki ilişkide önemli bir yer işgal etmiştir. Genç nebi, babasıyla konuşmalarında asla öfkeyle hareket etmemiş ve babasının taptığı putlara küfür ve hakaret etmemiştir. Babasının tehditlerine rağmen haddi aşmamıştır.⁵³⁰ Mesela bu evlat, iman etmemesine rağmen babasını hiç aşağılamamış ve saygıda kusur etmemiştir. Kur’ân, bu davranışına “*Babacığım! Sana gelmeyen bir bilgi hakikaten bana geldi, bu sebeple bana uy ki seni düz yola çıkarayım.*”⁵³¹ cümleleriyle işaret etmiştir. Hz. İbrâhim’in babasına olan saygısı, bu âyette gösterilmiştir. Babasına onun bir evladı olduğunu hatırlatmıştır. Kendisine vahiy yoluyla Allah’tan yüce bir bilgi geldiğini belirtmiştir. Buna göre kim Allah’tan başka varlıklara taparsa Allah’ın ona azap edeceği ültimatı vermiştir. Allah’ın dinine tabi olmaya karar verdiğinde, onu sapıklıktan kurtaracağını ve razı olacağı İslâm dinine ulaştıracağını tekitle belirtmiştir.⁵³²

Hz. İbrâhim, her zaman evlat-ebeveyn ilişkisini dikkate almış, inandığı putlar sebebiyle babasını cahillik veya bilgisizlikle suçlamamıştır. Oysa görmeyen ve duymayan putlara inanmakla babasının cahilliğin zirvesini yaşadığına kesinlikle iman etmiştir. Ancak evladı, babasına olan saygısını bozmamış ve onu cahilliğe ötelememiştir. Vahiyden beslenmesine rağmen, babasına karşı kibirlenmemiştir. Babasına yaptığı uyarılar esnasında kendisini hep bir arkadaş ve dost gibi göstermiştir. Bu tavırları, iman ehli olmasa dahi ebeveyne gösterilmesi gereken saygıdan sayılmıştır.⁵³³

Hz. İbrâhim, söylediği sözler ve tehditler karşısında babasına karşı hep sabırlı bir tutum sergilemiş ve tüm ebeveynlere bu konuda örnek olmuştur. Karşısında baba olduğu için duyduğu kırıcı ifadeleri ve tehditleri önemsememiş ve o, hep hedefi düşünmüştür. Çünkü İslâm, belli bir sınıra kadar anne-babaya itaat etmeyi ve onlara güzel davranmayı emretmiştir.⁵³⁴ Bu evlat hem müslüman hem de nebilik vasfıyla babasına karşı

⁵³⁰ Ayşe Ateş, *Kur’ân Kıssaları Bağlamında Aile Olgusu* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 78.

⁵³¹ Meryem, 19/43.

⁵³² İsmâil b. Şihâbüddin Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kureşî (İbn Kesîr), *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-azîm*, thk. Sami b. Muhammet Selâme (Suudi Arabistan: Dâru't-Tayyib, 1420/1999), 5/234. Ayrıca bk. Fîrûzâbâdî, *Tenvîrû'l-mikbâs*, 1/323; Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 5/336.

⁵³³ Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 5/336.

⁵³⁴ Âyet için bk. el-Ankebût 29/8.

davranışlarıyla örnek olmuştur. Nazik daveti ve güzel üslubunu hiç yitirmemiştir. Babasının kötü söz, tutum ve davranışlarına “...Esen kal...”⁵³⁵ yanıtını vermiştir. Bu ifade, bir kimsenin inadı karşısında öğüt veren için, karşısındakini güzellikle terketmek, kötülüğüne iyilikle karşılık vermek ve kavgayı sürdürmemek için etkili bir metod olmuştur.⁵³⁶ Kur’ân, bu metodu farklı elçilere tavsiye etmiştir.

2.2.1.4. Hz. İbrâhim’in Âzer’e Karşı Merhameti

Merhametli olmak, evlat-ebeveyn ilişkisinde daima kendini göstermiştir. Zira, İslâm ahlakı, evladın ebeveynine karşı merhametli olmasını gerektirmektedir. Merhamet, evlat-ebeveyn arasında karşılıklı gerçekleşen bir olgudur. Nitekim ebeveyn, doğumundan itibaren evladına karşı merhametli olmuştur. Evladının yaşadığı üzüntü ve keder, ebeveyni de bir o kadar hüznlendirmiştir. Buna bağlı olarak evladın, ebeveynine daima merhametli ve şefkatli olması gerekmektedir. Anne-baba, özellikle yaşlandığında evlatlarının merhametine daha çok ihtiyaç duymaktadır. Ebeveynin doğumundan itibaren evladına merhametli oluşu ve merhamet eğitimini vermesi çok önemli bir husustur. Zira bu, hem evlat-ebeveyn ilişkisini güzelleştirmeye hem de evladın, ailesine ve çevresine karşı merhamet duygusuna sahip olmasına katkı sağlamaktadır.

Merhamet, evlat-ebeveyn arasındaki ilişki açısından değinilmesi gereken bir konu olmuştur. Oysa Âzer, evladına ta küçüklüğünden itibaren hiç merhamet göstermemiştir. Mesela evladının toplumu ve yöneticileri tarafından ayıplanmasına, incitilip kırılmasına ve ateşe atılmasına hiç ses çıkarmamıştır. Ayrıca oğlunun kendisine karşı uyarılarına da kulak asmamış ve onları dikkate almamış, hatta söylediklerini kulak ardına atmıştır. Dahası onu taşıyarak öldürmekle tehdit bile etmiştir. Tüm bunlar yaşanırken karşısında evladı yerine, sanki düşmanı varmış gibi, çok zalimâne ve merhametsizce bir tavır sergilemiştir. Evladı İbrâhim ise babasının verdiği her olumsuz tepkiyi güzellikle karşılamış, ona sevgilerini sunmuştur.

Hz. İbrâhim’in, babasına karşı merhametini göstermesi adına babasına söylediği davet sözleri önemli görülmüştür. *يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا*. Yani babasına, “*Babacığım! Allah’ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum.*”⁵³⁷ demiştir. O, babasının şeytana uyması ve putperestliğe devam etmesi suretiyle Allah’a isyan ettiğini babasına söylemiştir. Bu davranışının ahirette azap olarak karşısına

⁵³⁵ Âyet için bk. Meryem 19/47.

⁵³⁶ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi’l-Gayb*, 15/363. Ayrıca bk. İbn Acîbe, *el-Bahrü’l-medîd*, 3/338.

⁵³⁷ Meryem 19/45.

çıkacağı sözlerine ilave etmiştir.⁵³⁸ Çünkü babasının azap içinde olmasını evladı olarak istememiştir. Bu tutumunun neden olduğu sondan dolayı ona acımış, merhamet etmiş ve babasını korumaya çalışmıştır. Fakat bunlar tamamen dünyada kalmıştır. Ahiretin dengeleri ise çok daha farklı bir düzlemde kurulmuştur.

Her evlat gibi, o da babasının iman etmesini ve cennetle müjdelenmesini arzulamıştır. Zürriyetinden olduğu için babasının azap görmesini gönlen kabul etmemiştir. Ayrıca ilahi azabın dokunması sözü, aslında Allah'ın kulundan tamamen yardımını kesmesi olarak anlaşılmıştır. Böyle birinin, ahirette hiçbir dostu ve yardımcısı olmayacağı için evlat babasına acımıştır.⁵³⁹ Merhametinden onu bırakmamış ve yardım elini uzatarak bulunduğu durumdan babasını kurtarmaya çalışmıştır. Bir babanın evladını koruması gibi, Hz. İbrâhim, babasını kurtarmayı denemiştir.

Bağışlanması için Hz. İbrâhim'in Allah'a dua etmesi, babasına merhametinin delili olmuştur. Küçük yaşından beri toplumuna tevhidi anlatmış, onları imana davet etmiştir. Her ne kadar kötü davranmış ve öldürmekle tehdit etmiş olsa da Hz. İbrâhim, ona olan sevgi ve saygısından hiçbir şey kaybetmemiştir. Bağışlanma dileyeceğine dair babasına söz vermiştir. Evlat, verdiği sözü tutmuş, babasının şirk üzere ve kafir olarak öleceğini öğrenince istiğfardan vazgeçmiştir.⁵⁴⁰ Bazı bilginler, esen kal âyetinden hareketle dine davet çağrılarına sürekli olumsuz cevap verenleri terketmenin caiz olduğunu söylemiştir. Yine, "...*Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim...*" ifadesiyle Hz. İbrâhim, babasına herhangi bir zarar vermeyeceğini, onu incitecek söz ve fiillerde bulunmayacağını ifade etmiştir.⁵⁴¹

Bir evladın kafir babası için hayattayken, hidayeti için dua edip edemeyeceği tartışılmıştır. Ölen kafir birine baba dahi olsa dua edilmeyeceği herkesçe bilinmiştir. Hayatta olanın hidayete ermesi için dua etmek, mümkün görülmüştür. Zira kâfir olan bir kimsenin iman etmesi için yapılacak duanın, caiz olduğu bildirilmiştir. Âyetten bir de bağışlanmaya layık hale getirecek sebebe ve vesileye ulaştırılmasını Allah'tan istemek şeklinde anlam çıkarılmıştır.⁵⁴² O, böylelikle babasının yanında olduğunu hissettirmiştir. Babasından görmediği desteği, evladı olarak Hz. İbrâhim ona vermiş ve onun azaba uğramaması için çaba göstermiştir. Onun çabası, babasına karşı kalbinde beslediği sevgi ve merhametten kaynaklanmıştır.

⁵³⁸ Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 5/336.

⁵³⁹ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 15/359.

⁵⁴⁰ Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 217.

⁵⁴¹ Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 5/337.

⁵⁴² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 7/240. Ayrıca bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, 17/349.

Kur'ân'da Hz. İbrâhim'in, *"Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla."*⁵⁴³ şeklinde dua ettiği ve babasına vermiş olduğu sözü tuttuğu ifade edilmiştir. Bu hususta, *"Babamı da bağışla. Kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu."*⁵⁴⁴ şeklinde de dua etmiştir. Ayrıca Kur'ân, Hz. İbrâhim'in babasına *"...Hiç şüphelen olmasın bağışlanman için dua edeceğim, ama Allah'tan sana geleceklere karşı yapabileceğim birşey de yoktur..."*⁵⁴⁵ dediğini de bize haber vermiştir. Bu âyetler, Hz. İbrâhim'in babasının bağışlanması için dua ettiğinin delilleri olmuştur. Yani işi lafta bırakmamıştır. Babasının bağışlanması için yaptığı dua dışındaki bütün dualarının kabul edildiği bildirilmiştir.⁵⁴⁶

Kur'ân'da, Hz. İbrâhim için *إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ*⁵⁴⁷ buyrulmuştur. Âyetteki *أَوَّاهٌ* kelimesi, babasına olan merhametini göstermesi adına önemli sayılmıştır. Bunun, mübalağa vezninde olduğu ve "çok âh eden" anlamında kullanıldığı açıklanmıştır. Bu ifade, genelde bir acının veya üzüntünün ifade edilmesine ayrılmıştır. Şiddetli acı duyduğunda insanın, yüreğinin yandığı ve duygusunun yoğunlaştığı zamanların ifadesinde işe koşulmuştur. Bu yüzden çok âh çekmenin, acı çekmeye, yürek yangınına, aşka ve Allah korkusuna delalet ettiği söylenmiştir. Buradaki *أَوَّاهٌ* kelimesi, böyle bir mana içeriğinden dolayı kinaye olarak kullanılmıştır. Bunun sadece üzüntüye bağlı olarak âh vâh etmeyi değil, fakat aynı zamanda kişinin karakterini ve psikolojik durumunu ifade ettiği beyan edilmiştir. Bundan dolayı bazı müfessirler bu ifadenin merhamet ve şefkatten kinaye olduğunu açıklamıştır.⁵⁴⁸

Bir de ona, sıfat olarak *حَلِيمٌ* ifadesine yer verilmiştir. Bu, Hz. İbrâhim'in duygularını yansıtmaları bakımından çok önemli sayılmıştır. Çünkü çok âh çekmek, kızgınlık ve sabırsızlık alameti sayılmıştır. Ancak *حَلِيمٌ* ifadesi, bu ihtimalleri ortadan kaldırmıştır. O, yumuşak davranan, hemen öfkelenmeyen, sıkıntılara sabreden ve belalara katlanan "evvâh" birisi olarak tarif ve tavsif edilmiştir. Bu vasfı sebebiyle babasının her türlü eza ve cefasına katlanmıştır. Babasına şefkat ve merhametle davranmıştır. İnkâr etmesi ve dalalette olması sebebiyle babasına çok üzülmüştür. Ancak babasından hiçbir zaman ümit kesmemiş ve azaba uğramasın diye sürekli istiğfar etmiştir. Allah düşmanı olduğu ortaya çıkınca bir nebi olarak Hz. İbrâhim, kendine yakışanı yapmış ve dua etmekten vazgeçmiştir.⁵⁴⁹ Yalnız bu kavli dualar, yapılan şahısların fiili dualarıyla

⁵⁴³ İbrâhîm 14/41.

⁵⁴⁴ eş-Şuarâ 26/86.

⁵⁴⁵ el-Mümtehine 60/4.

⁵⁴⁶ Sâbûnî, *Safvetü 't-tefâsîr*, 2/835.

⁵⁴⁷ et-Tevbe 9/114.

⁵⁴⁸ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 4/414.

⁵⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 4/415.

desteklenmemiştir. Evlat-ebeveyn ilişkilerinde sözlü nasihatlerin yanında mutlaka fiili tutumlarda geliştirilmelidir.

2.2.2. Hz. Lût'un Hz. İbrâhim'le ve Kızlarıyla İlişkisi

Burada yeğen-amca münasebeti irdelenmiştir. Bu ilişkinin yönü yeğenden amcaya doğru olmuştur. Hz. Lût, Hâran'ın oğlu olarak doğmuştur. Âzer'in erkek kardeşi Hâran'ın evladı olduğu kaynaklarda yer almıştır. Âzer, önce vefat eden Hâran'dan sonra oğlu Lût'u beraberinde alarak Harran'a yerleşmiş ve burada ölmüştür. İbrâhim, Lût'u da alıp Ken'ân diyarına konaklamıştır. Hz. Lût, Mısır yolculuğunda amcasına eşlik etmiştir.⁵⁵⁰ Ken'ân diyarında zamanla koyunları artmış ve bölgenin ot ve su kaynakları sürüye yeterli gelmemiştir. Bunun üzerine yeğen, amcasından ayrılmıştır. Hz. İbrâhim'e ilk inanan olan Lût, amcasının teklifi üzerine Sodom bölgesine yerleşmiştir.⁵⁵¹

Böylece yeğen-amca münasebeti, Lût'un küçüklüğünden itibaren başlamış ve hayatı, genellikle amcasının yanında geçmiştir. Bu ilişkinin kanaatimizce amca-yeğen ilişkisinden ziyade bir baba-oğul münasebeti olduğu düşünülmüştür. Çünkü amca, baba yarısı olduğu için Hz. İbrâhim ona, bir nevi babalık yapmıştır. Bu genç Lût ise amcasını, babası gibi görmüş ve ona göre hareket etmiştir.

Bir elçinin tebliğine ve imana davetine, ilkin gençlerin ya da çocukların muhatap olduğu söylenmiştir. Hz. Nebi'ye çocuklardan ilk inananın, Hz. Ali olduğu ifade edilmiştir. Hz. İbrâhim, tevhide davet noktasında babasıyla ve toplumuyla büyük bir tevhid mücadelesine girişmiştir. Bu elçi, Allah'ın birliğini ve kudretini inkârcı topluma anlatmıştır. Buna karşılık toplum onu ateşe atmış ve Allah da onu ateşten korumuştur. Bugün Urfa'nın dağlarının çıplak kalmasının nedeni, o gün yakılmak üzere çokça ormanın telef edilmesi olduğu ifade edilmiştir. Ancak buna rağmen, halkı yine de ona iman etmemiştir. Bunun üzerine Hz. İbrâhim, o toplumu davet etmenin artık hiçbir fayda sağlamayacağını düşünmüş ve oradan ayrılmıştır.⁵⁵² Kur'ân, onun hicretine *وَقَالَ إِنِّي...* cümlesiyle değinmiştir. Yani o, bununla “... ‘Artık ben rabbime göç edeceğim. Şüphesiz O güçlüdür, hikmet sahibidir.’...”⁵⁵³ demiştir. Bu arada tebliğ tam olmadığı için mucize olan ateş sebebiyle İbrâhim'e iman edilmemiştir. Ama helak da edilmemişlerdir.

Hz. İbrâhim, bütün isteğine ve gayretine rağmen babasını ve toplumunu şirkten uzaklaştıramamıştır. Bunun verdiği üzüntüden oradan ayrılmak istemiştir. Bu durumda

⁵⁵⁰ Taberî, *Târîh*, 1/148, 175.

⁵⁵¹ Ya'kûbî, *Târîh*, 1/24, 25.

⁵⁵² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/264-265.

⁵⁵³ el-Ankebût 29/26.

yanında sadece yeğeni Lût'u bulmuştur. O, kendisine iman etmiş, onu teselli etmiş ve çıkacağı yolculukta yanında yer almıştır. Yeğen Lût, evlat gibi amcasını desteklemiştir. Kur'ân'da onunla ilgili olarak ...لُوطٌ...⁵⁵⁴ buyrulmuştur. Yani, “*Bunun üzerine Lût ona iman etti...*”⁵⁵⁴ denilmiştir.

Genç Lût, amcasının daima yanında bulunmuş ve ona destek olmuştur. Hz. İbrâhim, toplumundan ayrılırken henüz çocuk sahibi değildir. Yeğeni Lût, amcasına karşı davranışlarıyla onun için bir evlat gibi olduğunu ispat etmiştir. Zira ona, Âzer hatta Nuna bile iman etmemiştir. Ancak Hz. Lût, bu yolda yalnız olmadığını imanı ile göstermiştir. Yanında bulunduğu sırada daima onu desteklemiştir. Hz. İbrâhim'den tevhidin ve tebliğin inceliklerini öğrenmeye çalışmış, daima yanında bulunmuş ve davetin zorlukları konusunda tecrübe kazanmıştır.⁵⁵⁵

Hz. Lût, amcasının hicretinde yanında yer almış ve onu tek komamıştır. Kur'ân, onların hicretiyle ilgili bir âyette اِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ cümlelerine yer vermiştir. Yani, Allah “*Onu da Lût'u da kurtarıp herkes için bereketli kıldığımız yere ulaştırdık.*”⁵⁵⁶ demiştir. Bereketli yer ile Filistin bölgesi kastedilmiştir.⁵⁵⁷ Çıktığı zorlu yolda amcasının teselli kaynağı olmuştur.

Allah, günaha saplanmış kavmin şerrinden onları kurtarmıştır. Onları, Irak'ın Kûsâ kentine ve bereketli kılınan Şam bölgesine yerleştirmiştir.⁵⁵⁸ Genç Lût ve amcası, Allah rızasını kazanmak ve dinine yardım etmek için hicret etmiştir.⁵⁵⁹ Bu genç iman, o dönemde küçük olduğu için kavmiyle giriştiği mücadelede amcasına pek fazla yardım edememiştir. Ancak bu genç insan, davet edildiği hak yolunu, tereddütsüz kabul etmiştir. Hicret yolculuğuna amcasıyla birlikte katılmıştır. Yeğenin iman etmesi, amcasının insanları İslâm'a davet etmesine destek olmuştur. Hz. Lût, amcasını babası gibi kabul etmiş, onu sahiplenmiş ve ona karşı sergilediği davranışlarla örnek bir kişilik olmuştur.

Genç Lût, küçük olmasına rağmen, amcasına varlığını hissettirmiştir. Çıktığı hicret yolculuğunda yanında bulunmasıyla amcasına büyük moral vermiştir. Ayrıca amcasının tebliğini, ilk önce o kabul etmiştir. Küçük olduğundan dolayı amcasına, toplumuyla mücadelesi esnasında pek yardım edememiştir. Ancak amcası, onun yardımını hissedemese de varlığından güç almıştır. Ayrıca Hz. İbrâhim, onu evladı olarak görmüştür. Bundan dolayı, bir evlat gibi onu asla yanından ayırmamıştır. Yeğen Lût, baba olarak gördüğü amcasından hayatı boyunca desteğini esirgememiştir.

⁵⁵⁴ el-Ankebût 29/26.

⁵⁵⁵ Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, 272.

⁵⁵⁶ el-Enbiyâ 21/71.

⁵⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/468. Ayrıca bk. Sâbûnî, *Tefsîru'l-vâdihü'l-müeyesser*, 802.

⁵⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/468-469.

⁵⁵⁹ Sâbûnî, *Tefsîru'l-vâdihü'l-müeyesser*, 986.

Yeğen Lût ile amca İbrâhim arasındaki münasebetin bir benzeri Lût ile kızları arasında yaşanmıştır. Hz. Lût'un eşi iman etmemiş ve bundan dolayı azaba uğrayanlardan olmuştur. Kur'ân, bu durumu açıklamıştır.⁵⁶⁰ Ayrıca bu kadın kavmiyle tavır ve eylem birliği içinde olmuş ve Hz. Lût'un misafirlerini kavmine haber vererek eşine ihanet etmiştir.⁵⁶¹ Ancak Hz. Lût'un kızları annelerine değil babaları Lût'a tabi olmuştur. Kaynaklar, Hz. Lût'un kızlarının iman edenlerden olduğunu bildirmiştir.⁵⁶² Onlar, babalarına ihanet etmemiş ve onu üzmemiştir. Bunun yanında kavmiyle büyük sorunlar yaşayan ve kendisini yalnız hisseden Hz. Lût'a, kızlarının iman etmesi teselli olmuştur.

Lût'un kızları, baba-kız arasındaki münasebet hususunda örnek bir tavır sergilemiştir. Zira onlar, baba Lût'un sözlerini kulak ardı etmemiş ve ona tabi olmuştur. Böylece onlar, babalarının tevhit davasına sahip çıkmıştır. Bu kızlar, Hz. Lût'a varlıklarını hissettirmiş, onunla ilgilenmiş ve ona destek olmuştur. Onların bu tutumu, Hz. Lût'a olan sevgi, saygı ve itaatlarının delili sayılmıştır. Ayrıca onlar, aile içinde babanın sözünün dinlenmesi gerektiğini bu tutumlarıyla göstermiştir. Lût'un kızları, ahlak dışı fiiller işleyen kavim arasında babalarına layık evlatlar olmuş ve iffetlerini korumuştur.

2.2.3. Hz. İsmâil'in Ebeveyn Hz. İbrâhim ve Hacer'le İlişkisi

Oğul İsmâil, bir elçinin oğlu olarak Hacer'den doğmuştur. Onun, anne ve babasına karşı geliştirdiği davranışların evlat-ebeveyn ilişkisinde örnek alınmasını gerektirecek bazı özellikler yer almıştır. Bu bağlamda davranışlarının, farklı şekillerde açıklanması gerekmiştir. Burada oğul İsmâil'le anne-baba Hacer ve Hz. İbrâhim'in arasındaki küçük-büyük ilişkisi öne alınmıştır.

2.2.3.1. Hz. İsmâil'in Hz. İbrâhim'e Karşı Kullandığı Üslup

Evlat İsmâil, babasına karşı daima nezaket ve incelik çerçevesinde davranmıştır. Ona "babacığım" şeklinde hitap etmiştir. Bu hitabında, onun babasına duyduğu sevgi ve saygının temelleri sezilmiştir. Zira babasına karşı tatlı bir dil ve samimi ifade kullanmıştır. Babası, Kâbe'nin inşasında oğul İsmâil'den yardım istemiştir. Çünkü yaşlı olduğu için babası, yardıma ihtiyaç duymuştur. Oğul İsmâil, bu talebi geri çevirmemiştir. Evlat İsmâil'in bu tutumu, evlatların anne ve babaya karşı göstermeleri gereken tutuma vurgu yapmıştır.

⁵⁶⁰ Âyet için bk. Hûd 11/81.

⁵⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15/415.

⁵⁶² İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, 50/313.

Kur’ân’da bu ölçü, “*Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. ‘Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster’ diyerek dua et.*”⁵⁶³ cümleleriyle dikkate sunulmuştur. Âyetler, anne-baba yaşlandığında evlatlarıyla rollerini değiştirdiklerini beyan etmiştir. Bu bağlamda Kur’ân, çocuğun anne-babasının fedakarlıklarına vefa göstermesini ve yaşlandıklarında onlara iyi davranmasını emretmiştir. Zira yaşlılık dönemi, insanın çocuklaştığı bir dönem olarak algılanmıştır. Bundan dolayı genç olan, maddi ve manevi olarak güçlü olan evladın, ebeveynine şefkat göstermesi gerektiği açıklanmıştır.⁵⁶⁴ Allah, kulluğun ardından ikinci olarak, anne-babaya iyilik edilmesini emretmiştir. Bu emir, konunun ne kadar nazik olduğunun bir göstergesi sayılmıştır.

Oğul İsmâil, babası İbrâhim’e dinin emrettiği gibi davranmıştır. Onu incitecek tüm söz ve fiillerden kaçınmıştır. O, babasına yumuşak üslupla hitap etmiştir. Bu bağlamda insanların kalbini fethetmenin yollarından birinin tatlı dil olduğunu göstermiştir. Babasının yardıma ihtiyaç duyduğu her anda onun yanında bulunmuştur. O, gücü yettiği kadar ebeveynine iyilik etmeye gayret etmiştir. Onun bu tutumları, hayatı boyunca ebeveyniyle iletişiminin ve ilişkisinin sorunsuz devam etmesine yardımcı olmuştur.

2.2.3.2. Hz. İsmâil’in Hz. İbrâhim’e İtaati

İtaat, istenilen bir işi yapmak ve belirlenen birşeyin peşinden gitmek anlamına gelen bir kavram olarak açıklanmıştır.⁵⁶⁵ İtaat etmek, ebeveynin evlatlarından beklediği bir tutum olmuştur. Kur’ân, ebeveyn-evlat münasebetine dair uygulanması gereken pek çok ilkedan bahsetmiştir. Ancak Kur’ân, anne-babaya sınırsız bir şekilde itaat edilmesinden bahsetmemiştir. Zira, evlat-ebeveyn münasebeti, her daim hoş bir şekilde devam etmemiştir. Bundan dolayı Allah, evladın ebeveynine itaatiyle ilgili bazı sınırlar ortaya koymuştur. Anne-babanın, evladını Allah’a şirk koşturmayla çağırması veya zorlaması bunlardan biri olmuştur.⁵⁶⁶ Allah, bu hususta anne-babasına itaat etmemesini çocuğa emretmiştir.⁵⁶⁷

⁵⁶³ el-İsrâ 17/23-24.

⁵⁶⁴ Emine Arıkan, *Kur’ân’ı Kerîm’de Ebeveyn Evlat İlişkileri* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 26.

⁵⁶⁵ İsfahânî, *Müfredât*, “tv’a”, 529.

⁵⁶⁶ Mustafa Kayhan, “Model İnsan Yetiştirme Kur’an’da İki Temel Ebeveyn İhsan Emri ve Valideyne İsyân Yasağı”, *Journal of Turkish Studies* 15/1 (Şubat 2020), 381.

⁵⁶⁷ el-Ankebût 29/8.

Evlat-ebeveyn ilişkilerinde evladın anne ve babasına itaati, aralarındaki ilişkinin tespitinde önemli görülmüştür. Oğul İsmâil'in ebeveyniyle ilişkisinde, kurban olayında evladın gösterdiği teslimiyet ve itaat ön plana çıkmıştır. Evlat İsmâil'in itaatının en net deliline Kur'an'da, “Çocuk, iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, ‘Yavrucuğum’ dedi, ‘Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm. Düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?’ Oğul, ‘Babacığım! Sana buyurulanı yap. İnşallah beni sabredenlerden biri bulacaksın.’ dedi.”⁵⁶⁸ âyetiyle temas edilmiştir. Evlat İsmâil, bu cevapla hilmini ve sabrını ortaya koymuştur.⁵⁶⁹ O, babasının sözüne itaat edeceğini ve takdir olunana razı olacağını belirtmiştir. Kur'an, evladın yükükoynun yatırıldığını قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ âyetiyle ilan etmiştir. Yani, “Her ikisi de teslim olunca ve babası onu yüzüstü yatırınca...”⁵⁷⁰ buyrulmuştur. قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ fiili, hem Hz. İbrâhim'in hem de Hz. İsmâil'in kurban olayını güzelleştirilmesine işaret etmiştir. Zira bu kelime, evlatla ebeveynin teslimiyetini iş'ar etmiştir.⁵⁷¹

Evladın babasına itaati, Kur'an'daki ... اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَىٰ اَبْنَيْكَ اِبْرَاهِيْمَ وَ اِسْمَاعِيْلَ âyetiyle bağdaştırılmıştır. Yani âyette, “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti...”⁵⁷² buyrulmuştur. Buradaki قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ fiilinin, esasen kapsamlı bir emri ifade ettiği dile getirilmiştir. Yani rabbimiz bu emirle, kendisinden başka hiçbir şeye ibadet edilmemesini ve yasakladığı şeylerde de O'na itaat edilmesini emretmiştir. Ancak âyette, anne ve babaya iyiliğin, Allah'a ibadetten sonra tavsiye edilmesi, dikkatleri çekmiştir. Yani evlat İsmâil gibi, evladın anne-babasına iyilik yapması ve meşru çerçevedeki isteklerini yerine getirmesi neredeyse Allah'a ibadetle eş değer kabul edilmiştir.⁵⁷³ İbrâhim'in oğlu İsmâil, hep bu bu bilinçle hareket etmiş, babasının isteğinin Allah'ın emri olduğunu düşünmüş ve bunun yerine getirilmesi gerektiğini bilerek hareket etmiştir. O, Allah'ın takdirine rıza göstermiştir. Babasının isteğini kırmamış ve böylece evlat-ebeveyn ilişkilerinde örnek bir model olmuştur.

Allah'a kulluktan sonra ebeveyne ihsanın zikredilmesi, isteklerinin Allah indinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bir evlat olarak İsmâil, babasının emrini geri çevirmemiş, ona itaat etmiş ve istediği şeyin meşru bir istek olmasına da bakmamıştır. Zira bunda, ikisinin kulluk seviyelerini ölçmek, onları imtihan etmek ve böylece onları mükâfatlandırmak gibi bir hikmet sezilmiştir. Evlat, babasının sözünü asla geri çevirmemiştir. Aslında evlat, babasının meşru isteklerini yapma, gayrı meşru

⁵⁶⁸ es-Sâffât 37/102.

⁵⁶⁹ Sâbûnî, *Tefsîru'l-vâdî l-müeyyessir*, 1124.

⁵⁷⁰ es-Sâffât 37/103.

⁵⁷¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 8/578.

⁵⁷² el-İsrâ 17/23.

⁵⁷³ Musa Turşak, “Kur'an'da İtaat Kavramı ve Ülü'l -Emre İtaatin Mahiyeti”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Ocak 2022), 337.

isteklerini yapmamakla yükümlü tutulmuştur. Zira Kur’ân, evlat-ebeveyn ilişkilerindeki hududu, “Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa bu durumda onlara uyma ama yine de onlara dünyada iyi davran...”⁵⁷⁴ âyetiyle beyan buyurmuştur.

Bugünün evlatları, değil babalarına ihsanda bulunmak, gölge etmeseler bile yeterli görülmüştür. Zira günümüzde bazı evlatların, babalarına saygı göstermedikleri ve söz dinlemedikleri bilinmiştir. Özellikle aile bağlarının zayıflaması, bu durumu tetiklemiştir. Bunun yanında çocuğun ailesine değer vermemesi, ebeveynine olan sevgi, saygı ve itaatini etkileyen unsurlardan olmuştur. Bu durum, evlat-ebeveyn ilişkisinde hiç istenmeyen bir tutum olmuştur. Ebeveynlerin, bu gibi olumsuzluklar başlarına gelmeden bazı tedbirler almaları gerekmektedir. Özellikle anne-babaya karşı tutum ve davranışların nasıl olması gerektiği, küçüklükten itibaren çocuğun eğitiminde yer almalıdır.

Bu âyetin anne ve babaya saygının önemini, bunun sınırını ve Allah’a saygıyla ilişkisini ortaya koyduğu dile getirilmiştir.⁵⁷⁵ Zira Allah’a isyanın olduğu yerde hiçbir mahluka itaat edilmeyeceğini vurgulanmıştır.⁵⁷⁶ Hz. İbrâhîm’in Kâbe’nin yapımında evladından yardım talebi, evladın yerine getirmesi gereken meşru istekleri arasında sayılmıştır. Hz. İsmâîl hem kurban hadisesindeki sabırlı duruşu hem de babasının yaşlı olması ve yardıma ihtiyaç duyması sebebiyle Kâbe’nin inşasında ona yardım etmesi, babaya karşı gösterilmesi gereken örnek itaat şekli kabul edilmiştir.

2.2.3.3. Hz. İsmâîl’in Ebeveynine Karşı Merhameti

Merhamet kavramı, Allah’ın bütün yaratılmışlara olan ihsanını ifade etmek için kullanılmıştır. Yine merhamet, insanların hem hemcinslerine hem de diğer canlılara yardım etmesine vesile olan acıma duygusu şeklinde açıklanmıştır.⁵⁷⁷ Bu duygunun, çocuğa henüz küçük yaşlarda aşılması oldukça önemlidir. Zira çocukluk dönemi, karakterin ve davranışların yerleştiği bir dönem olarak kabul edilmiştir. Merhamet duygusunun çocuğa kazandırılmaması, onun acıma duygusundan uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Ancak bunun asıl sıkıntısını ebeveyn çekmektedir. Zira hem gençlik hem de yaşlılık döneminde ebeveyn, evladın şefkatine ve merhametine ihtiyaç duymaktadır. Bu duygunun çocuğa kazandırılmaması, evlat-ebeveyn münasebetini daima olumsuz etkilemiştir.

⁵⁷⁴ Lokmân 31/15.

⁵⁷⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 4/337.

⁵⁷⁶ Sâbûnî, *Tefsîru’l-vâdîhü’l-müeyesser*, 1018.

⁵⁷⁷ Mustafa Çağrııcı “Merhamet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/184.

Evlat İsmâil, anne ve babasına karşı sergilediği bütün davranışlarda merhameti öne almış ve onları üzecek fiillerden uzak durmuştur. Evladın merhameti, özellikle kurban hadisesindeki konuşmalarda kendini göstermiştir. Mesela kendisini kurban edeceği sırada Hz. İbrâhim'e "babacığım" diye seslenmiştir. Evlat, babasının kendisine olan merhametinin üstün gelmesi halinde işi yapamayacağından endişe duymuştur.⁵⁷⁸

Bu olaya odaklanıldığında, canını vermek üzere olan bir evladın babasının işini kolaylaştırmak için ne kadar gayret ettiği görülmüştür. Evlat, canının derdine düşmemiş, babasının işini kolaylaştırmaya çalışmıştır. Genç İsmâil, babasının işini hiç zorlaştırmamış, bu işten onu alıkoyacak ve üzecek hiçbir davranışta bulunmamıştır. O, babasına olan şefkatini ve merhametini göstermiş ve kurban edilmenin önüne geçmemesi için babasına bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Merhametinin üstün gelmemesi için yüzüstü yatırılmasını istemiştir. Bu emri yerine getirememesinden adeta tırsmıştır. Oğul İsmâil, kurban edilmenin yerine getirilmesi ve babasının mükafata ermesini istemiştir. Yani bir evlat olarak babasını her türlü olumsuzluktan korumak istemiştir. Bir de Kâbe'nin yapımında babasının yanında bulunması, ona yardım etmesi, babasına merhametinin bir başka göstergesi olmuştur.

Oğul İsmâil, annesiyle ilişkisinde, merhamet duygusunun ön planda olduğu görülmüştür. Oğul İsmâil, gömleğini annesine götürmesini babasından istediği rivayet edilmiştir. Bunun, annesi için yokluğundaki hasretine kolay geleceğini açıklamıştır.⁵⁷⁹ Evlat, babasına kanla bulaşmış elbiseyle annesine gitmemesini de tavsiye etmiştir.⁵⁸⁰

Bu tavsiyelerde evlat İsmâil, annesine karşı olan merhametini ön plana almıştır. Onun annesiyle ilişkisinde bu tavır, oldukça doğal görülmüştür. Zira İslâm, anneye karşı olan tutum ve davranışların güzel bir şekilde olmasını emretmiştir. Çünkü bu bağın, anne karnında başladığı kabul edilmiştir. Kur'ân'da bunun için, "*Biz anne babasıyla ilgili öğütleri insana verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır. Çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bunun için (ey insan), hem bana hem anne babana minnet duymalısın...*"⁵⁸¹ buyrulmuş ve anne-babanın evlat üzerindeki hakkı ifade edilmiştir.

Âyette insanın, ebeveynine minnet duymasından söz edilmiştir. Burada Allah'a minnettarlıkla anne ve babaya minnettarlığın birlikte zikredildiği görülmüştür. Bunun nedeninin, Allah'ın insanı var etmesi ve nimetleriyle rızıklandırması, anne ve babanın da onun dünyaya gelmesinin vesilesi olması gösterilmiştir. Ayrıca bunun bir başka sebebi,

⁵⁷⁸ Celâî, *Haşiyetu vadihu 'l-mesâlik alâ tefsîri medârik*, 5/234.

⁵⁷⁹ Celâî, *Haşiyetu vadihu 'l-mesâlik alâ tefsîri medârik*, 5/234.

⁵⁸⁰ Sâbûnî, *Safvetü 't-tefâsîr*, 2/1034.

⁵⁸¹ Lokmân 31/14.

hayatının en zayıf dönemlerinden itibaren anne-babanın evladına kol kanat germesidir. Âyet, annenin evladıyla ilgili fedakârlığına özel bir vurgu yapmıştır. Katlandığı sıkıntı ve cefalar nedeniyle onun daha çok ilgi ve sevgi beklediğine işaret edilmiştir.⁵⁸²

Annenin evladı için yaptıkları, şüphesiz çok değerlidir. Evlat İsmâil, annesine çok değer verdiği ve hatta merhamet duyduğu için üzülmelerini asla istememiştir. Küçüklüğünden beri annesinin katlandığı sıkıntıların farkında olmuştur. Bu öyle bir sevgidir ki ölmeden önce dahi annesini düşünmeye ve onu üzmemeye yönlendirmiştir. Babasından elbisesindeki kanı annesinin görmemesi için üzerindeki elbisesini çıkarmasını talep etmiştir.

Yine evladın tutumu, yani kurban edilme meselesindeki tutumu, anne tarafından da uygun bulunmuştur. Burada evlatla anne arasındaki ilişkide çok ince bir dengenin varlığına işaret edilmiştir. Allah'ın emri gibi telakki ettikleri kurban edilmeye anne de evlat da itaat etmiştir. Bu sebeple o, öleceğini bildiği halde canının derdine düşmemiş, annesini düşünmüştür. Bu da evlat-anne arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini bizlere göstermiştir. Evladın en zor zamanda bile ebeveynini düşünmesi ve koruması, üzülmelerine ve zarar görmelerine engel olması örnek alınması gereken bir davranış olmuştur.

Bugün ne evlatlar ne de ebeveynler böyle bir tutumu sergilemeye hazırdır. Çünkü evlat evlatlığından ve görevlerinden ebeveynde sorumluluklarından bihaberdir. Yani, ortada bulunan sorun iki tarafın görevlerini bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle dünyadaki işleri önceleyip aile gibi bir değeri unutmak, bu görevlerin unutulmasında veya öğrenilmemesinde başlıca etkindir. Bu durum, aile içindeki iletişime ve ilişkilere olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Bunun neticesinde aile içi geçimsizlik oluşmaktadır. Evlat ebeveynine, ebeveyn de evladına değer vermemektedir. Ebeveyn-evlat ya da evlat-ebeveyn arasındaki bu gibi sorunlar, İslâm'ın hiçbir şekilde onaylamadığı tutumlardır.

2.2.4. Hz. İshâk'ın Hz. İbrâhim'le İlişkisi

Oğul İshâk, Hz. İbrâhim'in ilk evliliğinden doğmuştur. Sâre'ye melekler tarafından evladı olacağı müjdelenmiştir. Burada evlat İshâk'la ebeveyni arasındaki münasebete odaklanılmıştır. Bu münasebetin yönü, İshâk'tan baba İbrâhim'e ve anne Sâre'ye doğru olmuştur. Bu başlıkta ve altındakiler de bu unsur öne çıkarılmıştır.

⁵⁸² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/338.

2.2.4.1. Hz. İshâk'ın Hz. İbrâhim'e İtaat Etmesi

Kur'ân, itaat edilmesi gerekenler hakkında bazı beyanlarda bulunmuştur. Bunların başında da Allah'a ve resulüne itaat etmek ve boyun eğmek gelmektedir.⁵⁸³ Zira Allah ve Hz. Nebi'ye itaat etmemek imanla uyuşan bir tutum sayılmamıştır. Ayrıca Allah, toplumda kargaşa meydana gelmemesi için ülü'l-emre yani toplumun üst düzey yöneticilerine de itaati emretmiştir.⁵⁸⁴ İslâm dini, ebeveynin evladı için çektiği zahmeti göz ardı etmemiş ve ona hak ettiği değeri vermiştir. Bundan dolayı İslâm, Allah'a şirk koşmaya davet etmeleri dışında anne-babaya itaat edilmesini emretmiştir.⁵⁸⁵

Bu davranışın bireye bazı yararları olmuştur. İtaat etmek, bireyin yegâne otorite sahibi olmadığını anlamasına ve ego, kibir gibi olumsuz davranışlardan uzaklaşmasına katkı sağlamıştır. Bu tutum, kendi isteklerinden vazgeçip, karşısındakinin isteklerini yerine getirmenin yanlış bir davranış olmadığını kişiye öğretmiştir. Ayrıca ebeveyne itaat etmek, aile ilişkilerinin huzurlu bir şekilde ilerlemesine yardımcı olmuştur. Dahası bireyin Allah'ın emir ve yasaklarına itaat etmesi, her daim ona yaratıcısının varlığını hissettirmiştir. Bu da hem anne-babasına hem de çevresine karşı söz, tutum ve davranışlarının ölçülü olması gerektiğini kişiye hatırlatmıştır.

Evlat İshâk, babasının verdiği nasihatlere uygun bir hayat yaşamış ve yaptığı duaları kabul olmuştur. Bu bağlamda o, Kur'ân'da zikredilen⁵⁸⁶ babasının vasiyetine itaat etmiş, yanlış dini inanç ve ideolojilerden uzak durmuştur. Böylece o, babasına yakışır bir evlat olmuştur. Kur'ân, Hz. İshâk'a vahiy gönderildiğini beyan etmiştir.⁵⁸⁷ Bu elçi, Allah'a olan imanından hayatı boyunca hiç ayrılmamış ve ölümü de iman üzere olmuştur.

Kur'ân, bu konuya açıklık getirmiştir. Kur'ân, babasının dualarını aldığını ve onun vasiyetine uygun hareket ettiğini haber vermiştir. Bu hususta Kur'ân'da *“Yoksa Yakûb son nefesini verirken siz orada mıydınız? O sırada Yakûb oğullarına, ‘Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?’ demiş; onlar da ‘Senin, ataların İbrâhim, İsmâil ve İshak'ın ilâhı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz. Biz sadece O'na teslim olduk.’ demişlerdi.”*⁵⁸⁸ buyrulmuştur. Hz. İshâk, hep İslâm'a bağlı kalmıştır. Hz. Yakûb, oğullarından aldığı cevapta Hz. İshâk'ın Allah'ı tek ilah olarak kabul ettiğine ve iman ettiğine değinilmiştir. Bu, onun rabbine teslim olduğunu ve babasına itaat eden bir evlat olduğunu göstermiştir.

Hz. İshâk, babasına itaat etmiştir. Bunun delili, babasının yerine getirmesini istediği namaz emrine uymuş olmasıdır. O, emredilen ibadetleri Allah rızası için yapmış ve aynı

⁵⁸³ Âyet için bk. en-Nisâ 4/59.

⁵⁸⁴ Âyet için bk. en-Nisâ 4/59.

⁵⁸⁵ el-Ankebût 29/8.

⁵⁸⁶ Âyet için bk. el-Bakara 2/132.

⁵⁸⁷ Âyet için bk. en-Nisâ 4/163.

⁵⁸⁸ el-Bakara 2/133.

zamanda babasının da bu husustaki isteğine göre hareket etmiştir. Zira Allah ona hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyetmiştir.⁵⁸⁹ Bu evlat, kendisine vahiyle gelen emri yerine getirmiştir. Ailesinde yerine getirdiği ibadetleri, toplumuna da tavsiye etmiştir. Bu nebi de İsmâil gibi, babasından aldığı tebliğ görevini devam ettirmiş, Allah'ın emirlerine uymuş ve yasaklarından kaçınmıştır. Aynı şekilde babasının öğütlerine harfîyen uymuş ve hayırlı bir evlat olmuştur.

Kur'ân, anne-babaya itaat edilmesini kesin bir dille emretmiştir. Nebiler, bu emri yerine getirmiştir. Hz. İshâk da bunlardan biri olmuştur. O, babasına karşı hayattayken itaatkâr bir evlat olmuştur. Ayrıca babasının verdiği nasihatleri ve vasiyeti yerine getirmiştir. Yani o, babasının vefatından sonra da itaatkâr bir evlat olmayı sürdürmüştür. Hz. İshâk, yaptığı tutum ve davranışlarla evlat-ebeveyn münasebetini en güzel şekilde yerine getirmiştir. Bu yönüyle o, evlat-ebeveyn ilişkisinde rol model bir evlat olmuştur.

2.2.4.2. Hz. İshâk'ın Babasına Karşı Son Görevini Yerine Getirmesi

Hz. İshâk'ın babasıyla arasındaki ilişkiyi anlamada babanın vefatı önemli bir yere sahiptir. Bu evlat, Allah'ın emirleri ve atasının tavsiyesi doğrultusunda ailesine karşı olan sorumluluklarını da es geçmemiştir. Babası öldüğünde kendisi için yaptıklarına büyük bir vefa göstermiş ve defin işleriyle ilgilenmiştir. Vefatından önce kendisini cehennem azabından korumak isteyen babasına öldüğünde en güzel muameleyi yapmıştır. Oğul İshâk, babasını yıkamış ve kefeni sarmıştır. Ardından Hz. İsmâil'le birlikte Filistin'de annesinin yanına defnetmiştir.⁵⁹⁰

Hz. İshâk, ailesiyle ilgili davranışlarda hiç menfaat gözetmemiştir. Evlat, babası öldüğünde en iyi şekilde onun teçhiz ve tekfin işleriyle ilgilenmiştir. Böylece babasına karşı yaptığı son görev, ona olan sevgisinin ve bağlılığın en önemli delillerinden biri olmuştur. Evlat İshâk, bu davranışıyla bu hususun ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Zira ebeveyn vefat ettiğinde, onun teçhiz ve tekfin işleriyle ilgilenmek öncelikle evlatların görevlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Hz. İshâk, bu görevi en güzel şekilde ifa etmiş ve günümüz evlatlarına rol model bir nebi olmuştur.

2.2.5. Hz. Yakûb'un Hz. İshâk'la İlişkisi

Hz. Yakûb, babası İshâk'la daima güzel bir münasebet kurmuştur. Babasının tavsiyelerine ve nasihatlerine uygun bir hayat yaşamıştır. O, bu tutumuyla babasına itaat eden bir elçi olmuştur. Babasının düşüncelerine saygı duymuş, ona karşı asla âsi

⁵⁸⁹ Âyet için bk. el-Enbiyâ 21/73.

⁵⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1/174.

olmamıştır. Ayrıca bu nebi, din hususunda da babasının yolundan gitmiştir. Babasıyla kurduğu güzel iletişimi, aynı şekilde oğlu Yûsuf’la da kurmuştur.

Hız. Yâkûb, babası İshâk gibi tek olan Allah’a iman etmiştir. Bu yolda evlatlarını yetiştirmiştir. Onlara Allah yolundan ayrılmamaları hususunda uyarıda bulunmuştur. Kur’ân bu hususu, “...Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti. Öyleyse yalnız O’na teslim olmuş müminler olarak can verin!”⁵⁹¹ âyetiyle dile getirmiştir. Bu elçi, dedesi İbrâhim gibi Hanîf dinine bağlı olmalarını ve iman ehli olarak ölmelerini evlatlarına vasiyet etmiştir. O, babasının sahip olduğu tevhit inancını sürdürmüş ve ona göre hareket etmiştir. Hız. İshâk’ın bu inanç üzere olduğu da Yakûb’un oğullarına sorduğu soru üzerine aldığı cevapta kendini belli etmiştir. Yakûb, evlatlarına “...Benden sonra kime kulluk edeceksiniz? demiş; onlar da senin, ataların İbrâhim, İsmâil ve İshak’ın ilâhı olan tek Tanrı’ya kulluk edeceğiz...”⁵⁹² demişlerdir. Bu âyet, Hız. İshâk’ın Allah’a iman ettiğine delil sayılmıştır. Ayrıca âyet, oğul Yakûb’un da Hanîf dini üzere olduğunu ve babasının dini inancına tabi olduğunu göstermiştir.

Hız. Yakûb, babasının inancına tabi olmuş, ayrıca nasihatlerini de dinlemiştir. Hatta bu elçi, evlilik hususunda bile babasının nasihatlerine göre hareket etmiştir. Baba İshâk, evladı Yakûb’tan Ken’ân’lı hiçbir kadınla evlenmemesini, bunun yerine dayısının kızlarından birini nikahlamasını istemiştir. Hız. Yakûb, babasının düşüncesine önem vermiş ve dayısının yanına gitmiştir. Yakûb, dayısının kızları Rahel ve Lea (Leâh) ile evlenmiştir. Her birinin karşılığında dayısına yedi yıl koyun gütmek üzere hizmet etmiştir. O dönemde Hız. İbrâhim’in dinine göre iki kız kardeşle evlenmenin helal olduğu ve bunun Hız. Musa gönderilene kadar sürdüğü beyan edilmiştir. Hız. Musa’nın gönderilmesinden sonra Allah, iki kız kardeşle birlikte evlenmeyi yasaklamıştır.⁵⁹³

Ebeveyne itaatin sınırını İslâm çizmiştir. İslâm, ebeveyne itaat etmeyi emretmiş, onlara karşı âsi olmayı ise yasaklamıştır. Allah’a isyan olmayan isteklerinde anne-babaya itaat, Allah’a itaat sayılmıştır. Onlara karşı yapılan iyilik ise ibadet olarak değerlendirilmiştir.⁵⁹⁴ Hız. Yakûb bir evlat olarak babasının fikirlerini önemseyen ve ona itaat eden bir elçi olmuştur. Evlat, babası gibi tevhit inancına sahip olmuş ve bunu evlatlarına da tavsiye etmiştir. O, babası İshâk’ın dedesi İbrâhim’den aldığı tevhit geleneğini sürdürmüştür. Ayrıca evlilik hususunda da babasının isteğini geri çevirmemiştir. Babasının tavsiyesini dinleyerek dayısının kızlarıyla evlenmiştir. Böylece

⁵⁹¹ el-Bakara 2/132.

⁵⁹² el-Bakara 2/133.

⁵⁹³ Taberî, *Târîh*, 1/191-192.

⁵⁹⁴ Halil Atalay, “Anne-babaya İtaat ve Hürmet”, *Mehir*, 3 (İlkbahar 1999), 51.

her anlamda babasına itaat eden bir evlat olmuştur. Bu bağlamda babasıyla yaşadığı münasebet, günümüz evlatları için örnek olmuştur.

2.2.6. Hz. Yûsuf'un ve Kardeşlerinin Hz. Yakûb'la İlişkisi

Burada evlat Yûsuf'un babası Hz. Yakûb'la ilişkisi konu edinilmiştir. Zira Yûsuf ve kardeşi Bünyamin, bir babanın anne-baba bir evlatları olmuştur. Hz. Yakûb'un bunlar dışında on tane daha anne-baba bir evladı doğmuştur. Bu yüzden bu on iki boya ben-î isrâil denilmiştir. Bunlar Hz. Musa döneminde on iki boya ayrılmış ve denizden de on iki boy olarak geçmişlerdir. Bu evlatlarla baba arasında çok önemli işler olmuştur. Hz. Yakûb'a karşı çocuklarının davranışları bile sırf bir tez olacak malzemeyi içinde barındırmıştır. Mesela Bünyamin ve Yûsuf'un babaya tutumlarıyla, diğerlerinin tutumları yüzde yüz farklılık arz etmiştir. Bu da incelenmeye değer bulunmuştur.

2.2.6.1. Hz. Yûsuf'la Hz. Yakûb Arasındaki İlişkide Dil ve Üslup

Evlat-ebeveyn münasebetinde kullanılan dil ve hitap şekli incelenmeye değer bulunmuştur. Bu husus, Yûsuf kıssasında da gözlerden kaçmamıştır. Kişiye kullanılan hitap şekli ona karşı olan sevgiyi ve verilen değeri ifade etmiştir. Evlat-ebeveyn arasındaki bağın daha da güçlenmesi ve sürdürülebilir olması açısından bu husus oldukça önemlidir. Ebeveynin, evladına karşı kullandığı yumuşak üslup, evladın karakter inşasını da etkilemektedir. Bu bağlamda çocuk, ailede gördüğü iletişim şeklini çevresine de yansıtmaktadır. Bu da çocuğun arkadaşlarıyla ve çevresindekilerle güzel bir diyalog içinde olmasına katkı sağlamaktadır. Ancak bu tutumun yararını en çok ebeveyn görmektedir. Zira evlat, ebeveyninden gördüğü tatlı dili ve yumuşak üslubu özümsemiş ve bunu anne-babasına karşı kullanmıştır. Bu da ebeveyn-evlat arasında oluşabilecek bazı iletişim sorunlarına engel olmuştur.

Kur'ân'da zikredilen kıssasında Hz. Yûsuf, sabırlı ve merhametli öne alınmıştır. Ayrıca kıssasında, Allah'a olan sağlam imanı ile zikredilmiştir. Evlat Yûsuf'la baba Yakûb arasındaki olumlu ilişkiye henüz kıssanın başında yer verilmiştir. Kur'ân, babasına *يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ* ... diyerek rüyasını anlattığını ifade etmiştir. Yani meâlen o, “...*Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm. Onları bana secde ederken gördüm.*”⁵⁹⁵ demiştir. Ayetteki *يَا أَبَتِ* yani ey babacığım! ifadesi, onun babasına olan saygısını, sevgisini ve nezaketini gösteren en net veridir. Bu ifadeden, oğulla ebeveyni arasında resmiyetten uzak ve sıcak bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁹⁵ Yûsuf 12/4.

Hız. Yûsuf, babasına hitabıyla örnek tavır sergilemiştir. Ayrıca sonraki nesiller için kullandığı ifadelerde de büyük bir sevgi yer almıştır. Bir evladın anne-babaya nasıl davranması gerektiği, Kur'ân'da bazı âyetlerde⁵⁹⁶ açıklanmıştır. Üslubundaki incelik ve ses tonundaki yumuşaklık, henüz elçilikle görevlendirilmeden önce genç Yûsuf'un İslâm'ın koyduğu ahlak ilkelerine göre hareket ettiğine işaret sayılmıştır. O, bu ve benzeri ilkelere riayet etmiş ve babası Yakûb da oğluna يَا بُنَيَّ yani ey evladım! şeklinde seslenmiştir. Karşılıklı saygı ve sevgiye dayanan bu iletişim, babayla oğul arasındaki ilişkinin kalitesini göstermiştir. Evlat Yûsuf, babasıyla oldukça güzel bir münasebet içinde olmuştur. Babasına karşı üslubundaki incelik ve ses tonundaki yumuşaklık bunun delili sayılmıştır. Onun bu tutumu, babası tarafından karşılık bulmuştur. Baba Yakûb'da oğluna karşı üslubunu güzelleştirmiştir. Evlat-ebeveyn arasındaki bu tutum, günümüz evlatlarına ve babalarına örnek olmuştur.

2.2.6.2. Hız. Yûsuf'un Hız. Yakûb'a Değer Vermesi ve Saygısı

Evlat-ebeveyn ilişkisinde birbirine değer vermek, bu ilişkinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için oldukça önemlidir. Çünkü bu tutum, evlat ve ebeveynin birbirine karşı davranışlarını çok etkilemektedir. Aile bireylerinin birbirine değer vermesi, onları birbirlerinin hak ve sorumluluklarına saygı duymaya sevk etmektedir. Ayrıca bu tutum, ebeveyn-evlat arasında sağlıklı bir iletişim kurmaya yardımcı olmaktadır. Bu tutumun evlat-ebeveyn münasebetinde olmaması, bu münasebeti olumsuz şekilde etkilemektedir. Özellikle evladın ve ebeveynin birbirinin fikirlerini önemsememesi, kararlarına saygı duymaması bunun bir sonucudur. Ayrıca bu durum, ebeveyn-evlat arasındaki iletişime de zarar vermektedir. Evlat-ebeveyn arasındaki münasebetin güzel bir şekilde ilerlemesi için bu tutuma daima ihtiyaç duyulmaktadır.

Hız. Yûsuf, babasına verdiği değerden ötürü baba bir, anne ayrı kardeşlerini ya da abilerini affetmiştir. O, nefrete veya kine başvurmadan kardeşlerini affetmiş ve Allah'tan onlar için merhamet dilemiştir.⁵⁹⁷ Çünkü o, kendisiyle kardeşleri arasındaki sorunu çözdükten hemen sonra babasının halini sual etmiştir. Bu ona verdiği değer bir göstergesi addedilmiştir. Babasının Hız. Yûsuf'a ağlamaktan dolayı gözlerine ak düştüğünü beni-î yakûb'tan öğrendikten sonra “*Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, gözleri görececek duruma gelir.*”⁵⁹⁸ demesi de ona olan bağlılığının en büyük kanıtı olmuştur. Babasına üzülməsi ve hastalığına bir çözüm arayışında olması da evlat-ebeveyn ilişkisi açısından dikkat edilmesi gereken hususlardan biridir.

⁵⁹⁶ Âyet için bk. el-İsrâ 17/23.

⁵⁹⁷ Âyet için bk. Yûsuf 12/92.

⁵⁹⁸ Yûsuf 12/93.

Hız. Yûsuf, şifa bulması için gömleğini babasına göndermiştir. Kimileri bunun Allah'tan aldığı vahiy ile gerçekleştiğini ifade etmiştir. Genç evladın giydiği gömleğin, şifa olacağı ona bildirilmiştir. Gerçekten tıbben bir gömleğin insan için şifa olamayacağı kabul edilmiştir. Ancak Allah, evladın bu gömleğinin Yakûb için şifa olmasını murat etmiştir. Gömlek, babasının gözlerine sürülünce, gözlerdeki aklar kaybolmuştur. Belki de evladı, yaşadığı üzüntü ve sıkıntılardan dolayı babasının görme kuvvetinin zayıfladığını düşünmüştür. Yahut gömleğin, babasının yüzüne sürülmesiyle Yakûb'un kayıp evladının kokusunu alacağı ve yaşadığını anlayacağı dile getirilmiştir. Bunun da mutluluk ve sevincini katlayacağı ve ruhunda olumlu duygular yeşerteceği akledilmiştir.⁵⁹⁹

Evlat Yûsuf, babasına daima değer vermiş ve onun iyiliğini istemiştir. Onun, babasına verdiği değer, özellikle babasının gözlerine ak düştüğünün haberini alınca yaptıklarıyla anlaşılmıştır. O, babasının sıkıntısını gidermek için gayret etmiştir. Bunun için gömleğini, şifa bulması için babasına göndermiştir. Allah'ın murad etmesiyle Yakûb'un gözlerindeki ak kaybolmuştur. Onun bu tavrı, babasının derdiyle dertlendiğini göstermiştir. Bu durum, babasına verdiği değeri ve ona olan bağlılığını ortaya koymuştur. Genç Yûsuf, bu tutum ve davranışıyla günümüz evlatlarına rol model bir nebi olmuştur.

Saygı, yerine getirilmesi ve riayet edilmesi gereken, ihlal edilmesi ise yasak olan hürmet kavramıyla ifade edilmiştir.⁶⁰⁰ Evlat-ebeveyn münasebetinin temeli sevgi ve saygıya dayanmaktadır. Özellikle evladın ebeveynine saygısı oldukça önemli bir husustur. Ancak saygı, ebeveyn tarafından da yerine getirilmesi gereken önemli ödevlerden biridir. Zira ebeveynin çocuğuyla kurduğu ilişki, çocuğun diğer bireylerle kuracağı ilişkiye yön vermektedir. Bundan dolayı çocuğa saygılı davranılması ve bunun eğitiminin verilmesi, hayatı boyunca çevresindekilerle saygı çerçevesinde iletişim kurmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu, çocuğun özgüvenini artıran unsurlardan biridir.

Hız. Yûsuf, uzun yıllar babasından ayrı kalmıştır. Ama bu bile, onun babasına olan saygısına engel olamamıştır. Gıyabında hep ona saygı göstermiştir. Mesela kafillesiyle birlikte Hız. Yakûb Mısır'a yaklaşınca yanına devlet ricalini alan evlat, onları karşılamaya çıkmıştır. Ayrıca askerlerden bir grubu karşılamak için göndermiştir. O, uzak diyardan gelen ve başında babasının yer aldığı kafilleyi kalabalık bir şekilde karşılamıştır. Bu da babasına saygısından doğmuştur. Hız. Yûsuf ve yanlarındakiler, babaya ve kafilleye hürmet göstermişler, huzurlarında eğilmişlerdir. Ayrıca hazinelerin maliki evlat, devlet

⁵⁹⁹ Sâbûnî, *Tefsîru'l-vâdihü'l-müeyesser*, 603. Ayrıca bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihü'l-Gayb*, 13/337; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*, 2/121; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/254.

⁶⁰⁰ Mustafa Çağrıncı "Saygı" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/211.

erkanyla birlikte atından inerek babasını karşılamıştır. Saraya giderlerken babasını ata bindirmiş ve evlat, saygısını koruyarak saraya yaya bir şekilde gitmiştir.⁶⁰¹

Mısır'ın yöneticisi olan evlat, saraya geldikten sonra da ebeveynine saygısını devam ettirmiştir. O, tahtına oturduğunda anne-babasını da yanına almıştır. Kur'ân, onun bu davranışını “*Anne babasını makamına çıkardı...*”⁶⁰² cümlesiyle açıklamıştır. O, idari yetki ve üstün makamı bir kenara bırakmış ve protokol kurallarını uygulamamıştır. Böylece anne-babasını yüceltmıştır. O, Mısır'da anne babasına karşı sergilediği davranışlarıyla üstün bir tevazu örneği göstermiştir. Bu davranış şekli, evlat-ebeveyn ilişkilerinde her zaman uygulanması gereken bir ahlaki prensiptir.

Saygı, toplum içinde bireylerin aralarındaki ilişkinin devamlılığı için gerekli bir davranıştır. Bu, aile bireyleri arasında da oldukça önemlidir. Özellikle evlat, anne-babasına saygıda kusur etmemelidir. Bu dinin ve örfün evlada yüklediği bir sorumluluktur. Hz. Yûsuf, bu sorumluluğun farkında olarak hareket etmiştir. Ebeveynine karşı sergilediği tutum ve davranışlar, saygısını ortaya koymuştur. Evlat Yûsuf, dönemin ve yaşadığı coğrafyanın geleneklerine göre ebeveynine hürmet göstermiştir. O, makam ve mevki sahibinin daima saygı bekleyen değil, yeri geldiğinde saygılı olması gerektiğini de göstermiştir.

2.2.6.3. Hz. Yûsuf'un Ebeveyniyle İlişkisinde Cömertlik ve Misafirperverlik

Cömertlik kavramı, bireyin elindeki imkanları meşru ölçüler içinde, herhangi bir karşılık beklemeden gönüllü olarak başkalarının faydasına sunması şeklinde açıklanmıştır.⁶⁰³ Cömertlik hem evlat-ebeveyn hem de ebeveyn-evlat ilişkisinde oldukça önemli bir husustur. Bireyin öncelikle ailesine karşı cömert olması gerekmektedir. Evladını kimseye muhtaç etmeden, imkanları ölçüsünde ihtiyaçlarını gidermesi ebeveynin görevlerinden biridir. Büyüdüğünde imkânı ölçüsünde ebeveyninin ihtiyaçlarını gidermesi de evladın sorumlulukları arasındadır. Evladın veya ebeveynin birbirine karşı cömert olması, aralarındaki münasebeti olumlu bir şekilde etkilemektedir. Bu tutum, ebeveyn-evlat arasında birlik ve beraberlik duygusunu artırmaktadır. Birbirlerine olan güvenlerini daima diri tutmaktadır. Ayrıca ebeveynin bu tutumu, çocuğun cömert bir kişiliğe sahip olmasına vesile olmaktadır.

Hz. Yûsuf, babasına karşı çok cömert davranmıştır. O, babasının hastalığını kısmen de olsa tedavi etmiştir. Çünkü uzun süre ayrı kaldığı, yokluğuyla hüznü olduğu, hasret çektiği babasına cömertçe davranmıştır. Mısır'da gerekli tedbiri almış ve hediye olarak

⁶⁰¹ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 2/627.

⁶⁰² Yûsuf 12/100.

⁶⁰³ Mustafa Çağrırcı “Cömertlik” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/72.

iki yüz deve yiyecek ve mal babasına göndermiştir. Bu davranışı, evlatların ebeveynlerine karşı imkân ölçüsünde eli açık olmaları gerektiğine işaret sayılmıştır.⁶⁰⁴

Genç kardeş, sadece anne-babasına değil, aynı zamanda bütün aile fertlerine karşı cömertliğini göstermiştir. Hatta kardeşlerden anne ve babasını Mısır'a getirmelerini talep etmiştir. Kur'ân, bu hususu *وَأَتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ* cümleleriyle dile getirmiştir. Mısır'ın yöneticisinin, tüm aile efradını yanına istemesi, onlara sırt dönmediğini göstermektedir. O, babasını ve zaman geçirdiği insanları unutmamış, sahip olduğu imkanları sonuna kadar hizmetlerine vermiştir. Yokluğuyla verdiği üzüntüyü, sahip olduğu nimetleri babasıyla paylaşarak onu mutlu etmesini bilmiştir.

Evlat Yûsuf, ebeveynine karşı çok cömert bir tavır sergilemiştir. Sahip olduğu imkanları ailesi için seferber etmiştir. Öncelikle ailesinin geçimini sağlamak istemiştir. Bundan dolayı babasına deve yükleriyle gıda göndermiştir. Ardından anne-babasını yanına getirmelerini kardeşlerinden istemiştir. Zira o, sadece uzaktayken değil, aynı zamanda aile efradı yanındayken de onlara cömert davranmıştır. Onun bu tutumu, ebeveyniyle münasebetini daha da güzelleştirmiştir. O, paylaşmanın ne kadar önemli bir davranış olduğunu göstermiştir. Bu tutumuyla örnek bir nebi olmuştur.

Hız. Yûsuf, Mısır'a gelen ailesine büyük bir misafirperverlik göstermiştir. Uzun yıllar ailesinden ayrı yaşayan evlat Yûsuf, ailesine kavuştuğunda dile getirdiği cümleleri çok manalı bulunmuştur. O, ailesini bağrına basmış ve onlarla hasret gidermiştir. Bu sırada ailesine *ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ* cümlesini söylemiştir. Yani onlara, “Allah'ın izniyle Mısır'a güven içinde girin...”⁶⁰⁵ demiştir. Genç Yûsuf, ebeveynine ve birlikte gelen kabileye sahip çıkmıştır.

Dinimizde misafire karşı güler yüzlü olmak, ikramda bulunmak ve hürmet göstermek, toplumsal hak ve sorumluluklarımız bağlamında ele alınmıştır. Evlat Yûsuf, Mısır'da anne-babasını misafir olarak kabul etmiş ve bir nebi olarak kendisine yüklenen görevi yerine getirmiştir. O, misafire ikram ve saygının sadece karınlarını doyurmak olmadığı, ayrıca onların güvenliğini sağlamanın da önemli bir ikram olduğunu bu davranışıyla ortaya koymuştur.⁶⁰⁶

Allah, insanın anne-babasına karşı alçak gönüllü davranmasını, imkân ölçüsünde ihtiyaçlarını karşılamasını, onlara yardım etmesini ve hayır dualarını almasını emretmiştir. Buna karşın Allah, insanın ebeveynlerini üzmesini, kırmasını, onlarla arasındaki ilişkiyi kesmesini, onlara kaba muamelede bulunmasını ise yasaklamıştır.⁶⁰⁷

⁶⁰⁴ Bursevî, *Ruhu'l-Beyân*, 4/319. Ayrıca bk. Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 5/90.

⁶⁰⁵ Yûsuf 12/99.

⁶⁰⁶ Mustafa Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur'ân Kıssaları* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2018), 271-273.

⁶⁰⁷ Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur'ân Kıssaları*, 268.

Evladın anne-babasına karşı sergileyeceği davranışlar, İslâm'da îtikâdi ve ahlaki bir sorumluluk olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeple bireyin anne-babasına güzel muamelede bulunmasının, onları kırmamasının ve çekmiş oldukları zahmete karşılık onlara teşekkür etmesinin gerekli olduğu pek çok âyette⁶⁰⁸ zikredilmiştir.⁶⁰⁹

Hız. Yûsuf, Allah tarafından yıllarca aile hasretiyle imtihan olmuştur. Bu imtihana ise hiçbir zaman isyan etmemiş, aksine hep sabretmiştir. Hem ailesinden uzaklaşmadan önce hem de onlara kavuştuktan sonra göstermiş olduğu sabırla rol model olmuştur. Allah'ın kendisine verdiği elçilik vazifesinin bir gereği olarak ailesiyle ilişkilerine önem vermiştir. Dünyaya gelmesine vesile olan anne-babasına İslâm dininin emrettiği saygı, sevgi, cömertlik, nezaket ve doğruluk çerçevesinde davranmıştır. Anne ve babasına karşı her bir sözü ve davranışı aile içi ilişkilerde önemli kuralların sözel ve fiili uygulamalarını oluşturmuştur.

⁶⁰⁸ İlgili âyet için bk. el-Ahkâf 46/15.

⁶⁰⁹ Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açıdan Kur'ân Kıssaları*, 262.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Allah, yaratmış olduğu insanların doğru yoldan, iyilikten ve adaletten ayrılmamasını istemiştir. Bu isteğini yerine getirmeleri için kullarına ilahi vahyini ulaştıracak nebiler göndermiştir. Böylece resuller, ilahi emirleri yerine getirmesi noktasında insanlar için birer rehber görevi ifa etmişlerdir. Allah, elçileri sadece ilahi emirleri insanlara tebliğ etmekle sorumlu tutmamıştır. Bunun yanında o seçilmiş insanları, dünya hayatında birçok vesileyle imtihan etmiştir. Allah, elçilere tabi tutuldukları imtihanlara sabır göstermelerini emretmiştir. Bunun yanında onların, öncelikle ailelerinden başlayarak yaşadıkları toplumla ilişkilerinde örnek bir insan olmalarını tavsiye etmiştir. Zira resuller, görevlendirildikleri toplumun adeta aynası olmuşlardır. Elçilerin evlatlarıyla arasındaki münasebet, genel olarak sevgi, saygı, muhabbet, merhamet, iyilik, dua, eğitim, cömertlik gibi güzel ahlakla ilgili davranışlar üzerinden aktarılmaktadır. Bu açıdan onların söz, fiil ve davranışları hem kendi dönemlerindeki hem de onlardan sonraki insanlar için olumlu bir örnek olmuştur.

Resuller, yaşamış oldukları hayatla insanlara kılavuzluk yapmışlardır. Onların tevhide davetten sonraki en önemli alanları, aile hayatları olmuştur. Özellikle aile fertleriyle kurdukları ilişkiler, geçmişten bu yana insanların aile içi iletişimine yön verici bir karakter kazanmıştır. Zira elçiler, aile içi ilişkilerinde sevgi, saygı, muhabbet, merhamet, iyilik, dua, eğitim, cömertlik gibi güzel ahlakla ilgili davranışları yerine getirmişlerdir.

Son dönemlerde toplum giderek bozulmuş ve buna bağlı olarak ebeveyn-evlat ilişkileri bozulmuştur. Bundan dolayı İslâm dininin genel emirleri çerçevesinde ele alınmış aile hayatına dair birçok çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Genellikle ilahi vahiy dikkate alınarak yapılan bu çalışmalar, bir açıdan Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına ve ilgili emirlerin uygulanmasına katkı vermiştir. Burada elçilerin aile içi ilişkileri ele alınmış ve Hz. İbrâhim Dönemi Elçilerinde Evlat-Ebeveyn İlişkileri'ne odaklanılmıştır. Çünkü bunlar bir taraftan baba elçiler olmuşlar, diğer taraftan ise elçilerin evlatları konumunda bulunmuşlardır.

Hız. İbrâhim'in soyundan gelen ve onunla aynı amacı paylaşan bu nebilerin, aile içerisinde yaşadıkları olaylara karşı takındıkları tutumlar, geçmişten günümüze insanların aile hayatlarında yaşadıkları sorunlara bir anlamda çözüm olarak sunulmuştur. Hız. İbrâhim'in etrafında kümelenen bu nebiler, aile içerisindeki sorunlara ilahi vahiy çerçevesinde kalarak yaklaşmışlardır. Bu elçilerden her birinin kendilerine göre ağır

imtihanları olmuştur. Vahyin dışına çıktıkları veya aykırı tutum sergilediklerinde uyarıldıkları da görülmüştür.

Bu elçiler, aile içerisindeki örnek davranışlarını, bazen baba olarak bazen de çocuk olarak göstermişlerdir. Hz. İbrâhim hem veled hem de ebeveyn olarak aile bireyleriyle ilişkisinde rol model bir nebi olmuştur. Bu bağlamda babasının inkar etmesine, kendisini tehdit etmesine ve kırıncı ifadeler söylemesine rağmen babasına karşı daima saygı ve sevgi çerçevesinde kalmıştır. Babasının müşrik olarak öleceği bildirilinceye kadar onun için dua etmiştir. Ayrıca annesi de müşriklerden olmasına rağmen, ona karşı hiçbir olumsuz tutumda bulunmamıştır. Böylece o, aile ilişkilerine oldukça önem veren bir elçi olarak tanınmıştır.

Ayrıca Hz. İbrâhim, yeğeni Hz. Lût'u da evladı gibi görmüştür. Ona karşı davranışları, amca-yeğen münasebeti açısından örnek olmuştur. Hz. İbrâhim'in yeğenine karşı gösterdiği davranışlar, yeğenin evlat gibi olduğuna işaret sayılmıştır. Bu da günümüzde amcaların, yeğenleriyle ilgilenmeye ve onların sorunlarını çözmeye gayret etmeleri gerektiğinin delili olmuştur. Hz. İbrâhim'in bu davranışları, günümüz toplumunda anne-babaya ve yeğene karşı davranışların ölçüsünün sınırının ne olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Ayrıca yıllarca hasretle doğmasını beklediği oğlu İsmâil'i, gördüğü rüyayı ilahi emir olarak zannetmesi üzerine hiç tereddüt etmeden Allah yolunda kurban etmeye kalkışmıştır. Böylece o, insanların hayatında ilahi emrin ne noktada olması gerektiğini göstermiştir. Bu esnada evladının düşüncesini sorması, ebeveyn-evlat ilişkisinde istişareye önem verilmesi gerektiği sonucuna ışık tutmuştur. Ayrıca Hz. İbrâhim, evlatları arasında ayırım yapmamıştır. Hem İsmâil'i hem de İshâk'ı eşit şekilde sevmiş ve onlarla ilgilenmiştir. Onun bu tutumu, günümüz anne-babalarına çocukları arasında denge kurma hususunda referans olmuştur.

Hz. Lût, kızlarının ve kavminin azap göreceğinden endişe etmiş ve onları korumaya çalışmıştır. O, sadece tavsiye vermekle yetinmemiş, kavmine onları gûnahtan uzak tutacak öneriler de sunmuştur. Lût'un bu tutumu, ebeveynlerin evlatlarının sorunları için çözüm arayışında olmaları gerektiğine işaret sayılmıştır. Hz. Lût'un, amcası Hz. İbrâhim'e, Lût'un kızlarının da babalarına en zor zamanında iman etmesi, varlığını hissettirmesi ve tesellide bulunması, hak yolda sorunlarla mücadelede akrabalar arasında dayanışmanın önemini göstermiştir.

Hz. İsmâil'in kurban olmayı kabullenmesi, Kâbe'nin yapımında babasının ricası üzerine çiraklığını yapıp ona yardım etmesi, meşru istekler karşısında anne-babaya itaat edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Hz. İshâk'ın babasına itaatkar bir evlat olması ve

babası öldüğünde tekfin, teşyî, defin işlerini üstlenip onun için dua etmesi, baba-oğul ilişkisinin hayatta olmayla sınırlı olmadığını, öldükten sonra da devam ettiğini göstermiştir.

Kıskançlıklarından dolayı kardeşlerin Yûsuf'a yaptıkları kötülüğe rağmen Hz. Yakûb, evlatlarını korumuş ve onlara sırt dönmemiştir. Hz. Yakûb'un bu tutumu, aile içi ilişkide çocukların hatalarına karşı anne ve babanın belirli ölçüde hoşgörölü ve affedici olması gerektiğini gösteren örnekler olmuştur. Hz. Yûsuf'un babasına karşı daima saygılı ve güzel üslupla konuşması, aynı şekilde babasından karşılık görmesi aile içerisinde iletişimin, davranışları belirleyen faktörlerden biri olduğuna işaret sayılmıştır.

Günümüze dönük olarak elçilerin zikredilen kıssalarında, her alanda olduğu gibi ebeveyn-evlat ilişkilerini de etkileyen önemli verilere yer verilmiştir. Onlar, ilahi vahiy ışığında sorunlarla en güzel şekilde mücadele etmişler, hem bu dünya da hem de ahirette kazananlardan olmuşlardır. Yine onlar, aile içindeki örnek davranışlarıyla ilahi vahyi sadece dil ile ifade etmemiştir. Dahası onlar, aile içi ilişkilerde olması gerekeni yaparak ve yaşayarak örneklik oluşturmuşlardır. Onların bu üsvelîği, günümüzdeki bütün toplumların aile içi ilişkilerinde, temel almaları gereken güvenli bir veri olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdulkaki, M. (1364). *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-Kur'ani'l-kerim*. Mısır: Dâru'l-Kütübü Mısriyye.
- Acar, H. İ. (2017). Ailede sadakat ve güven (Kur'an ve sünnet bağlamında). *Journal of Turkish Studies*, 12(29), 1-16.
- Aktan, H. (1995). Evlât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 11, ss. 526-527). İstanbul, TDV Yayınları.
- Altuntaş, A. (2013). *Kur'an'da temel siyasi kavramlar*. İstanbul: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Arıkan, E. (2014). *Kur'an'ı Kerim'de ebeveyn evlat ilişkileri*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (388118).
- Aruçi, M. (2012). Ülü-l Azm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 42, ss. 294-295). İstanbul, TDV Yayınları.
- Atalay, H. (1999). Anne-babaya itaat ve hürmet. *Mehir*, 3, 50-54.
- Ateş, A. *Kur'an kıssaları bağlamında aile olgusu*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (472277).
- Ateş, S. (1995). *Kur'an-ı Kerim tefsiri* (Cilt. 1-6). İstanbul, Milliyet Yayınları.
- Aydın, M. Z. (2021). Müslüman ailede çocuk ve çocuk eğitiminde sorumluluklar. *Çocuk ve Medeniyet*, 6(12), 47-78.
- Batuk, C. (2006). Nemrud. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 32, ss. 554-555). İstanbul, TDV Yayınları.
- Beyzâvî, Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. (t.y.). *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Cilt. 1-5). (M. A. Maraşlı, Haz.). Beyrut, Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabi.
- Bilgin, H. (2016). *Günümüz ebeveyn-çocuk ilişkisinde yaşanan problemler ve Kur'an'da ebeveyn-çocuk ilişkisi*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (441188).
- Bilmen, Ö. N. (t.y.). *Kur'an-ı Kerim'in türkçe meâl-i âlîsi ve tefsiri* (Cilt. 1-8). İstanbul, Nesa Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. (1422). *el-Câmi 'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih* (Cilt. 1-9). (M. Z. b. Nâsır, Thk.). Beyrut, Dâru Davku'n-Necât.
- Bursevî, İ. H. (t.y.). *Ruhu'l-Beyân fî tefsîri'l-Kur'an* (Cilt. 1-10). Beyrut, Dâru'l-İhyâ-i Türâsi'l-Arabi.
- Celâli, M. M. (2019). *Haşiyetu vadihu'l-mesâlik alâ tefsîri medârik* (Cilt. 1-6). İstanbul, Ravza Yayınları.

- Çağrııcı, M. (1993). Cömertlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 8, ss. 72-73). İstanbul, TDV Yayınları.
- Çağrııcı, M. (2004). Merhamet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 29, ss. 184-185). Ankara, TDV Yayınları.
- Çağrııcı, M. (2009). Saygı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 36, ss. 211-212). İstanbul, TDV Yayınları.
- Çalışkan, S. (2019). *Kur'an'ı Kerim'de çocuk-ebeveyn ilişkisi*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (589052).
- Çapcıoğlu, İ. (2015). Ailede merhamet ve merhametsizliğin yansımaları. *Diyanet Aylık Dergi*, 1(29), 30-33.
- Çekiçoğlu, Y. (2018). Çocuğun kişiliğini rol modeli belirler. *Diyanet Dergisi Ailem Eki*, 332(1), 2-23.
- Çelik, H. (2015). *Kur'an'da Aile Modelleri*. Konya: Tebeşir Yayınları.
- Çıplak, F. (2019). *Sözlü kültürde anne ve çocuk ilişkisi*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (574087).
- Doğan, H. (2020). Aile içi çocuk eğitiminde takip edilecek temel dinî ve ahlâkî ilkeler. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 298-311.
- Doğan, Y. (2007). İlköğretim çağındaki 10-14 yaş grubu öğrencilerinin gelişim özellikleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 155-187.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. (1413/1993). *el-Bahrü'l-muhît* (Cilt. 1-8). (A. Ahmet – A. Muavviz, Thk.). Beyrut, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye.
- Ersöz Tap, G. *Ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutum ve davranışları ile ilköğretim çağındaki çocukların sosyalleşmeleri arasındaki ilişki (Tarsus Örneği)*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (689177).
- Esed, M. (2017). *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*. (C. Koytak ve A. Ertürk, Çev.) İstanbul, İşaret Yayınları.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. (1412/1992). *Tenvîrü'l-mikbâs (mikyâs) min tefsîri ibn 'Abbâs*. Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Harman, Ö. F. (2000). İshak, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 22, ss.519-521). İstanbul, TDV Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2000). İbrâhim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 21, ss. 266-272). İstanbul, TDV Yayınları.

- Harman, Ö. F. (2013). Yâ'kûb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 43, ss. 274-276.). İstanbul, TDV Yayınları.
- Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî. (1405/1985). *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl* (Cilt. 1-16). (B. Hayyânî – S. es-Sekkâ, Nşr.). b.y.: Müessetü'l-Risâle.
- Hökelekli, H. (1993). Çocuk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 8, ss. 355-359). İstanbul, TDV Yayınları.
- Gül, M. (2019). *Oğul, eş, baba rolleriyle Kur'an kıssalarında peygamberler*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (597077).
- Gül, T. (2019). *4-6 yaş dönemi çocuklarda merhamet eğitimi*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (576299).
- Gümrükçioğlu, S. (2017). Çocuğun din eğitiminde ailenin rolü. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 39-60.
- İbn-i Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî. (1419/1999). *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Cilt. 1-5). (A. A. el-Kuraşî, Thk.). Mısır, el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmme.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî. (1995). *Târihu Medîneti Dımaşk* (Cilt. 1-70). (M. E. S. Ö. b. Garâme, Thk.). Beyrut, Dâru'l-Fikr.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. (1420/2000). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Cilt. 1-30). Beyrut, Müessetü't-Tarihi'l Arabî.
- İbn Cevzî, Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. (1423/2002). *Zadü'l-mesîr fî ilmi-t tefsir* Beyrut: Dâru İbn Cevzî.
- İbn Kesîr, İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kureşî. (1410/1990). *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Cilt. 1-15). Beyrut, Mektebetü'l-Meârif.
- İbn Kesîr, EbûlFidâ İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kureşî. (1420/1999). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm* (Cilt. 1-8). (S. b. M. Selâme, Thk.). Suudi Arabistan, Dâru't-Tayyibe.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. (t.y.) *el-Ma'ârif*. (S. Ukkâşe, Thk.). Kahire, Daru'l-Meârif.
- İbn-i Sa'd, Ebû Abdillâh b. Muhammed. (1421/2001). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Cilt. 1-11). (A. M. Ömer, Thk.). Kâhire, Mektebetu'l-Hâncî.
- İbnü'l-Verdî, Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî. (1417/1996). *Tetimmetü'l-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer (Târihu İbni'l-Verdî)* (Cilt. 1-2). Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- İsfahânî, Ebu'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb. (1430/2009). *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. (S. A. Dâvûdî, Thk.). b.y., Dâru Kalem.
- Kara, M. (2018). *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur'ân Kıssaları*. Samsun: Üniversite Yayınları.
- Karaman, H., Çağrııcı, M., Dönmez, İ. K. ve Gümüş, S. (2014). *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Cilt. 1-5). Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karaman, H., Çağrııcı, M., Dönmez, İ. K. ve Gümüş, S. (2017). *Kur'ân Yolu Meâli* Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2017). *Kur'an Psikoloji Atlası Uygulamalı Psikolojik Tefsir* (Cilt. 1-10). Ankara, Gece Kitaplığı.
- Kayacan, A. (2019). *Kur'ân'da çocuk eğitimi*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (558610).
- Kayadibi, F. (2012). Sevgi faktörünün eğitim verimliliği üzerine etkisi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 33-50.
- Kayhan, M. (1996). *İslâm hukuku açısından Kur'ân kıssalarının kritiği*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (54139).
- Kayhan, M. (2016). *Dil, Tefsir ve Meal Bağlamında Kur'ân'da İdrab Üslûbu*. Ankara: İlâhiyât Yayınları.
- Kayhan, M. (2017). Kur'ân'da idrab üslûbu. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(12), 116-146.
- Kayhan, M. (2020). Model insan yetiştirmenin Kurân'dan iki temeli ebeveyne ihsan emri ve valideyne isyan yasağı. *Journal of Turkish Studies*, 15(1), 361-389.
- Kayhan, R. (2021). *Modern öykü kuramı bağlamında Kur'ân'da Yûsuf kıssası*. (Doktora tezi) Yöktez. (733392).
- Kılıç, İ. (2022). Kur'an kıssalarında bir üsve-i hasene sunumu: Ebeveyn ve eğitimci rolüyle Hz. Ya'kûb (a.s). *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 15, 597-617.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. (1427/2006). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furkân* (Cilt. 1-24). (A. b. Abdülmuhsin, Thk.). Beyrut, Müessetü'r-Risâle.
- Mahallî, Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed ve Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. (2016). *Tefsîrü'l-celâleyn*. Diyarbakır: Seyda Yayınları.

- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. (2005). *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne: Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (Cilt. 1-10). (M. Baslum, Thk.). Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mevdûdî, Ebû'l-Â'lâ. (1996). *Tefhimü'l-Kur'ân* (Cilt. 1-7). (M. H. Kayani, Çev.). İstanbul, İnsan Yayınları.
- Mukâtil b. Süleymân. (1424-2003). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Cilt. 1-3). (A. Ferid, Thk.). Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. (2018). *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl* (Cilt. 1-3). (M. A. Derviş, Thk.). Lübnan, Dâru't-Tahkik.
- Okuyan, M. (2015). *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân Sözlüğü*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Özbek, A. (2010). Ailede dini sorumluluk eğitimi. *Aile ve Eğitim-Tartışmalı İlmi Toplantı*, 319-339.
- Öztürk, M. (2006). Mü'tefike. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 32, ss. 185-186). İstanbul, TDV Yayınları.
- Paçacı, M. (Ed.). (2021). *Hayat Rehberi Kur'ân* (Cilt. 1-5). İstanbul, DİB Yayınları.
- Parladır, S. (1994). Duâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 9, ss. 530-535). İstanbul, TDV Yayınları.
- Port, Z. (2019). *Kur'ân'da aile modelleri bağlamında aile değerleri ve eğitimi*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (582404).
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin. (1990). *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb* (Cilt. 1-23). (S. Yıldırım ve L. Cebeci ve S. Kılıç ve S. Doğru, Çev.). Ankara, Akçağ Yayınları.
- Rızâ, M. R. (1990). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm* (Cilt. 1-12). Mısır: el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmme.
- Sâbûnî, M. A. (1436/2015). *Safvetü't-tefâsîr* (Cilt. 1-3). Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- Sâbûnî, M. A. (1437/2016). *Tefsîru'l-vâdîhu'l-müeyesser*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. (1374/1954). *Kısasü'l-enbiyâ' el-müsemma bi-'Arâ'isi'l-mecâlis*. (M. Halebî, Nşr.). Mısır: y.y.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. (1422/2002). *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân* (Cilt. 1-10). (M. b. Âşûr, Thk.). Beyrut-Lübnan: Dâru'l-İhyâ-i Tûrâsi'l-Arabi.
- Sinanoglu, M. (1999). İbadet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 19, ss. 233-235). İstanbul, TDV Yayınları.

- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. (1432/2011.). *ed-Dürru'l-mensûr*. (Cilt. 1-8). Beyrut-Lübnan, Dâru'l-Fikr.
- Şahin, M. S. (1995). Esbât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt.11, ss. 363). İstanbul, TDV Yayınları.
- Şahin Dağlı, F. (2017). Fizikel ceza ve çocuk üzerine etkisi. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 11(2), 11-12.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (1407). *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* (Cilt. 1-5). Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. (1420/2000). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Cilt. 1-24). (A. M. Şakir, Thk.). b.y.: Müessesetü'r-Risâle.
- Teyfur, M. (2019). Kur'an'da aile bireyleri arasındaki ilişkiler. *Bitlis İslamiyet Dergisi*, 1(1), 34-44.
- Topal, Ş ve Küçük, Y. E. (2012). Aile içi şiddet ve İslam hukukundaki önleyici tedbirler. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 11-41.
- Topçu, M. (2022). *Kur'an'da Aile Örnekleri*. Ankara: DİB Yayınları.
- Turşak, M. (2022). Kur'an'da itaat kavramı ve ülü'l-emre itaatin mahiyeti. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 325-347.
- Türkkan, Z. (2011). *Kimliğin oluşumunda ve korunmasında dinin rolü*. (Yüksek lisans tezi). Yöktez. (302253).
- Uçar Çabuk, F. (2017). *Ebeveyn çocuk iletişimi eğitim programı'nın anne baba çocuk ilişkisine ve iletişimine etkisi*. (Doktora tezi). Yöktez. (485903)
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. (1415/1995). *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Cilt. 1-2). Beyrut, Dâru Sâder.
- Yaşaroğlu, M. K. (2003). Livâtâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 27, ss. 198-200). Ankara, TDV Yayınları.
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). Namaz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 32, ss. 350-357). İstanbul, TDV Yayınları.
- Yazıcı, A. (2020). Kur'ancılık ekolü ve namaz. *İslâmî İlimler Dergisi*, 15(2), 317-354.
- Yazır, M. H. (t.y.) *Hak Dini Kur'an Dili*. (Cilt. 1-10). (İ. Karaçam, E. Işık, N. Bolelli ve A. Yücel, Sad.). İstanbul, Zehraveyn Yayınları.
- Yıldız, İ. (2020). Kur'an'da kardeş şiddeti: Hâbil-Kâbil ve Hz. Yûsuf kıssalarına psikolojik bir bakış. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24(1), 73-95.
- Yılmaz, H. (2010). Aile içi şiddet ve huzur/din eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 93-124.

- Yiğit, İ. (2021). *Kur'ân'ı Kerîm ve Hadis kaynakları ışığında peygamberler tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Zemahşerî, Ebû'l Kâsım b. Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. (1433/2012). *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl'* (Cilt. 1-4). Kahire, Dâru'l-Hadîs.
- Zuhayli, V. (1418). *et- Tefsirü 'l-Münir* (Cilt 1-30). Şam, Dâru'l-Fikri'l-Muâsır.
- Zuhaylî, V. (1435/2014). *et-Tefsîru 'l-vecîz alâ hamişi 'l Kur'ân-il azîm*. Dimeşk-Suriye: Dâru'l-Fikr.

ÖZGEÇMİŞ

Yunus Emre Bülbul, ilköğretimini ve ortaöğretimini Trabzon/Çarşıbaşı İlköğretim okulunda tamamlamıştır. 2014 yılında Trabzon/Vakfıkebir Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nden mezun olmuştur. Aynı yıl Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde eğitim-öğretime başlamıştır. 2018 yılının Haziran ayında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda İmam-Hatip olarak çalışmaya başlamıştır. 2019 yılının Haziran ayında İlahiyat Fakültesini bitirmiştir. 2019 yılının Eylül ayında aynı üniversitede Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır. 2023 Nisan ayında Yüksek Lisans'ı bitirmiştir.

